Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 TL
Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 23 SAYI: 89 TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL 2010 / 106702 - 2010/3
www.yeniumit.com.tr

Az belirsiz olsa da her yanda nûrun ayân,
Bir şem'in var ki kavrayamaz seni duymayan;
Sen yokken kapkaranlıktı bütün kevn ü mekân
Saç bize envarını ey Kitab-ı Nûrefşân..!

Enâniyet veya Egoizm

Onu bilmeyen ve mahiyetinden haberdar olmayanlara gelince, onlar için "ene" öyle bir gayya ve bir girdaptır ki, şimdiye kadar ne dev cüsseleri yutmuş, nice Herkülleri yere sermiş, ne hanlar devirmiş ve ne hanümanları yerle bir etmiştir.

Enâniyet, değişik kullanım şekilleriyle "ben" mânâsına gelen "ene"den türetilmiş bir kelime.. insanın kendisi, özü, şahsiyeti mânâları yanında, ona, varlık, eşya ve hâdiseler hakkında tefrik, temyiz, okuma ve değerlendirme imkânı da veren "ene"; aynı zamanda bilme, inanma ve bu çerçevedeki ferdî ve içtimaî sorumluluklar karşısında insanı bir muhatap durumuna yükselten unsurdur. Ene'yi, nefis yerinde kullananlar da olmuştur ki, bu yönüyle o, insanın gerçek kimliği, hakikati, daha da önemlisi kendi mahiyeti dahil pek çok hakaiki ölçüp belirlemede mühim bir unsur (vâhid-i kıyâsî), sınırlılığıyla sınırsızlığa ışık tutan bir projektör, tenâhîsi içinde Nâmütenâhî'ye bakan doğru sözlü bir şahit ve açılmaz gibi görülen mânevî kapıları açabilecek sihirli bir anahtardır. Bu anahtarı kullanmasını bilenlere Allah, varlık, eşya ve esrar-ı ulûhiyete ait öyle

derin sırlarını açar ki, bu sayede "ene" –ben ve ego da diyebilirsiniz– insanın en nuranî derinliği hâline gelir ve "Kenz-i Mahfî"nin lisan-ı fasîhi olur.

Onu bilmeyen ve mahiyetinden haberdar olmayanlara gelince, onlar için "ene" öyle bir gayya ve bir girdaptır ki, şimdiye kadar ne dev cüsseleri yutmuş, nice Herkülleri yere sermiş, ne hanlar devirmiş ve ne hanümanları yerle bir etmiştir. Yükselenler onun acz u fakr kanatlarıyla yükselmiş, çakılıp yerinde kalanlar da onun çalım, gurur ve iddialarının kurbanı olmuşlardır. O, imanla doğru okunmadığı, mahiyetine acz u fakr esaslarına göre bakılmadığı veya kendini kendine mâlik saydığı, sayıp aynadaki sureti hakikat sandığı durumlarda kibre girmiş, gurur mırıldanmış, bencillikle gürlemiş, kini, nefreti ve hiddetiyle hayvanları aratmamış, şehevânî istekleriyle hep bohemler gibi yaşamış, çalım, caka ve başkalarını hafife alma türünden komplekslerden kurtulamamış ve kendi kendinin meshûru olmuş, çeşit çeşit illetlerle mâlul bir özürlü; şahsî hazlarından gayrı bir şey düşünmeyen/düşünemeyen hodbin bir gurur âbidesidir. Kendini güçlü hissettiği ve fırsat da yakaladığı zamanlarda, gözünü kırpmadan herkesi ezip geçen bir tiran bozması, hak ve hürriyetler konusunda saygısız bir nemrut ve Allah, Peygamber tanımayan bir nankördür. Zayıf ve güçsüz olduğu ya da ihtiyaçlarla kıvrandığı durumlarda ise o, kapıkulu saydığı kimselerin bile ayaklarına kapanacak kadar zelillerden zelil zavallının tekidir.

Aksine o, Allah'a imanla tenevvür edip acz u fakrını kavradığı, beden ve cismaniyetin uydusu olmaktan sıyrılıp kalbî ve ruhî hayat ufkuna yöneldiği, şevk u şükürle şahlanıp Hak rızasına kilitlendiği takdirde de âdeta müzekkâ bir ruha dönüşür ve öteki yanı itibarıyla bütün fena huyların menşei olmasına mukabil bu derinliği açısından güzel ahlâkın (mehâsin-i ahlâk) en temel unsuru hâline gelir.

Şimdiye kadar pek çok mutasavvıf ve kelâmcı, bazen "ene" unvanıyla, bazen de "nefis" namıyla bu konu üzerinde durmuş ve önemli açıklamalarda bulunmuşlardır. Mevzuun tafsilatını onlara havale ederek, burada birkaç cümle ile de olsa Üstad Bediüzzaman'ın bu hususla alâkalı mülâhazalarına temas etmek istiyorum:

O, Kur'ân-ı Kerim'deki emanet hakikatinin[1] pek çok yönlerinden birinin de "ene=ego" olduğunu ifade sadedinde; "ene"nin Âdem (aleyhisselâm) zamanından günümüze kadar insanlık âleminin etrafında dal-budak salmış hem nuranî bir Tûbâ-i Cennet hem de müthiş bir Zakkum-u Cehennem çekirdeği mahiyetinde olduğunu vurgular ve ona bu iki âlemin de kapılarını açacak bir anahtar nazarıyla bakar. Ona göre "ene"nin bu birbirinden ayrı derinliklerinin temsilcileri ve bu temsilcilerin teşkil ettikleri cereyanlar da vardır. Bunlardan biri silsile-i nübüvvet cereyanı, diğeri de diyaneti kabul etmeyen felsefe akımıdır. Din tanımayan ve diyanete baş kaldıran felsefî cereyan/cereyanlar bir zakkum ağacı gibi çevrelerine her zaman şirk ve dalâlet zulmetleri neşretmiş ve insanlığın ufkunu karartmışlardır. Onlardan, aklı biricik esas kabul edenlerin dünyasında dehriyyûn, maddiyyûn ve tabiiyyûn... gibi kimseler yetişmiş ve bunlar saf yığınların baştan çıkarılmalarına sebebiyet vermişlerdir. Kuvvet ve şiddeti öne çıkaranların atmosferinde Nemrutlar, Şeddatlar, Firavunlar boy atıp gelişmiş ve kitlelere kan kusturmuşlardır. Hayatı, cismanî ve bedenî arzulara, isteklere bağlı götürenlerin çizgisinde insanın süflî hislerini gıcıklayan tanrıçaları, totemleri ve putlarıyla bohemliğe açık ruhların başlarını döndürmüş ve yığınları akla-hayale gelmedik sapıklıklara sürüklemişlerdir.

Nübüvvet cereyanına gelince o, "kuvve-i akliye" dalında enbiyâ, mürselîn, evliyâ ve sıddîkîn meyvelerini yetiştirmiş; "kuvve-i dâfia" dalında âdil hâkimleri, melek gibi melikleri semere vermiş; "kuvve-i câzibe" dalında da suret ve sîret güzellikleriyle serfiraz ismet kahramanlarının gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu açıdan, peygamberlik ufku itibarıyla "ene"nin bir kulluk unvanı ve esrar-ı ulûhiyetin de bir aynası olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, bu yörüngede "ene" kendini bir abd bilir, Yaratan'ın hizmetinde olduğunu düşünür; O'na karşı hâlisâne kulluğa yönelir ve hemen her zaman O'nu hoşnut etme arkasından koşar. Aklına aldanıp nefsine yenik düşenler, güzeli, çirkini birbirine karıştırıp egoyu sabit bir hakikat şeklinde mütalaa edenler, dolayısıyla da, Hakk'a kul olacaklarına değişik mâlihülyalara dalarak cismanî hazlarından başka bir şey düşünmeyenler, varlık ve hâdiselere insanca bakıp onu muhteva enginliğiyle duyamayanlar, duyamayıp kendi bencilliklerinin darlığında heba olup gidenler egoizm gayyaları içinde boğuladursunlar, "ene"deki sırrı anlayanlar yürürler Hakk'ın inayet gölgesinde O'nun rıza ufkuna doğru…

"Ene"nin olumsuz yanıyla alâkalı bir derinlik sayılan Frenkçe "egoizm" de dediğimiz "enâniyet", kendine düşkünlük, yalnız kendini düşünme, her faaliyetini bir kısım şahsî çıkarlara bağlı götürme, her işi bencillik mülâhazasıyla ele alma ve o mülâhaza ile bitirme de diyeceğimiz bir ruh hastalığının unvanıdır. Böyle bir karakter, başkalarından söz edildiği, onlara teveccühte bulunulduğu hemen her yerde feveran eder, kıskançlıklara girer –üzerinde durulabilir– hırsla kıvranır; hızını alamaz gıybete, iftiraya başvurur ve "onlar" dediği kimseleri karalamak için elinden gelen her melaneti irtikâp eder.

Bazı kimselerde, bunun bir iki adım daha ötesinde, kendini mutlak üstün ve eşsiz görme, hatta kendine "gaye insan" nazarıyla bakma, aptalca hüsnüzan ve teveccühlere takılarak bir görüntü sergileyebilmek için maskaralık diyebileceğimiz fantezilere girme ve "ben" merkezli bir dünya kurarak kendini anlatma, meziyetlerini sayıp dökme cinneti söz konusudur ki, bunu da muzaaf enâniyet anlamında "egosantrizm" sözcüğüyle ifadelendirebiliriz. Böyleleri her hâdiseyi kendi bakış açılarına göre yorumlar, herhangi bir konuyu, onun enginliği ve derinliği çerçevesinde değil de, kendi egoizminin darlığı içinde ele alır, değerlendirir; sonra da, kendince çıkardığı hükümleri başkalarına da dayatmaya çalışır. Aslında, bu tipler kendi heva ve heveslerine öylesine kilitlidirler ki, kendilerinden başkasını görmez/göremez, kendi hülyaları dışında hiçbir şey bilmez, bilmek de istemez; kimseyi sevmez ve hayırla da yâd etmezler. Kendilerini insanî fazilet ve meziyetlerin merkezine oturttukları için her zaman redd-i müdahale hissiyle gergin ve kavgaya hazır bir hâlleri vardır. Hele bunların arasında nefsine âşık ve taparcasına ona bağlı bir kısım narsisler bulunmaktadır ki, bunlar tıpkı çocuklar gibi, gördükleri her nesneye sahip olmak ve başkalarına ait şeyleri elde etmek için sık sık onlarla kavgaya tutuşur ve mütemadi hır-gür çıkarırlar.

Böylelerinde hiç mi hiç içtimaî sorumluluk hissi gelişmemiştir; onlar, hemen her zaman heva ve heveslerine göre hareket ederler. Olabildiğine kibirli ve gururludurlar; herkesi hafife alır ve âleme tepeden bakarlar. Bir de bu hasta ruhlar, çevrelerindeki saf yığınlar tarafından alkışlanıyor, ferdî bencillikleri herhangi bir cemaate mensubiyetle besleniyorsa –buna "cemaat enâniyeti" de denebilir– daha bir derinleşir, nemrutlaşır ve akla-hayale gelmedik fenalıklara sebebiyet verebilirler. Firavun böyle bir ruh hâletiyle *"Ben sizin en yüce rabbinizim."*[2] sözleriyle hırlamış, bir başkası *"Ben de ihya eder ve öldürürüm."*[3] deme cür'etinde bulunmuş; bir diğeri ise *"Ben bu serveti kendi imkân ve kendi bilgimle elde ettim."*[4] hezeyanlarıyla gürlemiştir. Günümüzde çokça bulunduğu gibi, kimileri de mânâ âleminin devâsâ kametlerinin dahi telaffuz etmediği/edemediği "Ben Mehdiyim.", "Ben Mesihim.", "Ben kutbum, kutb-u irşadım", "Ben gavsım"... türünden saçmalıklarda bulunmuş; sürekli ben merkezliliğin karakteristik hırıltılarıyla kibrini, ucbunu, fahrini, makam sevdasını ve nefis muhabbetini seslendirmiş ve kulluğun esası olan acz u fakr, tevazu, mahviyet ve hacâlet... gibi hususlardan habersiz cahil kitleleri iğfal etmişlerdir.

Aslında bunlardaki sefalet ve ruh sukutuna sebebiyet veren hep aynı şeylerdir: Şeriat mantığından habersizlik, mütemerrit nefs-i emmârenin güdümünde bulunma, şöhretperestlik ve bohemce yaşama arzusu... Gel gör ki, bu zelil insanlar, her zaman kendilerini farklı yaratılmış gibi görüp gösterir ve çevrelerine birer misyon insanı olduklarını empoze etmeye çalışırlar. Böyleleri herkesi sıradan, hor ve hakir varlıklar sayar ve onların da bir şeyler yapabileceklerini kat'iyen kabul etmezler. Hele bir de etraflarında bu duyguyu sık sık tetikleyen bir kısım müdâhinler varsa –ki her zaman var olmuştur– bunlar öylesine bir büyüklük hissine kapılırlar ki, herhalde bu ölçüdeki bir enâniyeti ifade için "mük'ap bencillik" sözü bile yetmeyecektir. Zannediyorum böylelerinin hâline en uygun isim "megalomani" olacaktır.

Pöhpöhe açık ve alkışa teşne bu tiplerin sapık hislerine, aldanmış yandaşlarının iddiaları da inzimam edince ortaya en tipik bir narsis çıkar. Sever kendini Allah'ı gerçekten sevenlerin sevdiği kadar.. tapar hevasına putperestlerin tanrıçalarına taptığı seviyede.. yanında Peygamber'den bahsedildiğinde dahi rahatsızlık duyar; "O'nun temsilcisi ve izdüşümüyüm." gibi hezeyanlarla –kendi inanmasa da– çevresini bir kısım muğlak ve müphem şeylere inandırmaya çalışır. Bütün hareket ve faaliyetlerinde hep takdir ve tebcil beklentisi içindedir. Damlasının derya, zerresinin güneş gösterilmesini arzu eder. Dahası, etrafını kendisine karşı çok derin bir medyuniyet içinde görmek ister; ister ve herkesin her şeyine gözünü dikerek, meşru ve gayri meşru bütün arzularının yerine getirilmesi beklentisine girer. Bekledikleri gerçekleşmeyince de çevresini yakar-yıkar, şuna-buna gönül koyar, en yakınlarını bile vefasızlıkla suçlar ve altından kalkılamayacak, is'âf edilemeyecek hak iddialarında bulunur. Zaten başkalarıyla da her zaman kavga içindedir; hasetle kıvranır durur.. gıybetle, iftira ile boşalır.. kinle, nefretle sürekli hafakanlar yaşar; *"Ne kendi eyler rahat ne halka verir huzur."* (Anonim) Yıkılıp gitse de cihandan mirasçıları onu kabre kadar götürür.

Dipnotlar

1. Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.
2. Nâziât sûresi, 79/24.
3. Bakara sûresi, 2/258.
4. Kasas sûresi, 28/78.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Bediüzzaman, materyalist düşüncenin, fikir hayatımızı hercümerc ettiği, komünizmin en çılgın dönemini yaşadığı, dünyanın en bunalımlı, en karanlık, en sıkıntılı günlerden geçtiği çok tali'siz bir zaman diliminde, iman ve ümit tüten eserleriyle, sarsıntı üstüne sarsıntı yaşayan insanımıza Hızır çeşmesine giden yolları gösterdi ve gezdiği her yerde yığınlara hep "ba'sü ba'de'l mevt" üfledi.

SAİD NURSİ'NİN İŞÂRÂTÜ'L-İ'CAZ TEFSİRİ

Bu makalemde, vefatının ellinci yılında, merhum Üstad Bediüzzaman Said Nursi'nin tefsirine ve bazı ilmî faaliyetlerine dâir zaman zaman dile getirilen bazı soruları cevaplamaya çalışacağım. Şöyle ki:

Soru: B. Said Nursi'nin İşârâtü'l-İ'caz adlı tefsirinin özellikleri nelerdir?

İşârâtü'l-İ'caz'ın gelenekten filizlenip geleceğe uzanan bir dal olduğunu söyleyebiliriz. Bu eser, Kur'ân-ı Kerîm'in i'cazının başta gelen vechi olan nazm, belâgat ve üslûp özelliklerine dair ayrıntılı örnekler vermektedir. Eserde, Kur'ân'ın mahiyeti, metinleri ve sözlerini layıkıyla değerlendirmenin başlıca unsurları olan "Kim söylemiş, kime söylemiş, hangi makamda ve ne maksatla söylemiş ve ne söylemiş?" gibi hususlar göz önünde bulundurulur (Hermenötik, bunların ancak bir kısmına ve gayrımüslim bir atmosferde cevap arayışı içindedir).

Eser; Kur'ân'ın esas maksatları olan tevhid-i uluhiyet, nübüvvet, ahiret ve istikamet hususlarında ikna edici birtakım delilleri kapsayan bahisler ihtiva eder. Zîrâ eserin Müellifi, münferit açıklamaların ancak bu külli maksatları iyi anlamakla yerli yerine oturacağını düşünür. Eser; nazm ve üslûplarda tezahür eden i'caz vecihleri dışında, felsefî temellendirme, teşri'î i'caz, sosyolojik ve psikolojik tefsir yönlerine de işaret eder.

"İbadet" hakkında felsefî temellendirmenin ve sosyolojik tefsirin pek güzel bir nümunesini Bakara 21-22. âyetlerinin tefsirine başlanırken yazılan *"Mukaddime"*de görebiliriz. Bunlara iyice vâkıf olmak için kitabın çok dikkatli bir şekilde okunması gerekir.

Mutedil bilimsel tefsir anlayışına da şu pasajı örnek verebiliriz. Ona hâkim olan yön, bilimsel tefsire dair münferit misaller değil, bilimsel kanunlardır. Meselâ tevhidi temellendirirken yazdığı şu kısmı okuyalım:

"Ey arkadaş, eğer zihnin ve nazarın, hikmet mücevheratıyla müzeyyen olan bu nizamı kuşatamıyorsa ve umumî bir istatistikî neticeye varamıyorsan, senin insan nev'inin duyguları hükmünde olan ve nev-i insanın fikri demek olan telahuk-i efkârdan (fikirlerin birbirine eklenmesinden) doğan fen ve ilimlerin casusları (araştırmacıları) ile bak ki akılları hayrette bırakan bu nizamı göresin. Ve bilesin ki kâinatın fenlerinden her bir fen, kaidelerinin külliyetiyle bir ittisak (koordinasyon) ve intizamı keşfediyorlar ki onlardan daha mükemmeli düşünülemez. Çünkü kâinattaki her nevi mevcudat hakkında ya bir fen

teşekkül etmiştir veya etmeye kabildir. Fen (bilim dalı) ise, küllî ve geniş kaidelerden ibarettir. Kaidenin genişliği ve külliyeti ise, nizamın güzelliğine delalet eder. Çünkü nizamı olmayan şeyde külliyet ve kanun geçerli olmaz. Meselâ 'Her âlim beyaz sarıklıdır.' sözümüz, eğer âlimler nev'inde intizam varsa geçerli olur. Veya 'Her subay üniforma giyer.' sözümüz, orduda bir intizam varsa geçerli olur. (…) Evet her bir fen, şehadet bayraklarını açıp, parmaklarını kaldırıp, Yaratıcı'nın kasdına ve hikmetine şahitlik ediyor. Sanki her bir fen, evham şeytanlarını tard eden bir necm-i sakıbdır.

Ey arkadaş, eğer bu kâinat fabrikasının o tabii esbabdan doğduğuna inanıyorsan ve nefsin buna kani ise, o fabrika içindeki her bir zerreye Eflatun'un şuurunu ve Calinos'un bilimini vermen lazım gelir. Hem de bütün o zerreler arasında umumî bir muhaberenin (iletişimin) olmasına inanman lazımdır. Bu ise sofistleri bile utandıran safsatadan başka bir şey değildir."

İnsanlar arasındaki farklı fikirlere temel yaklaşımını gösteren şu cümleyi okuyalım: "İnsan, âli cevheri ve mükemmel mahiyeti sebebiyle daima hak ve hakikatin peşinde dolaşır. Bâtıl ve dalâlet, ancak istenmeden, çağrılmadan ve beklenmeksizin, belki sathi ve tebei nazarıyla onun eline düşer." Bu yaklaşım, yanlış fikirlerini gidermek istediğimiz insanı, hakikati kabule hazırlamakta büyük bir önemi haizdir.[1]

Velhâsıl, İşârâtü'l-İ'caz, her ne kadar Fatiha ve Bakara Sûresi'nin bir kısmına dâir ise de, tefsirde matlup olan başlıca hususlara numune teşkil edecek özellikler ihtiva etmektedir. Asırlarca süren klâsik dönemde tefsir kitapları ihtisas ehline hitap edecek tarzda yazılırdı. İşârât'ın da, büyük ölçüde ihtisas ehline hitap eden bir kitap olduğunu görüyoruz. Fakat Müellifin aralara yerleştirdiği temel konular hakkındaki sunumlar, dinî ilimlerde ihtisas yapanların dışındaki fikir adamlarını da ikna ve tatmin edecek bir derinliğe sahiptir. Bu yönü ile İşârât, gerçekten çağın idrakine seslenen bir özelliğe sahiptir. Bir ciltten ibaret bu esere bunca özelliği yerleştirmek de ayrı bir marifettir. Aşağıda söz konusu sunumların başlıcaları sıralanarak eserdeki yerleri dipnotlarla gösterilmektedir:

1-Kur'ân'ın özet bir şekilde tanıtımı [2]

2-Kur'ân-ı Hakîm'in esas maksatları [3]

3-İman ve inkâr karşılaştırmaları [4]

4-Tevhid delillerini ortaya koyarak tabiatçı materyalist akımı çürütme [5]

5-Belâgattan güdülen maksat hakkında tecdit [6]

6-Münafıklık hakkındaki tahliller [7]

7-İbadetin felsefi temellendirilmesi [8]

8-Bilim felsefesi [9]

9-Beşeriyetin nübüvvete ve vahye olan ihtiyacı [10]

10-Ahiret ve haşrin aklî delilleri [11]

11-Kader inancı [12]

12-Kur'ân'ın i'cazı [13]

13-Yedi gök ve yeryüzü [14]

14-Meleklerin varlığı [15]

15-Fennî keşifler ile peygamberlerin mu'cizeleri arasındaki münasebet [16]

Müellifin *Sözler, Mektubat, Lem'alar, Şualar* gibi diğer eserleri, *İşârâtü'l-İ'caz*'daki bu gibi temel konuları geniş ölçüde açıklamaktadır. Bu kitap, örnek alınarak tefsir alanında güzel açılımlar sağlanabilir.[17]

Soru: B. Said Nursi'nin, Kur'ân-ı Kerîm tefsirinin bir hey'et tarafından yazılmasını arzu ettiği bilinmektedir. Onun bu düşüncesi hakkında bilgi verir misiniz?

Merhum B. S. Nursi, 1. Dünya Savaşı'nda, beş bin kadar gönüllünün teşkil ettiği milis alayına kumandanlık ediyor, vatan savunmasında yerini alıyordu. "İşârâtü'l-İ'caz" adlı tefsirini, cephede bulduğu fırsatlar esnasında imla (dikte ettirme) suretiyle yazdırmıştı. Tasavvur etmeye çalışalım ki, sıcak çatışma haleti bambaşka bir hâldir. Gelebilecek bir mermi her ân insanın hayatına son verebilir. Ölüm yakın bir ihtimal değil, insan âdeta kefenini giymiş olarak önündeki mezara girmek üzeredir. Böyle bir durumda yazdığı her şey, aynen bir şehit vasiyeti durumundadır. Her cümlesi mutlaka ulaştırmayı düşündüğü ve kalbinin derinliklerinden gelen ihlâslı fikirlerin aynasıdır.

Bediüzzaman, iki yıllık Sibirya esaret döneminden kurtulmasını müteakip kitap hâlinde yayımlarken eserine *"İfade-i Meram"* adlı kısa bir önsöz koymuştur. Orada şu fikri vurguladığını görüyoruz: Kur'ân, hakiki ilimlerin envaına şamil çok kapsamlı İlâhî bir kitap olduğundan kıyamete kadar gelecek bütün beşer tabakalarına müteveccih dersler mahiyetinde olduğundan, bir tek ferdin ona mükemmel tefsir yapması mümkün değildir: "Kur'ân'ın mânâlarının keşfi ve tefsirlerde dağılmış ayrı ayrı güzelliklerinin cem'i, hem zamanın çalkamasıyla ve fenlerin keşfiyle cilvelenen, tezahür eden Kur'ân hakikatlerinin tesbiti için elzemdir ki, muhakkikin-i ülemadan her biri bir fende mütehassıs, geniş fikre, ince nazara malik allamelerden müteşekkil bir hey'et bu vazifeye sahip çıksın."[18]

Merhum Bediüzzaman Said Nursi, bu ümitle beklerken -durum aciliyet ve risk kazandığından- harp esnasında yazmaya başladığını, o sırada Kur'ân'dan başka başvuracağı kitap bulunmadığını, dünya harbi zelze-

lesinin, savaş sonrası dönemde de hey'et işini zorlaştırdığını, neşir sırasında hâlisane bir surette yazılmış parçaları gözden geçirmeye gönlünün razı olmadığını söyleyip "Şehitler kefenlenmez, mevcut elbiseleriyle gömülürler." diyerek "bunları Tenzil'e bir tefsir olma iddiasıyla değil, belki tefsirin bazı vücuhuna bir nevi mehaz olarak ehl-i kemal olan ülemay-ı muhakkikînin nazarlarına arz ediyorum."[19] şeklinde dile getirmiştir.

Üstad Bediüzzaman'ın duyduğu bu ihtiyaç daha sonraki dönemlerde elbette duyulmuştur. Ne var ki gerçekleştirilmesi kolay olmadığından neticeye ulaşılamamıştır. Zîrâ onun tasavvur ettiği hey'eti teşkil etmek kolay değildir. Nitekim ondan, takriben on beş yıl sonra müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır da tefsirinin mukaddimesinde daha geniş bir hey'et temenni etmiş, bu da gerçekleşmemiştir.

Sebepleri üzerinde duracak olursak: Alışkanlıklar ağır basmaktadır. Diğer taraftan, takım çalışması, gerçekten zor bir iştir. Uyum, koordinasyon, şahsî fikirlerini tenkide açık tutabilmek, farklı üslûpları birliğe kavuşturmak kolay değildir. Ayrıca hey'ette bulunan herkesin başka ihtisaslara kesin ihtiyaç duyması şarttır. Bunları aşmak kolay olmadığından böyle ideal bir tefsiri beklemeye devam edeceğiz. Bediüzzaman, Hamdi Yazır ve emsallerinin özlemlerini yerine getirmese bile, takım çalışması sonucunda bir tefsir yazılabileceğini göstermesi bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlattığı "Kur'ân Yolu" çalışmasını burada anabiliriz. Bu çalışma, hiç değilse, tefsirde ekip çalışması tecrübesinin başlangıcı sayılabilir.

Soru: Bediüzzaman'ın el-Ezher Üniversitesi ayarında bir üniversite kurma projesinin olduğu biliniyor. Bu teşebbüsün âkıbeti ne oldu?

Üstad Bediüzzaman Afrika'da (Mısır'da) bin yıl kadar önce kurulan Ezher Üniversitesi'nin kardeşi durumunda (bu sebeple de, onun kızkardeşi anlamında Zehra adını taşıyan) Asya'da, İslâm dünyasının ortasında sayılabilecek bir yerde, bir üniversite kurulmasında zaruret görüyordu. Bunu gerçekleştirmek için çalışmıştır. Bu gaye ile ilk olarak 1907'de İstanbul'a gidip çalışma yapmıştır. Sultan Abdülhamid'e ulaşıp meramını anlatma imkânı bulamadı. 1911 Haziran'ında Sultan Mehmed Reşad'ın düzenlediği Kosova gezisine, şark vilâyetlerini temsil etmek üzere katıldı. O dönemde Kosova'da açılması plânlanan üniversite bilahare Balkan savaşının çıkması sebebiyle gerçekleşemeyince, o tahsisatın Medresetu'z-Zehra için tahsis edilmesi hususunda yetkilileri ikna etti. Sultan da bunu onayladı.[20] Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce Van'ın Edremit semtinde Medresetu'z-Zehra adını verdiği bu üniversitenin temelini attı. Fakat bu sırada başlayan Birinci Dünya Savaşı bu üniversitenin binasını akîm bıraktı ve bildiğimiz üzere, muhterem müellifimiz savaşa katıldıktan sonra Ruslara esir düştü.

Yer olarak, İslâm dünyasının merkezi konumunda olan Diyarbakır veya Van şehrini düşünmüştü. Modern bilimlerden de haberdar olarak İslâm ilimlerinde ihtisas verecek ve çeşitli fakülteleri kapsayacak bir üniversite hedefliyordu. Böyle bir üniversite, hem İslâm'ı çağın idrakine söylettirecek, hem de İslâm dünyasının her tarafından gelen talebeleri bir arada eğiterek onlar arasında kardeşlik, yardımlaşma, iş birliği, sevgi bağlarını güçlendirecekti. Böylece üniversite İslâm medeniyetini ihyâ etmede önemli bir merkez olacak; cehaleti, dinsizliği, yıkıcı akımları, özellikle ırk ayrımcılığını önleyecek ve İslâm ülkelerinin maddeten de kalkınmalarında rol oynayacaktı. Bu ihtiyaç, ondan altmış yıl sonra, 1976'da Mekke'de toplanan Uluslararası İslâm Eğitim Kongresi'nde de dile getirilmiş; böyle bir üniversiteye en layık yerin İstanbul olacağı düşünülmüştü. Fakat Türkiye bu projeye sahip çıkmadığından 1983 yılında Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi kuruldu. Bu üniversitede 90 kadar ülkeden öğrenci okumaktadır. Türkiye'nin konumu ile Malezya'nın konumu arasında büyük fark bulunduğunu söylemeye gerek yoktur. Böyle bir projeye Türkiye samimi olarak sahip çıksaydı, dünya çapında bir hâdise olur, âdeta "yüzyılın projesi" gerçekleşmiş olurdu. Ümidimiz kesilmiş değil.

*Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. E. Öğretim Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Naklettiğimiz fikirler için bkz. İşârâtü'l-Î'caz, trc. Bahaeddin Sağlam, İstanbul, Tebliğ Yay., 2001, s.204-205, 206, 208.
2. İşârâtü'l-Î'caz, s.14-15.
3. A.g.e., s.18-19.
4. A.g.e., s.40-42
5. A.g.e., s.204-212; s.294-297.
6. A.g.e., s.24, 60-61, 66, 151-152, 158-160
7. A.g.e., s.111-198.
8. A.g.e., s.199-203;s.38-39
9. A.g.e., s.205; s.234-235
10. A.g.e., s.225-236.
11. A.g.e., s.72-80; s.261-266.
12. A.g.e., s.97-104.
13. A.g.e., s.240-244
14. A.g.e. s.308–314.
15. A.g.e., s.315-318.
16. A.g.e., s.327-329.
17. Bu satırların yazarının "Yazır ile Nursi'nin Müteşabih Âyetleri Anlamaya Katkıları, Usul Dergisi, s.49-68, 2005, sayı:1 adlı çalışması buna bir misal teşkil edebilir.
18. A.g.e., s.12.
19. A.g.e.,s.13.
20. Necmeddin Şahiner, Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi, İstanbul, Yeni Asya Yay, 1994, s.154-157.

Abdulkadir İDRİSİ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

KUR'ÂN'I YEPYENİ BİR İMANLA OKUMA

Bu ay içerisinde okuduğum ilk eser, Türkiye'den âlim ve mütefekkir Üstad Fethullah Gülen'in *"Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar"* kitabı oldu.

Gülen'in fikirlerini ilk defa iki yıl önce Türkiye'de Arapça olarak yayımlanan, oldukça doyurucu ve ilmî seviyesi de yüksek Hira Dergisi'nde okumaya başlamıştım. Daha sonra Hira'daki bu makaleleri, Gülen'in 757 sayfalık oldukça hacimli bir eseri olan, Orhan Muhammed Ali Bey'in Türkçeden Arapçaya tercüme ettiği *"İnsanlığın İftihar Tablosu Sonsuz Nur"* kitabı takip etti.

İştiyakla okuduğum Sonsuz Nur, beni derinden etkiledi. Kendimi bir anda yepyeni bir siyer kitabıyla karşı karşıya buldum. Öyle ki bu kitap, gerek klâsik dönemde yazılan, gerekse 19. asrın sonlarından günümüze kadar olan süreçte telif edilen eserlerin hiçbirine benzemiyordu. Eserde, Siyer-i Nebi'ye benzersiz bir yaklaşım, olayları derinlemesine inceleme, konu ve çıkarılacak ibretlerin mükemmel tahlilleri, meselelerin okuyucuya oldukça ikna edici bir yöntemle takdimi ve hem akıl hem de kalbin kolayca kabul edip alacağı bir üslûp gördüm.

Muhammed Fethullah Gülen, Türkçeden Arapçaya tercümesini yine Orhan Muhammed Ali'nin yaptığı, önsözünü Edib İbrahim Debbağ'ın yazdığı *"Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar"* isimli eserinide, öteden beri İslâmî sahada görülmemiş, oldukça orijinal bir metodla ele almış. Nitekim Kitabın takdiminde Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. hocalarından Prof. Dr. Suat Yıldırım'ın da belirttiği gibi: "Bu eser, Kur'ân'ın anlaşılması yani tefsiriyle ilgili bir eser. Sûre ve âyet sırası gözetilerek, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin ilham ettiği nükteleri, incelikleri ortaya koyuyor. Daha ilk nazarda, muhterem müellifin klâsik tefsir kitaplarına vukufu, onlara istinat ettiği belli oluyor. Fakat kendisini gösteren hemen bir başka özelliği de tefsir ilminin ölçülerine aykırı olmaksızın yeni açılımlar, sızıntılar ve pırıltılar ihtiva etmesidir."

Prof. Dr. Yıldırım'ın da belirttiği gibi, ben de bu ilham ve inceliklerin, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini sevmesi dolayısıyla ona lütfettiği birer fütuhat-ı İlâhiye olduğuna inanıyorum. Ve gerçekten şunu açıkça ifade etmeliyim ki, eser oldukça orijinal ve akımların, ekollerin oldukça fazla olduğu bu sahadaki diğer eserlerden tamamen farklıdır.

Üstad Muhammed Fethullah, eserinin önsözünde şöyle demektedir: "Sonsuzun, kelime ve harfler dünyasında parıldayan ışığıdır Kur'ân. İns ü cinnin duygu, düşünce ve his atlasında melekûtun sesi-soluğudur Kur'ân. Gün gelip de o, en müstesna bir sadef içinde inciye dönüşünce, işte o zaman, söz sarraflarının gözleri de, sararıp solmayan ve renk atmayan bir güzellikle buluştu."

Bildiğim kadarıyla bu asırda, Arap müelliflerin hâricinde Kur'ân tefsiri yazan üç âlim vardır. Onlar da Pakistan'da Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, İran'da Muhammed Hüseyin Tabatabâî ve Türkiye'de de Said Nursî'dir. Bunların üçü de 20. asırda Arap müelliflerin dışında tefsir yazmış kimselerdir. Şu küçük ayrıntıyı da hemen belirtmek gerekir ki, bunlardan Mevdûdî, eserini Urduca yazmış olup, *Tefhîmu'l-Kurân* adıyla neşretmiştir. Tabatabâî eserini Arapça yazmıştır, sonradan Farsça ve İngilizceye tercüme edilmiş eserin adı *el-Mîzan fî Tefsîri'l-Kur'ân*'dır. Bediüzzaman ise eserini Arapça yazmıştır, sonradan Türkçeye tercüme edilen eserin adı, *İşârâtü'l-İ'caz Fî Mezânni'l-İ'câz*'dır. Bu sonuncusuyla ilgili olarak geçen Ramazan ayında gazetedeki köşemde yazmıştım.

Konuyla ilgili ikinci mülâhazam ise, ilk iki müfessirin Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını baştan sona tefsir yapmış olmasına rağmen, Bediüzzaman'ınki, oldukça özet bir tefsirdir. Ancak son derece akıcı, derin ve titiz yazılmış bir eserdir. Tabiî, bunlar içinde yaşadığımız asırda telif edilenlerdir. Geçmiş asırlarda Arapların dışında tefsir yazanlara baktığımızda bunlar arasında Taberî, Beyzavî, Kuşeyrî, Zemahşerî, Razi ve daha pek çok müellifi görürüz.

Ancak içinde yaşadığımız zaman diliminde Türkiye'de ikinci bir müfessiri görüyoruz ki, o da, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin tefsirini içeren, "Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar" adlı (Advâ Kur'âniyye fî Semai'l-Vicdan adıyla Arapça'ya tercüme edilen) eseriyle Muhammed Fethullah Gülen'dir. Gülen'i diğerlerinden ayıran en bariz nokta, onun Üstad Bediüzzaman'ın fikirleriyle derin bir şekilde irtibatlı olması ve Bediüzzaman'ın metodolojisini kullanarak, Kur'ân'ı tefekkür ve tahlil etmesi, geçmişi, günü-

müzü ve geleceği, derin bir bakış açısıyla incelemesidir.

Gülen'in eseri bildiğimiz klâsik anlamda bir tefsir olmasa da, aslında o, Yüce Beyan'ın âyetlerini derinlemesine incelemiş, daha önce kimsenin ulaşamadığı neticelere ulaşmıştır. O da bu zâtta, derin bir tefekkür, keskin bir bakış açısı, berrak bir vicdan rikkati ve basiret keskinliği olduğunu apaçık göstermektedir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Gülen, Kur'ân-ı Kerîm'i yeni bir imanî okuyuşla okumuştur. Ancak onun Kur'ân'ı bu yeni okuma şekli, Kur'ân'ın ruhundan uzak bazı muasır mütefekkirlerin iddia ettikleri bir okuma şekli de değildir.

Meselâ Gülen bu açıdan Kasas Suresi وَابْتَغِ فِيمَا اٰتَاكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلاَ تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا *"Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste, ama dünyadan da nasibini unutma..." 77.* âyetini şöyle yorumlamaktadır:

"Bu âyet-i kerime öteden beri çokları tarafından sürekli dünyayı talep etmek şeklinde anlaşılmıştır. Hâlbuki azıcık Arap dili kaidelerine muttali olanlar hemen bu yanlışlığı anlayacaklardır. Evet, âyet siyak ve sibak münasebeti içinde ele alındığında ortaya şöyle bir mânâ çıkacaktır: وَابْتَغِ فِيمَا اٰتَاكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ *"Allah'ın sana verdiği her şeyle ahiretin arkasında ol, onu yakın takibe al."* Burada اِبْتَغِ fiili, talepten içeri bir talep mânâsına gelir ki, Allah'ın insana ihsan ettiği akıl, kalb, his, şuur, idrak, sıhhat, mal-menal, çoluk-çocuk vs. hatta bi'l-kuvve, bi'l-istidat verdiği şeylerle ahiret yurdunu talepler ötesi bir taleple iste, dile demektir. Ardından وَلاَ تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا *"Dünyadan da nasibini unutma."* diyerek meseleyi dengelemektedir. Evet, yarınlar ve yarınlardan sonrası sürekli takibe alınacak, dünyaya ait şeyler de kat'iyen unutulmayacaktır. Bunun ötesinde âyete başka bir mânâ verilecek olursa yani başta işaret ettiğimiz gibi, âyetin sadece bu ikinci kısmını ele alıp, milleti dünya ehli olmaya, dünyayı hayatın yörüngesi ve gayesi hâline getirmeye çağrılırsa, çok ciddî bir yanlışın içine düşülmüş olur."

Gülen âyetten ikinci bir mânâ çıkararak da şöyle devam ettiriyor yorumunu: "Âyete bir değişik açıdan şöyle de yaklaşılabilir: Dünyaya, dünyanın kıymeti kadar, ahirete de ahiretin değeri kadar talip olun. Bu da bir esas olabilir. Öyleyse Kur'ân bu âyetiyle insanın eline bir ölçü veriyor ve onu bu ölçüyü değerlendirmeye çağırıyor. Evet, âyet böyle anlaşılmalıdır; zîrâ dünya itminana ermiş ruhlar için bir Arafat'tır. Dünyada geçen zaman da, bayrama nispeten Arefe günü gibidir. Gerçek bayrama gelince, o daha ötede, ötelerin de ötesindedir. Bu itibarla denge çok iyi kurulmalı ve Arafat dolu dolu yaşanmalıdır. Hac esnasında Arafat'ı kaçıran insanlar, onu bir yıl sonra tekrar yakalayabilir. Fakat dünya-âhiret teşbihi içinde verdiğimiz Arafat bir kere idrak edilir ve fevt edilince de bütün bütün kaçırılmış olur."

Müellifin âyetleri tefsirdeki yöntemi ve aydınlatıcı derin imanî solukları, فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ *"(O hâlde) bir işten boşalınca hemen (başka) bir işe koyul."* (İnşirah, 94/7) âyetinin tefsirinde daha açık bir şekilde karşımıza çıkıyor. Müellif bu âyet-i kerimeden bir hareket felsefesi ve hayat kanunu çıkararak diyor ki:

"Bu âyet-i kerime, Müslüman'a önemli bir hareket felsefesi ve bir hayat düsturu sunuyor. Evet, mü'min her zaman hareket hâlinde olmalıdır. Çalışırken hareket, dinlenirken de hareket.. bir diğer ifadeyle o, mesaisini öyle tanzim etmelidir ki, hayatında boşluğa hiç yer kalmamalıdır. Gerçi mukteza-i beşeriyet olarak dinlenmeye ihtiyaç duyduğunda o da dinlenecektir; ama böyle bir dinlenme de yine aktif dinlenme şeklinde gerçekleşmelidir. Meselâ, dimağı okuma ve yazma ile meşgul olan ve yorulan biri, dinlenirken yan gelip yatabileceği gibi, pekâlâ meşguliyet değiştirerek dinlenebilir; Kur'ân okuyabilir, namaz kılabilir, kültürfizik yapabilir, musâhabe ve mülâtefede bulunabilir ve hâkeza. Bunlarla yorulduğunda da döner tekrar kitap mütalâasına başlar.

Hâsılı, sürekli hareket, sürekli iş çizgisini bir meşgaleyi bırakıp diğerine geçmek suretiyle değiştirme.. böylece 'Çalışarak dinlenme, dinlenirken çalışma' metoduyla hareket etme mü'mince bir davranış olsa gerek."

Yine Bakara Sûresi'nin başındaki ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ *"İşte o kitap, onda asla şüphe yoktur. O, muttakiler için ayn-ı hidayet bir yol göstericidir."* (Bakara, 2/2) âyetini yorumlarken diyor ki: "Bu âyet-i kerimedeki هُدًى mânâ-i masdarîdir. Bu ise, 'Fert hidayeti bulma adına kendi çabası, gayreti olmaksızın hidayete eremez ve onunla hedeflenen noktaya ulaşamaz.' mânâsını taşır. Diğer bir ifadeyle, tenvin de nazara alınarak, içinde şüphenin şemmesi olmayan bu kitapta müttakilere, aşkın bir hidayet-i rabbaniye vardır.. muttakilere vardır, zîrâ onlar reyb ü şüpheden ârî oldukları gibi hem şeriat-ı garranın emirlerini yerine getirme konusunda, hem de şeriat-ı fıtriyenin prensiplerine riayet bakımından hazır ve hakkı kabule teşne, dahası ön yargılı olmadıklarından böyle bir hidayetten istifade de ancak onlara müyesserdir."

Müellif açıklamalarına devam ederek diyor ki: "Ancak sayfanın sonundaki أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ cümlesindeki هُدًى hâsıl-ı bi'l-masdardır. Yâni Allah'ın, kullarını hidayete mazhar etme adına yarattığı illet-mâlul münasebeti söz

konusu olmaksızın dilediği kullarına bahşettiği ve هُدًى ile ifade edilen vâki bir hidayettir. Buna ulaşabilmenin, bu kapıyı aralayabilmenin yolu ise, لِلْمُتَّقِينَ kaydından anladığımız kadarıyla, takva dairesi içinde bulunmaktır. Böyle bir takvanın ilk mertebesi iman ve mârifet, son mertebesi ise Cenâb-ı Hakk'ın rıdvanına ulaşmaktır. Fezlekedeki tasrihe göre de, takvayı bu seviyede temsil edenler ancak kurtuluşa ereceklerdir."

Yine Nûr Sûresi'nin 35. âyetinin yorumunda اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ *"Allah semavat ve arzın nurudur."* müellif, oldukça derin ve etkileyici bir üslûpla, bu âyet-i kerimedeki imanî boyutun şerhini ve âyetteki gizli ve nükteli mânâyı belirtiyor ve diyor ki:

"Varlığı gün yüzüne çıkaran, kâinatın bu yüzünü-öbür yüzünü ortaya çıkaran; onu temâşâ edilen bir meşher ve okunan bir kitap hâline getiren, gözlere ışık, gönüllere inşirah veren mânâlarla vicdanlarımızı besleyen O'dur. O'nun nurunun olmadığı yerde göz görmez, basiret idrak etmez; ilimler evhama, hakikatler farazî şeylere karışır ve mevcudat mânâsı anlaşılmayan bir kaosa dönüşür; ne dimağlarda oturmuş bir ilim felsefesi, ne de sinelerde bir mârifet ziyası hâsıl olur.

Âfâk ve enfüsün birleşik noktasında ilimden imana, imandan mârifete, mârifetten daha derin bir kulluk şuuruna ulaşmak ancak göklerin ve yerin veya göktekilerin ve yerdekilerin nuru ya da münevviri bulunan Hz. Münevvirü'l-Envâr ile mümkün olacaktır."

Müellif âyetin tefsirini devamla kâinatın hareket felsefesini ve hayat kanununu buradan çıkararak diyor ki: "Gökte güneş veya güneşler, yerde renkler ve güzellikler, gönüllerde basiret, idrak ve bu çekirdekler üzerinde neşv ü nema bulan mârifet, muhabbet ve aşk u şevkler; dimağda düşünme, muhakeme, mantık ve değişik istidlâl yollarıyla hakikate ermeler, hep bu nur sayesinde gerçekleşmektedir."

Yine müellif, Fussilet Sûresi'nin 53. سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ "Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?" ayetinin yorumunu yaparken, burada öncelikle, Allah'ın varlık ve birliğine ait âyetlerin, Kur'ân'ın hakkaniyetini gösteren delillerin peşi peşine ortaya çıkacağına, âfâk ve enfüs armonisinin sürekli Hakk'ı ilâm ve ilan edeceğine işaret edilerek, mudayaka içinde bulunan mü'minlere hem harem içindeki sinelerin hem de harem haricindeki gönüllerin açılacağını; hem kendi iç dünyalarının hem de kâinat ve bütün şuûnun inkişaf edeceğini; hem Cezîretü'l-Arab'ın hem de uzak ülkelerin fethedileceğini; fethedilip İslâm nurunun şarka-garba yayılacağını ve dört bir yanda Ruh-u Revân-ı Muhammedî'nin şehbal açacağı müjdesini verdiğini; aynı zamanda Mekke atmosferinin dışında onlara daha rahat iklimlerin yollarının gösterilmekte olduğunu belirtiyor.

Yine müellif bu âyetten çıkarılması ve alınması gereken derslere dikkat çekerek, bu âyetteki üslûbun, bize çok geniş bir tefekkür ufku açtığını ve hakikati gözetleme imkânları hazırladığını söylüyor. Bunlar da bilindiği üzere, hakikati ispat konusunda ortaya konulan delillerin iki kategoride ele alındığı, bunun da insanın dışında, kâinat ve hâdiselerle alâkalı veya hâriçten alınan delillerin objektif değerlendirilmesinden ibaret saydığımız âfâkî delillerle; şahsın kendi iç dünyasıyla alâkalı görüş, duyuş, seziş ve sübjektif değerlendirmelerinden ibaret olan enfüsî delillerdir.

Müellifin bütün yazılarını Türkçe kaleme aldığı gerçeğini hiçbir zaman hatırımızdan çıkarmamamız gerekiyor. Ancak onun, Arap dilini çok iyi bildiği, okuduğu, bütün incelikleriyle onu anladığı ve İslâm ilim ve kültür mirası üzerinde geniş bir vukufunun olduğu, her hâlinden belli oluyor. Onun ufuk açıcı, yol gösterici ve yol işareti olarak ortaya koyduğu bu büyük feyzin kaynağı, onun sahip olduğu derin ve aydınlatıcı Kur'ân anlayışı ve Kur'ân gölgesinde geçirdiği bereketli senelerdir. Son zamanlarda elime geçen Kalbin Zümrüt Tepeleri, İrşad Ekseni ve Kırık Mızrap'tan Arapçaya tercüme edilen eserleri de göstermektedir ki, fikrî bakımdan doyurucu olan, vicdanı aydınlatan ve ruha canlılık veren bu eserler, Türkiye'nin hayat bahşedici soluklarından meydana gelmiş olup, gerçekten hayat bahşeden birer Kur'ân esintisidir.

Muhterem Gülen, Haşr Sûresi رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا *"Rabbimiz, bizi ve bizden önceki mü'min kardeşlerimizi yarlığa ve iman edenlere karşı kalblerimizde hiçbir kin bırakma."* 10. âyetini tefsir ederken de şu yorumu yapmaktadır:

"Evvelâ şunu çok iyi tespit etmek gerekir ki; kalbten gıll ü gışşın çıkartılmasının asıl yeri ahirettir, Cennet'tir. Eğer, insanın imtihan edilmesinde birer esas olan bu duygular daha dünyada iken insanın içinden çıkartılsaydı, o, fıtrat itibarıyla bir melek olurdu. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, bu dünyada insanı hem iyiye hem de kötüye açık bir mahiyette yaratmıştır. Bu itibarla farzımuhal dünyada insanın kalbinden gıll ü gış gibi duygular çıkartılacak olsa dahi, onun mahiyetin-

deki bu duygular, tıpkı tırnağın ve kılların yeniden çıkması gibi, bir gün yeniden ortaya çıkacaklardır. Bu sebeple âyet-i kerime, إِنْزِعْ *"sök, at, çıkar"* mânâlarına gelen fiil-i emr sigası yerine, fâil-i hakikî olan Allah'a yönelerek: *'Rabbimiz, iman edenlere karşı kalblerimizde hiçbir kin bırakma!'* diyor. Öyleyse bu çerçevede insana düşen, fiilî ve kavlî dua yaparak kalbine yerleşmiş bulunan ve birer mânevî diken sayılan bu duyguları söküp atmaya çalışmaktır. Herhâlde bu sayede o, fena duygulardan arınıp Cennet'e ehil hâle gelecek ve Cenâb-ı Hak da onu rıdvanına mazhar edecektir."

Bu âyetten çıkarttığı son derece aydınlatıcı yorumlarına devam ederek Gülen şöyle demektedir: "Ayrıca bu âyet-i kerimede, biraz da selef-i salihîne karşı bakış açımızı gözden geçirme adına sanki bir mesaj verilmektedir. Yani tâbiînin sahabeyi, tebe-i tâbiînin tâbiîni kabullenmesi gibi, geçmişte dinî hayatımız, duygu ve düşüncemiz, akidemiz; hatta tefsir, kelâm, fıkıh anlayışımız adına bizlere büyük bir miras bırakmış o aksiyon, o kelâm ve kalem erbabına saygılı davranmaya davet etmektedir."

Bu bakış açısı, müellifi şu âyetlere daha derin bir bakış açısıyla yeniden bakmaya götürmüş ve bu âyetlerden de şu anlam tabakalarını çıkarmasını sağlamıştır:

"Aslında إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ *"Mü'minler başka değil kardeştirler."* (Hucurat 49/10) fehvâsı, اَلْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْض *"Mü'min ve mü'minat biribirlerinin dostu ve yardımcılarıdır."* (Tevbe 9/71) misdakınca, aralarındaki iman bağının ve İslâmî irtibatın gereği onların birbirlerini sevmelerini ve hususiyle seleflerine saygılı olmalarını; hattâ muhtemel bir kısım kusurları söz konusu ise, onları da görmezlikten gelerek gelmiş-geçmiş o insanlar için dua dua yalvarmalı ve kat'iyen o zatlara karşı kin, adavet ve düşmanlık duymamalıdırlar. Hz. Muhammed'e (s.a.s.) intisap iddiasında bulunanlar وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ *"Sizler iyilik etme ve fenalıklardan sakınma konusunda biribirinizle yardımlaşın; (sakın) günah işlemek ve başkasına saldırmak hususunda birbirinize destek olmayın."* (Mâide 5/2) mantûkunca hep iyilik düşünmeli, iyilik konuşmalı ve iyilikle oturup kalkmalıdırlar."

İşte bu oldukça şeffaf bakış açısı, Gülen'in bütün eserlerinde açıkça müşâhede edilen ana bir karakterdir. Bu da aslında Üstad Bediüzzaman Said Nursi'nin oldukça mükemmel bir nüve olarak ortaya koyduğu bakış açısının ona bir yansımasıdır ki, Gülen, iman ve Kur'ân yolunda, işte bu mükemmel metot doğrultusunda hareket etmektedir. İşte bu hareket ve metot, hiçbir mübalağa etmeksizin belirtmem gerekir ki, bütün İslâm âlemindeki benzer hareketlerden oldukça farklı ve son derece yerinde, her türlü ifrat ve tefritlerden uzak bir özelliğe sahiptir. Aslında Risale-i Nur'un gerek Türkiye gerekse diğer İslâm beldelerindeki başarısı da onun bu özelliğinden ileri gelmektedir.

Üstad Gülen'e göre din, hayatın asıl ruhudur, Allah'ın adının yüceltilmesi de, vazifelerin en kutsalıdır. Dolayısıyla Allah'ın rızasını kazanmak bütün gayelerin üstünde tutulmalı temel ölçüsüyle ömür bu uğurda tüketilmeli ki, Cenâb-ı Hakk'ın inayeti, koruması ve vekaleti celbedilebilsin. Bu derecedeki bir iman, teslim ve tevekkülün, mü'minleri Nemrutların ateşinden koruyacağını, bu çeşit çetin durumlar karşısında dahi mü'minlerin fevkalâde bir kalb huzuru içinde olacaklarını, hatta imanlarıyla o ateşi bile berd ü selâma çevireceklerini beyan eder.

Onun bu oldukça derin muhtevalı âyet yorumlarını Âl-i İmrân Sûresinde şu âyetin tefsirinde de görüyoruz.

"Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hâli bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar. 'Bu işten bize ne?!' diyorlardı. De ki: 'İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir.' Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. 'Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.' diyorlar. Şöyle de: 'Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalblerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah, içinizde ne varsa hepsini bilir.'" (Âl-i İmrân 3/154)

Bu her tarafı aydınlatacak olan imanın nurlarıyla dolu bir ruhla hâdiseleri değerlendiren Gülen, bu âyetin, mü'minlerin üzerindeki derin etkisini, oldukça açık bir şekilde ortaya koyarak: "Risale-i Nur talebeleri saldırılara maruz kaldığında Üstad Bediüzzaman Hazretleri, talebelerine, dostlarına hep bu mealini verdiğimiz âyet-i kerimeyi nazara verir. Şimdi, Bediüzzaman'ın bu dersini almış birisi nazarıyla, âyetin mealini bir kere daha okuyalım ve almamız gerekli dersi alalım." hususuna vurgu yapar.

Yukarıdaki âyetin mânâsı üzerinde daha da derinleşerek şöyle devam eder: "Onların böyle sekîne ve itminan içinde cereyan eden hayatlarına mukabil diğer bir zümre vardır ki bunlar aynı zeminde olmalarına rağmen, aynı atmosferi paylaşamadıklarından ötürü, nefislerinin derdine düşecek; duygularında ve düşüncelerindeki tereddütler, hayatlarına utandıran zikzaklar hâlinde aksedecek; ne it-

minan, ne uyku, ne de rahat yüzü görmeyecek ve cahiliye kafasıyla terk edildikleri, ortada kaldıkları mülâhazalarıyla gelgitler yaşayacak ve inansalar bile, Allah hakkında dahi suizanda bulunacaklardır ki, وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ *"Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar."* ferman-ı sübhanisi, bu bulanık duyguların yeis, inkisar ve kararsızlıklarını sergilemektedir."

Yine Gülen Âl-i İmrân Sûresi إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِأُولِي اْلأَلْبَابِ *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selîm sahipleri için gerçekten açık ibretler (ve deliller) vardır."* 190. âyetinin tefsirinde, Müslümanların şu anki dünyada karşı karşıya bulundukları bir gerçeğe açıkça vurgu yapar ve der ki:

"Bizim en büyük eksikliğimiz de işte böyle bir kapsamlı tefekkür!. Evet, imanımızı yenileyecek, bizi daima canlı tutacak olan bir tefekkür.. nasıl alışmamış vücuda bir damla soğuk su verdiğinizde şok tesir yapar; öyle de bizler daima, imanımızda şok tesiri yapacak şeyler bulmalı, onları mirsad-ı tefekkür yaparak, hakikî müessir, eşyanın hakikî sahibi ve mâliki olan Allah'ın esmâ ve sıfatlarının cilvelerini müşâhede etmeliyiz. Böyle bir ameliyenin vicdanlarımızda doğuracağı nur ile ve hep O'nun rızası dairesinde, dünya hayatındaki sayılı günlerimizi geçirme gayreti içinde olacağız."

Devamında Gülen şu hususu da belirtir: "Ne var ki, yerleri ve gökleri ve ikisi arasındaki her şeyi sarıp kuşatan ruhu-mânâyı, sesi-soluğu, rengi-deseni, şiveyi-neşveyi duyup anlamak, anlayıp değerlendirmek de herkese müyesser değil; bu engin, rengin ve zengin armoniyi kavrayıp yorumlamak için, yanlışlıklara şartlanmamış, hissîlik ve nefsanîliklerle balans ayarı bozulmamış entelektüel akla (ulü'l-elbâb) ihtiyaç var.. gökleri ve arzı, mekân mefhumunun hatırlattığı bütün özellikleriyle; onlarda yaratılan şeyleri irade, ihtiyar ve hususî tevcih isteyen bütün yönleriyle, tenasüb-i illiyet prensibinden hareketle, bütün bunlara tam ve kâmil illet olabilecek bir Kudret-i Kâmile'yi kavrayabilme mantık, muhakeme, tahlil ve terkibine yetebilecek "ulü'l-elbâb"a ihtiyaç..."

Gülen, bazı kesimlerin bu derin imanî bakış açısıyla hâdiselere bakamamalarının sebeplerini de şöyle açıklıyor: "Fıtrî olarak, her insan ruhu ve aklı bunu kavramaya müsait olarak yaratılmıştır, ama kibir, haddini bilmezlik, bakış zaviyesi yanlışlığı gibi hususlar hedefi net görmeye mâni şeylerdir. İnsan allâme de olsa, bunlardan kurtulamayınca yanlış kararlardan da kurtulamaz."

Müellifin şu cümleleri beni derin düşüncelere çekti: "Bize düşen, hayatımızın geri kalan günlerini, böyle nuranî bir aydınlıkta, derin bir tefekkür ve teemmülle, Allah rızası istikametinde geçirmektir."

Öyle inanıyorum ki, Muhterem Gülen hepimizi, bizatihi böyle bir teemmüle, nefsimizi kötülüklerden arındırarak yüceltmeye, Allah rızası istikametinde bir hayat geçirmeye ve böylece rahmeti her şeyi çepeçevre kuşatan Sonsuz Kudret'in rahmet kanatları altına girmeye davet ediyor. Zaten gerek günümüzde gerekse bütün zaman dilimlerinde, insanlığın elinden tutup hayrın, faziletin, emniyet ve esenliğin yolunu gösteren yetkin kişiler olan "ulü'l-elbab" asıl ihtiyacımız olduğu gibi, böyle gerçek bir çağrı da muhtaç olduğumuz şeydir.

Benim, gerek Müellif Gülen'in, gerekse Üstad Bediüzzaman Said Nursi'nin, sözü edilen bu ulü'l-elbabtan olup, Cenâb-ı Hakk'ın günümüzde en fazla muhtaç olduğumuz üstün özellikler ve yüce vasıflarla donattığı kimselerden olduklarında en küçük bir şüphem yoktur.

Nitekim yine Gülen: *"Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü fesada uğrar (ve altüst olurdu). Ne var ki Allah bütün âlemlere (hususiyle de insanlığa) karşı lütuf ve kerem sahibidir."* (Bakara 2/251) âyetinde, insanı derinden etkileyecek ve dikkatleri çekecek derin bir tahlil yaparak diyor ki:

"Allah'ın (c.c.) buradaki tevcihi, pek çok hususa dikkatlerimizi çekmenin yanında tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, insanlık âleminde de ekolojik denge benzeri belli bir mizan ve ölçü konulduğunu ve her şeyin, herkesin zapturapt altına alındığını belirtiyor. İşte, netice itibarıyla böyle bir dengenin sağlanması için, insanlık hesabına, insanlığa ait bir yola bizleri hidayet ediyor ve bu hususla alâkalı olarak içlerimizde mücadele etme gerilimini yaratıyor. Zira bu neticenin tahakkuku sebepler çerçevesinde ancak insan eliyle ve beşer müdahalesiyle gerçekleşebilecektir. Aksi hâlde, âyette de belirtildiği gibi, yeryüzü yaşanmaz bir hâle gelebilir."

Muhterem Müellif, âyet-i kerimedeki fesat kavramını ve bunun sebeplerini belirttikten sonra, bozgunculuğa karşı alınması gereken tedbirleri, çok mükemmel bir şekilde tespit edip ortaya koyuyor. Öyle inanıyorum ki aslında Gülen bununla, yeryüzünde bozgunculuğun bütün çeşitleriyle ortadan kaldırılıp, sulhun bütün yönleriyle yerleştirilmesi noktasında yerinde bir plân ortaya koyuyor.

İşte siz de gördünüz nasıl da Muhterem Fethullah Gülen, Kur'ân-ı Kerîm'in mânâ denizine, derin imanî tefekkürüyle dalarak bizlere onun inci ve mücevherlerinden takdim ediyor!

* Alem Gazetesi Yazarı, Fas
Mütercim: Doç. Dr. Muhittin Akgül

Mehmet DERE *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Allah'a hoşgörü isnadı doğru olmasa da, hoşgörüye kaynaklık teşkil edecek afv u safh, günahları bağışlamak, yaratılmışların bütününe şefkat ve merhamet etmek, onların ayıp ve kusurlarını örtmek, Cenâb-ı Hakk'ın Zâtı'na mahsus sıfatlarıdır ki, Ğafûr, Rahîm, Afuv ve Settâr O'nun Kur'ân-ı Kerim'de en çok geçen isimlerindendir.

DİN ve İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN

HOŞGÖRÜ

Sözlüklerde hoşgörü; insanların davranışlarını anlayışla karşılayıp hoş görmek, insanlar arası münasebetlerde orta yolu takip etmek, sert ve katı hükümlü olmamak, karşılıklı ilişkilerde kolaylık, kendi düşünce ve inançlarına zıt düşünce ve inançları hoş görme, dengeli olma, farklı olan bir şeye sabır gösterip katlanma, tolerans, müsamaha gibi mânâlara gelir *(Ayverdi 2006, 2: 1239; Eren vdğr., 1988, 1: 653; Doğan 1996, 499)*.

Hoşgörü Arapçada tesâmuh ve semâha kelimesiyle ifade edilir ki, Türkçemizde kullandığımız müsamaha kelimesi buradan gelmiştir. Kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, katlanmak, affetmek gibi mânâlara gelir (Çağrıcı 2004, 32: 71).

Batı dillerinde ise hoşgörü, tolerans kelimesiyle ifade edilir ki, Lâtince tolerare kelimesinden türemiştir. Dayanmak, tahammül etmek, katlanmak, hazmetmek, devam ettirmek, izin vermek gibi anlamlara gelir *(Yürüşen 1996, 18)*.

Bütün bunlardan da açıkça anlaşılacağı üzere hoşgörü kavramının muhtevasında genel olarak; anlayış, saygı göstermek, mazur görmek, affedici olmak, medenî olmak, sabretmek, katlanmak, tahammül göstermek, rahatsız olmamak, farklılıklara ve farklı görüşlere sınır koymamak ve onlara olumsuz bir tepki vermemek, fikirlerin karşılıklı anlayış ve olgunluk içerisinde tartışılması gibi anlamların barındığı ifade edilebilir *(Aslan 2005, 33)*.

İslâm, insanların ferdî ve içtimâî hayatı için en iyi insanî erdemi öngörmektedir. Bu insanî erdemlerden biri de hoşgörüdür. Zîrâ hoş-

görü, fertler arasında sevgiyi ve saygıyı artıran, sosyal katmanlar arasında güven ortamı oluşturan ahlâkî ve insanî bir erdemdir.

İnsanlar arası münasebetlerde dengeyi koruyan ve onları birbirine yaklaştıran hoşgörü, hissî bir tavır olarak ferdin bir konuda hemfikir olması, aldırış etmemesi, olaylara kayıtsız kalması veya kendi inançlarından ve özbenliğinden taviz vermesi değil, farklılıkların şuuruna varması, değişik inanç, düşünce, kimlik ve kültürlere anlayışla ve olgunlukla bakabilmesidir. Bir diğer ifadeyle hoşgörü, başkalarından nefret etmeme şuurunu kazandıran bir erdemdir, ahlâkî sistemlerin en temel unsuru ve diğer unsurlara kaynaklık edebilecek önemli bir ruh disiplinidir *(Keskin 19967, 13)*.

İnsan hak ve özgürlükleri çerçevesinde ise hoşgörüyü, hiçbir etnik yapı din, inanç, dil, kültür ve kimlik ayrımı gözetmeksizin bütün insanları doğuştan beraberlerinde getirdikleri özellikleriyle kabul etmek, onlara kendilerine özgü bu nitelikleri konusunda yapacakları düşünsel ve işlevsel durumlarda herhangi bir engel çıkarmamak, bu hak ve özgürlüklerin dışarıdan bir müdahaleye maruz kalmadan rahat bir şekilde kullanım imkânı bulması diye tarif edebiliriz *(Aslan, 33)*.

Hoşgörü, dinde de çok önemli bir husustur. Günümüzde "dinî hoşgörü", "dinî tolerans", "dinî çoğulculuk" sıkça kullanılan kavramlardır. Bu kavramlar, fertlerin kendi ihtiyaç ve uygulamalarının yanı sıra, yeryüzünde farklı düşünen, inanan ve yaşayan başka kimselerin de var olduğunu, dolayısıyla bu farklılıkların olgunluk içerisinde ve anlayışla karşılanması gerektiğini ortaya koymaktadır *(Günay 1998, 428)*.

İnsan hak ve hürriyetlerinin şemsiyesi altına giren sahalardan biri de din ve inanç özgürlüğüdür. Din ve inanç hürriyeti, insanın sahip olduğu en önemli haklardan biridir; inanç hürriyetinin diğer hak ve özgürlüklerle de çok yakın münasebeti vardır. Tarih boyunca insanlar, din ve inanç özgürlüğü hususunda çok duyarlı olmuşlar; din ve inanç özgürlüğüne yapılan baskılar ve zulümlerle canları pahasına mücadele etmişlerdir. Tarih, bu tür olayların en büyük şahididir. Dolayısıyla din ve inanç özgürlüğü noktasında kaydedilecek gelişmeler "birarada yaşama tecrübesi" ve "dünya barışı" adına insanlık için çok ciddi bir kazanç olacaktır *(Çiçek 1998, 73)*.

Bir inancın sadece zihinde, düşünce seviyesinde kalması bir anlam ifade etmez, önemli olan bu inancın hiçbir baskıya ve kısıtlamaya maruz kalmaksızın ifade edilmesi, açıklanması, yaşanması, yayılması fiiliyata geçirilmesidir. Bu sebeple hak ve hakikatin ortaya çıkması için en geniş mânâda din ve inanç özgürlüğünün sağlanması gerekir *(Karatepe 1996, 109)*.

Allah, bütün müminleri, gayrimüslimlerin inançlarını, kendilerince kutsal saydıkları değerlerini kötü bir şekilde anmamaları, onlara karşı hoşgörülü davranmaları noktasında uyarmıştır: "Allah'tan başkasına yalvardıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak bilmeden Allah'a söverler." (En'âm, 6/108)

Hz. Peygamber (s.a.s.) İslâm'ı insanlara tebliğ ettikten sonra, onları vicdanlarıyla baş başa bırakmış, iman edenleri "din kardeşi" olarak kabul etmiş, İslâm'ı kabul etmeyip eski din ve inançlarında kalmak isteyenlere karşı herhangi bir olumsuz tavır içine girmemiş, onlara gereken hoşgörüyü ve saygıyı göstermiş, Ashabına da böyle yapmalarını emretmiştir *(Apak 2003, 419)*. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu uygulamasının temeli de yine Kur'ân'a dayanmaktadır. Zîrâ Kur'ân'da, Müslümanların gayrimüslimlere karşı nazik ve hoşgörülü olmaları öğütlenir: "*İçlerinden zulmedenler hâriç, Ehl-i Kitapla ancak en güzel şekilde mücadele edin ve deyin ki: Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olanlardanız.*" *(Ankebût, 29/46)*. İman etmeyen insanlar, müsamahasız ve olumsuz bir tavır ve tutuma sahip olsalar da, Müslümanlar onlara karşı davranışlarını daha da iyileştirmeli, lütufkâr ve yumuşak davranmalıdır. Bu sebepten de İslâm, gayrimüslimlere düşmanlıkta ileri gidilmemesini, hoşgörülü ve adaletli davranılmasını, onların hikmetle ve güzel öğütle Hak dine davet edilmesini emreder *(Nahl, 16/125)*. Bu olumlu tavır ve davranışlar neticesinde Müslüman olmayanlar, İslâm dini ve Müslümanlar hakkında olumlu kanaat edinecekler, belki de dost olacaklardır *(Fussilet, 41/34; Mümtehine, 60/7)*.

Allah, bütün müminleri, gayrimüslimlerin inançlarını, kendilerince kutsal saydıkları değerlerini kötü bir şekilde anmamaları, onlara karşı hoşgörülü davranmaları noktasında uyarmıştır: *"Onların Allah'tan başka yalvardıkları tanrılarına hakaret etmeyin ki, onlar da cahillik ederek hadlerini aşıp Allah'a hakaret etmesinler."* *(En'âm, 6/108)*.

Gayrimüslimlere tanınan din ve vicdan özgürlüğü, dinî ayin, ibadet, dinî eğitim-öğretim, ibadet yerlerini istedikleri gibi düzenleme ve idare etme gibi alanlarda kendini gösterir. İslâm dini, her şeyden önce gayrimüslimlere kendi inançlarını koruma ve dinlerini serbestçe yaşama izni vermiş, bunun neticesinde Müslümanlar ile gayrimüslimler asırlarca hoşgörü, huzur ve barış içerisinde "birarada yaşama tecrübesi"nin en güzel örneklerini vermişlerdir. Bu açıdan "Medine Vesikası/Medine Sözleşmesi" çok önemli bir örnektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicret edince, şehri idarî, siyasî ve hukukî bir yapıya kavuşturmak için bir anayasa hazırlamıştır ki, bu anayasa dünya tarihinin ilk yazılı anayasasıdır. Bu anayasaya Medineli Yahudiler, Medineli müşrik Araplar ve Medineli Hıristiyan Araplar iştirak etmiştir. Bu anayasa/sözleşme, dinî hoşgörü, din ve inanç özgürlüğü bağlamında çok önemlidir. Yahudilere ve diğer dinî gruplara din ve inanç özgürlüğü verilmiş; inanç ve dinî ayinlerinde serbestlik tanınmıştır *(Hamidullah 1990, 1: 197; Sarıçam 2005, 278; M. Akif Aydın 1991, 3: 153)*.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Yahudileri Kur'ân'ın emriyle: *"Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın." (Âl-i İmrân, 3/64)* şeklinde aralarında ortak bir söze çağırmıştır. Resûlullah (s.a.s.) başlangıçta namazlarında Beytü'l-Makdis'e yönelmiş, –Bakara Sûresi'nin 144. âyeti nâzil olunca kıble Mescid-i Haram olmuştur- Müslümanların Ehl-i Kitap tarafından Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından kesilen hayvanları yemelerine ve iffetli kadınlarıyla evlenmelerine izin vermiştir *(Hamidullah 1: 586)*. Yine Resûlullah (s.a.s.), Yahudilerin cenazelerine insana saygı için ayağa kalkmış, bunu Ashabına da tavsiye etmiştir. Müşriklerin girmesini yasakladığı mescide, Ehl-i Kitap olan Yahudilerin girmesine izin vermiştir *(Sarıçam, 222)*.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudilere uyguladığı bir diğer dinî hoşgörü örneği ise şu şekildedir: İslâm'dan önceki devirde, çocuğu olmayan Medineli Ensar ve Hazreçli aileler eğer çocukları olursa, onları Yahudi yapacaklarına dair söz vermişlerdi. Bunun sonucunda Medine'de bu yolla Yahudileşmiş bir miktar çocuk da bulunuyordu. İslâm gelince bu Ensarlı ve Hazreçli Müslüman aileler, bu yolla daha önceden Yahudileştirdikleri çocuklarını Müslüman olmaları için zorlamışlardı. Bunun üzerine Bakara Sûresi'nin 256. âyeti nâzil olmuştur: *"Dinde zorlama yoktur, artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O hâlde kim tâğûtu reddedip Allah'a inanırsa, kopması asla mümkün olmayan bir kulpa yapışmıştır. Allah, her şeyi bilen ve işitendir." (Yazır 1993, 2: 141)*. Yahudilerle yapılan Benî Nadîr Gazvesi sonrasında Benî Nadîr Yahudileri yanlarına –yukarıda bahsettiğimiz– Yahudileşmiş çocukları da almak istemişler, Müslüman anneleri ve babaları buna engel olmak istemişlerse de, Resûlullah (s.a.s.) Yahudileşmiş bu çocukların Benî Nadîr Yahudileriyle birlikte gitmelerine izin vermiştir *(Hamidullah 1: 584)*.

İslâm Tarihi'nde Hz. Ömer (r.a) döneminde Yahudilere uygulanan dinî hoşgörüyle ilgili vereceğimiz şu örnek oldukça düşündürücüdür: Hz. Ömer (r.a) bir gün Yahudilere ait Beytü'l-Makdis'e girip ahalisiyle görüştükten sonra, dönüşte toprağa yarı hâlde gömülmüş bir heykel kafası gördü. Daha sonra bunun Romalıların gömdüğü bir Yahudi heykelinin kafası olduğunu öğrendi. Hz. Ömer (r.a) bu heykeli alarak eteğiyle sildi ve onu topraklarından temizledi *(Sakallı 1996, 134)*.

İslâm'ın gayrimüslimlere tanıdığı din ve inanç özgürlüğü konusundaki ayrıntılı bilgileri Resûlullah'ın Necran Hıristiyanlarıyla ilgili uygulamalarında da görmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.s.), Necranlı Hıristiyanlara bir mektup göndermiş, mektubunda onları İslâm'a davet etmiş, şayet kabul etmezlerse haraç ve cizye ödemelerini bildirmiştir *(Köksal 1987, 17: 197; Hamidullah 1: 619)*.

Resûlullah (s.a.s.) ile görüşmeye gelen altmış kişilik Hıristiyan Necran heyeti, bir ikindi vakti Medine'ye gelerek Mescid-i Nebevîde Resûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna çıkmışlardı. Bu sırada ibadet vakitleri gelen Necranlı Hıristiyanlar bu durumu Resûlullah'a (s.a.s.) bildirmişler ve Resûlullah (s.a.s.) da onlara mescidi bırakmıştır. Ashab-ı Kirâm'dan bazıları Necranlı Hıristiyanlara müdahale etmek istemişlerse de Resûlullah, Ashabına onlara hiçbir şekilde dokunmamalarını emretmiş, Necranlı Hıristiyanlar doğuya doğru dönerek rahatça ibadetlerini yapmışlardır *(Köksal 1987, 17: 198; Hamidullah 1: 620)*.

Necranlı Hıristiyanlar Resûlullah (s.a.s.) ile yaptıkları görüşmede, kendi dinlerinde kalarak haraç ve cizye ödemek istediklerini belirtmişler ve bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmanın konumuzla ilgili kısmı şu şekildedir: *"Onların mallarına, canlarına, dinî yaşam ve ayinlerine, hazır bulunanlarına bulunmayanlarına, ailelerine, mâbetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şamil olmak üzere Allah'ın himayesi ve Resûlullah Muhammed'in zimmeti, Necranlılara ve onların bağlıları üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos, kendi dinî vazife mahalli dışına, hiçbir papaz kendi vazifesini gördüğü kilisenin*

Tarihî tecrübeler de göstermiştir ki, Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidîn, Endülüs Emevileri, Abbasiler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti dönemlerinde gayrimüslimler yüzyıllarca huzur, güven ve hoşgörü içerisinde yaşamışlar, dinlerini ve inançlarını özgürce birarada yaşamanın en güzel örneğini sergilemişlerdir.

dışına, hiçbir rahip içinde yaşadığı manastırın dışında başka bir yere alınıp gönderilmeyecektir." *(Hamidullah 1: 622)*. Burada da görüldüğü gibi Necranlı Hıristiyanların can, mal ve inanç özgürlükleri garanti edildiği gibi, mâbetlerine ve din adamlarına tam bir dokunulmazlık ve özgürlük verilmiştir.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Necranlı Hıristiyan din adamlarına gönderdiği mektupta da, yukarıdaki anlaşmaya benzer ifadeler kullanmıştır:

"Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Resûlü Muhammed'den (s.a.s.) piskopos Ebu'l-Hâris'e, Necranlıların diğer piskoposlarına, onların papazlarına, onların bağlılarına, aynı zamanda rahiplere. Ellerinde ne bulunduruyorlarsa, kiliseleri ve manastırları kendilerine aittir. Allah'ın ve Resûlü'nün (s.a.s.) zimmeti onlar üzerinedir. Hiçbir piskopos piskoposluk vazifesini gördüğü yerden, hiçbir rahip kendi manastırından, hiçbir papaz kendi kilisesinden alınıp başka bir yere gönderilmeyecektir. Onların ne hukuku ne de alışageldikleri hiçbir şey (örf, âdet) bir değişikliğe tâbi tutulmayacaktır." *(Hamidullah 1: 623)*.

Hz. Peygamberin (s.a.s.) Necran halkı ile yaptığı bu anlaşmadan sonra ülkesine dönen heyet başkanı ve heyetin din adamı, kısa bir süre sonra Medine'ye gelerek Resûlullah'a (s.a.s.) Müslüman olduklarını açıklamışlardır. *(Hamidullah 1: 624)*.

İslâm, Müslüman erkeklerin Ehl-i Kitap olan Hıristiyan kadınlarıyla evlenmelerine, onların kestikleri hayvanların etini yemelerine izin vermiştir *(Maide, 5/5)*. Bu da gösteriyor ki, İslâm diğer din ve inanç mensuplarına gereken hoşgörüyü ve saygıyı fazlasıyla göstermiştir.

Medine'ye gayrimüslim misafirler, temsilciler, delegeler geldiğinde Resûlullah, onları mescitte ağırlamış, onlara ikramda bulunmuş; gelen bu gayrimüslim misafirlerin, temsilcilerin, delegelerin ibadetlerini rahatça yapabilmeleri amacıyla mescidin bir köşesinde yer ayrılmıştır *(Aslan, 215)*.

Resûlullah (s.a.s.) zamanında gayrimüslimler için gösterilen din ve inanç özgürlüğü ile ilgili örnek uygulamalar Hulefâ-i Râşidîn (Dört Halife) Dönemi, Endülüs Emevileri, Abbasiler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar zamanında da devam etmiş, gayrimüslimlere kendi din ve inançlarında serbest olma, ibadetlerini ve ayinlerini büyük bir hoşgörü ortamında yerine getirebilme, kiliselerini, havralarını istedikleri gibi idare etme gibi haklar verilmiştir *(Dere 2009, 13)*.

Hz. Ebû Bekir (r.a) döneminde İslâm orduları fetih hareketlerine başladığında, Hz. Ebû Bekir İslâm ordusuna şu konuşmayı yapmıştır: *"Hiçbir kadını, çocuğu, yaşlıyı öldürmeyiniz. Hiçbir ağacı kesmeyiniz, hiçbir canlıya zarar vermeyiniz. Hiçbir koyunu, deveyi, sığırı yeme ihtiyacı dışında boğazlamayınız. Siz, kiliselerinde, havralarında kendilerini ibadete vermiş birtakım kimselerle karşılaşacaksınız, onlara dokunmayınız, onları kendi hâlleriyle baş başa bırakınız. İçinde çeşit çeşit yemekler bulunan kapları size getiren bazı kimselerle de karşılaşacaksınız, şayet bu yemeklerden yerseniz Besmele çekerek yiyiniz."* *(Sakallı, 141)*.

Hz. Ömer (r.a) döneminde Kudüs fethedilince (637), Hz. Ömer Kudüslülere bir emannâme vermiştir. Bu emannâme din ve inanç özgürlüğü hususunda muhteşem bir manifestodur: *"Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Eyle halkına verilen bir emandır. Onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, hastalarına ve bütün fertlerine verilen bir teminattır. Kiliseleri mesken yapılmayacak ve yıkılmayacaktır. İçindeki kutsal eşyaya dokunulmayacaktır. Kimse dinî inançlarından dolayı zorlanmayacak, kendilerine asla zarar verilmeyecektir. Buna karşılık Eyle halkı da diğer şehirlerin halkı gibi cizye verecektir."* *(Komisyon 1989, 2: 93)*.

Din ve inanç özgürlüğünün ve birarada yaşama tecrübesinin en iyi örneklerinden biri de Endülüs Emevileridir. Kendi idarecilerinin baskısından ve zulmünden bıkan yerli Hıristiyan halk ile, İspanya Vizigot Krallığı idarecilerinin zorla Hıristiyanlaştırma politikasına maruz bırakılan Yahudiler, bu mağduriyetten kurtulmak için Müslümanları, ülkelerini fethetmeye davet etmişler, bunun üzerine İslâm fatihleri Endülüs'ü fetih hareketlerine girişmişler, yerli halktan da destek görmüşler, Lekke Vadisi Savaşı dışında ciddi bir direnişle karşılaşmamışlar, aksine yerli halkın desteği ve yerli halkla yapılan anlaşmalar vasıtasıyla Endülüs, İslâm hâkimiyetine girmiştir *(Komisyon 4: 42; Özdemir 1995, 11: 211; Sakallı, 152)*.

Endülüs'ün fethi sonucunda yaklaşık sekiz asır süren

Osmanlı Devleti, din ve inanç özgürlüğünün en iyi yaşandığı, farklı din, dil, etnik yapı, kimlik ve kültürlerin "birarada yaşama tecrübesi"ni gösterdiği devletlerden biridir. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin adı hoşgörüyle, barışla, huzurla birlikte anılır olmuştur.

(711-1492) Müslüman hâkimiyeti sırasında Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler birarada yaşama tecrübesinin en güzel örneğini sergilemişler; Müslümanlar hâkimiyeti altındaki Hıristiyanlara, Yahudilere başta din ve inanç özgürlüğü olmak üzere birçok hak ve özgürlükler vermişlerdir. Bunun neticesinde Hıristiyanlar ve Yahudiler yüzyıllarca büyük bir hoşgörü içerisinde, rahat ve huzurla yaşamışlardır *(Komisyon 4: 467; Sakallı, 153)*.

Osmanlı Devleti, din ve inanç özgürlüğünün en iyi yaşandığı, farklı din, dil, etnik yapı, kimlik ve kültürlerin "birarada yaşama tecrübesi"ni gösterdiği devletlerden biridir. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin adı hoşgörüyle, barışla, huzurla birlikte anılır olmuştur. Osmanlı Devleti himayesindeki gayrimüslimler yüzyıllarca huzur, güven ve büyük bir hoşgörü içerisinde yaşamışlar; kendilerine başta din ve inanç özgürlüğü olmak üzere birçok hak ve özgürlük verilmiştir *(Dere, 14)*.

Osmanlı Devleti'nin bu hoşgörülü politikası sayesinde gayrimüslimler, kendi dindaşlarının zulmünden kurtulmak için Osmanlı Devleti'ne bir kurtarıcı gözüyle bakmışlardır. Nitekim İstanbul'un Fethi sırasında yerli Hıristiyan halk, dindaşları olan Lâtinlerin mezhep baskısı sebebiyle: *"İstanbul'da Lâtin serpuşu görmektense Osmanlı sarığı görmeyi tercih ederiz"* diyerek Osmanlı'nın hoşgörüsüne ve adaletine vurgu yapmışlardır *(Komisyon 10: 213; Ünlü 1994, 2: 83)*.

Vereceğimiz şu örnek Osmanlı Devleti'nin din ve inanç özgürlüğüne ne kadar büyük önem verdiğini çok iyi özetlemektedir: Amerika'nın Utah Bölgesi'nde Normanlara ait kilise defterinde şu dua yazılıdır: *"Ey Tanrımız! Osmanlıların gücünü ve kuvvetini artır ki, gelip de bizi de kurtarsınlar. Bize din ve inanç özgürlüğü versinler, can ve mal güvenliğimizi sağlasınlar."* Vaktiyle Ukrayna'da yaşayan Normanlar dindaşları olan Rusların baskılarına dayanamayıp böyle dua etmişler ve duayı âdetleri üzere kilise defterlerine yazmışlardı. Bu baskılara dayanamayan Normanlar, 1800'lü yıllarda Amerika'ya göç ederken bu defteri de yanlarında götürmüşlerdi. Bugün bu defterdeki yazılı olan dua sayfası, Amerika'nın Utah Bölgesi'nde Normanlara ait kilise defterinde sergilenmektedir *(Refik 1999, 142)*.

Sonuç olarak şunları söylemek gerekirse, hoşgörüsüzlüğün ve şiddetin kol gezdiği dünyamızda, insanlık İslâm'ın engin hoşgörüsüne ve adaletine, başta din ve inanç özgürlüğü olmak üzere birçok alanda hak ve özgürlüklere her zamankinden daha fazla muhtaçtır. Tarihî tecrübeler de göstermiştir ki, Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidîn, Endülüs Emevileri, Abbasiler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti dönemlerinde gayrimüslimler yüzyıllarca huzur, güven ve hoşgörü içerisinde yaşamışlar, dinlerini ve inançlarını özgürce birarada yaşamanın en güzel örneğini sergilemişlerdir.

* Araştırmacı-Yazar
mdere@yeniumit.com.tr

Kaynakça

- Apak, Adem, *"Hz. Peygamberin Uygulamalarında İnanç Hürriyeti"*, Diyanet İlmî Dergi Hz Muhammed (s.a.s.) Özel Sayısı, 2. baskı, Ankara 2003.
- Aslan Ömer, *Kur'ân ve Hoşgörü*, İlâhiyat Yay., Ankara 2005.
- Aydın, M. Akif, *"Anayasa"*, DİA., C. 3, TDV. Yay., İstanbul 1993.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 1-3, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- Çağrıcı, Mustafa, *"Emr-i bi'l Ma'ruf Nehy-i ani'l münker"*, DİA., C. 11, TDV. Yay., İstanbul 1995.
- ---------, Mustafa, *"Müsamaha"*, DİA, C. 32, TDV. Yay., İstanbul 2004.
- Çiçek, Halil, *Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşama Formülü*, Nesil Yay., İstanbul 1998.
- Dere, Mehmet, *Azınlıklar ve Azınlık Okulları*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., 11. bsm, İstanbul 1996.
- Eren, Hasan vdğr., *Türkçe Sözlük*, C.1-2, TDK. Yay., Ankara 1988.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İrfan Yay., 5. bsm., İstanbul 2000.
- Karatepe, Şükrü, "İnsan Haklarının İlahî Temelleri", *Doğuda ve Batıda İnsan Hakları*, TDV. Yay., Ankara 1996.
- Keskin, Yusuf Ziya, *Nebevî Hoşgörü*, Timaş Yay., İstanbul 1997.
- Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 1-14, Çağ Yay., İstanbul 1989.
- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi*, C. 1-18, Şamil Yay., İstanbul 1987.
- Özdemir Mehmet, *"Endülüs Emevileri"*, DİA., C.11, TDV. Yay., İstanbul 1995.
- Refik, İbrahim, *Tarih Şuuruna Doğru 3*, Gökkuşağı Yay., İstanbul 1999.
- Sakallı, Talat, *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık*, Çağlayan Yay., İzmir 1996.
- ---------, Talat, *"Hz. Peygamber (s.a.s.)ve Dinî Hoşgörü"*, Diyanet İlmî Dergi Hz Muhammed (s.a.s.)Özel Sayısı, 2. baskı, Ankara 2003.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yay., 4. basım, Ankara 2005.
- Ünlü, Nuri, *Osmanlılar'dan Günümüze Kadar İslâm Tarihi*, C.1-3, İFAV. Yay., İstanbul 1994.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Çelik-Şûrâ Yay., İstanbul 1993.
- Yürüşen Melih, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlakî ve Siyasî Hoşgörü*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996.

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. Sıddık KORKMAZ*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

İMAM MÂTURÎDÎ'NİN İMAMİYEYE BAKIŞI

İmam Mâturîdî'nin uğraşmak zorunda kaldığı Şiî karakterli mezheplerden bir diğeri de İmamiyye'dir. Büveyhîlerin IV/X. asrın başlarında Bağdat'ı işgal ederek, Abbâsîleri etki altına almaları bu mezhebe ciddi bir siyasî destek sağlamış, böylece görüşlerini sistemleştirme ve yayma imkânı bulmuşlardır.

İmam Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde Mâverâünnehir ve Horasan bölgesindeki siyasî idare Samanîler'in elinde, kültürel ortam ise birçok din ile birlikte, kendisini İslâm şemsiyesi altında ifade eden pek çok mezhebin tesiri altındadır. Eserlerinde görülen zengin bilgi birikimi ve derin vukufiyetin altında yatan bu yapı, İmam'ın anlam dünyasına yansımış ve onu Ehl-i Sünnet mezhebinin iki büyük imamından birisi yapmıştır. O, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih sünnetine uymayan görüşleri reddetmiş, onların yerine ana bünyenin temsil ettiği fikirlere tercüman olmuştur.

Mâturîdî'nin yaşadığı dönemdeki Şiî mezheplerden özellikle İsmâiliyye ve İmamiyyenin iddialarına cevaplar vermiştir. Üzerinde durduğu konuların çoğunluğunu, söz konusu mezheplerin ümmetin genelinden ayrıldığı, akaidle ilgili meseleler teşkil etmektedir.

Mâturîdî'nin Şiî mezhepleri eleştirirken Bâtıniyye, Karâmita, Râfıza ve çok nadir olarak da Şîa kavramlarını kullandığını görmekteyiz. Bunlardan İsmâilîlik hakkında Bâtınîlik ve Karâmita isimlendirmesinin kullanıldığını, Şîa, Hz. Ali'nin (radıyallâhu anh) nass ve tayin ile imâmeti konusunu esas alan hemen hemen bütün oluşumlar için bir üst kavram durumunda iken, Hz. Ali soyundan gelen on iki imamın adı etrafında oluşturulan görüşleri sebebiyle, bu isimle meşhur olmuştur denilebilir. *(Meselâ bkz. Makâlâtü'l-İslâmiyyin 88-96; el-Fark Beyne'l-Fırak, 21 vd.)*

Mâturîdî'nin Şiî mezhepleri eleştirmesine sebep olan hususlar, muhtemelen onların sahip oldukları siyasî destekle fevrice hareket etmeleri ve halkın hem düşünce hem de gündelik hayatlarında sorun oluşturmalarıdır. Onun yaşadığı dönem olan IV/X. Asrın başlarında Samanîler, Şiî Fâtımî devleti ile Büveyhî hanedanlığının bölge

üzerindeki etkileri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. *(Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, 10/147; Büyük Türk Alimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik, 25-26)*

Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin belirttiğine göre Mâturîdî, *er-Redd ale'l-Karâmita* adlı iki eser kaleme almış; fakat bunlar maalesef günümüze ulaşmamıştır. *(Tabsıratü'l-Edille 472)* Bu eserlerin birisinde mezhebin usûl, diğerinde ise furû'u'na dair esaslarını eleştirmiştir. *(Tabsıratü'l-Edille, 472; Kitabü't-Tevhîd Tercümesi,26, 27)* İmamın bu mezhebe karşı ortaya koyduğu görüşlerini takip edebilmek için, şimdilik bize ulaşan iki eseri, yani *Kitâbu't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtu'l-Kur'ân* ile yetinmek durumundayız.

İmam Mâturîdî'nin uğraşmak zorunda kaldığı Şiî karakterli mezheplerden bir diğeri de İmamiyye'dir. Büveyhîlerin IV/X. asrın başlarında Bağdat'ı işgal ederek, Abbâsîleri etki altına almaları bu mezhebe ciddi bir siyasî destek sağlamış, böylece görüşlerini sistemleştirme ve yayma imkânı bulmuşlardır. Mihne hâdisesi ile iktidar desteğini kaybeden Mu'tezile'nin de desteğini kazanan İmamiyye, Mâturîdî'nin temsil ettiği Ehl-i Sünnet için başka bir problem durumuna gelmiştir. Bu durumun 447/1055 yılında Büveyhî devletinin yıkılışına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. *(Sönmez, 18 vd.; Merçil, Erdoğan, "Büveyhîler", DİA; Ak, Mâturîdî, 27-29)*

Mesaisinin büyük bir kısmını Mu'tezile'nin eleştirisine ayırmış olan Mâturîdî, İmamiyye'yi tenkit etmek için de, *Reddü Kitâbi'l-İmâme li ba'zı'r-Revâfiz* adıyla zikredilen bir eser kaleme almış, ancak bu eser de günümüze kadar ulaşamamış veya henüz keşfedilmemiştir.[1]

Mâturîdî'nin Şîa ile ilgilendiği dönem olan hicrî III. ve IV. asırlar hem İsmâilîlik hem de İmamiyye açısından zirvede oldukları bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bundan dolayı onun güçlü bir düşünce sistemi ile karşı karşıya olduğu hatırlanmalıdır. Bu çalışmada İmam Mâturîdî'nin İmamiyye mezhebi hakkındaki eleştirileri üzerinde durulacaktır.

İMAMİYYE ELEŞTİRİSİ

Sahabenin Durumu

Mâturîdî'nin İmâmiyye hakkında Râfıza adı altında ele aldığı konular çoğunlukla Ehl-i Beyt, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti ve Hz. Ali'nin imameti ile ilgili hususlardır. Aslında bunların hepsi birbiri ile ilişkilidir ancak biz incelenmesinin kolaylığı açısından farklı başlıklar altında ele almayı uygun görmekteyiz.

Râfıza'nın, sahabenin küfre düştüğü iddialarını ele alan Mâturîdî, *"Onlardan sonra gelenler, "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!"* *(Haşr, 59/10)* âyetinin tefsirinde değinerek, Allah Teâlâ'nın Muhammed ümmeti içinde seleflerine lânet edecek birilerinin çıkacağını bildiği için onlara istiğfar etmelerini emrettiğini bildirir. Bu âyetin Râfıza, Hâricîler ve Mu'tezile'nin görüşlerinin fasit olduğunu ortaya koyduğunu ifade eder. *(Tevilâtu Ehli's-Sünne, 5/90)*

Ehl-i Beyt

Mâturîdî'nin, Râfıza'yı eleştirdiği hususlardan birisi de Ehl-i Beyt ile şu âyetlerle ilgili[2] getirdikleri yorum ve anlayış biçimleridir: "Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır. Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yaparsa onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır. İçinizden kim Allah'a ve Resülü'ne itaat eder ve iyi bir iş yaparsa, ona mükâfatını iki kat veririz. Biz ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır. Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin. Evlerinizde oturun. Önceki cahiliyye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin! Allah'a ve Resülü'ne itaat edin. Ey Peygamber'in ev halkı! Allah sizden ancak kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır." *(Ahzâb, 33/28-34)* Çünkü onlara göre bu âyetlerin birinci bölümü Hz. Peygamber'in hanımları, ikinci bölümü ise Ehl-i Beyt ile ilgilidir. Bu görüşlerini desteklemek için bazı görüşler ileri sürmektedir.

Râfıza açısından Ümmü Seleme'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber, Ahzâb Sûresi'ndeki âyet

Mâturîdî'nin Şiî mezhepleri eleştirmesine sebep olan hususlar, muhtemelen onların sahip oldukları siyasî destekle fevrice hareket etmeleri ve halkın hem düşünce hem de gündelik hayatlarında sorun oluşturmalarıdır.

ile Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i kastetmiştir. Bu âyet nazil olduğunda Hz. Peygamber bir elbise almış ve onların üzerine örtmüş, bundan sonra da âyetin *"Ey Peygamber'in ev halkı (Ehl-i Beyt) şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak istiyor"* (Ahzâb, 33/33) kısmını okumuştur. Bunun üzerine Ümmü Seleme *"Ben Ehl-i Beyt'ten değil miyim?"* diye sormuş, Hz. Peygamber de *"Allah'ın izni ile evet"* (Sünenü'l -Kübrâ, 2/150) diye cevap vermiştir.[3]

Bu âyetin yorumu ile ilgili olarak Şîa'nın öne sürdüğü delillerden bir başkası ise Hz. Hasan b. Ali'nin Kûfe'de yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada o şöyle demiştir: *"Ey Kûfeliler bizim hakkımızda Allah'tan korkun! Şüphesiz biz emirler ve misafirleriniziz. Ayrıca biz Allah'ın, hakkında 'Ey Peygamber'in ev halkı (Ehl-i Beyt), şüphesiz Allah sizden kusuru giderip, sizi tertemiz yapmak istiyor.'* (Ahzâb, 33/33) *buyurduğu kimseleriz."* (Te'vîlât, 4/116) Diğer bir görüşe göre âyetin başındaki "*Namazı kılın, zekâtı verin! Allah'a ve Resülü'ne itaat edin!...*" kısmı müennes sîgası ile gelmiştir. Bu ise, âyetin evvelinden bağımsız olduğunun delilidir. (Te'vîlât, 4/116)

Başka bir görüşe göre "onlardan kiri gidereceğini ve onları temiz yapacağını vaad etmiştir. Bu ise mutlak bir vaattir, mukayyet değildir. Burada zikredilen kirin kadınlarda bulunması mümkündür; fakat Ehl-i Beyt'te bulunması mümkün değildir. Yine başka bir görüşe göre Hz. Peygamber: *"Size benden sonra iki şey (sekaleyn) bırakıyorum. Allah'ın kitabı ve 'ıtretim olan Ehl-i Beyt'im. Eğer onlara sarılırsanız (Kevser) havuzuna ulaşırsınız."* (Tirmîzî, no: 3786) mealinde bir vaatte bulunmuştur. Bu sözdeki 'Itret ise Ehl-i Beyt anlamına gelmektedir.

Mâturîdî bütün bu iddiaları eleştirirken Ehl-i Beyt ifadesinin, kadın veya erkek olsun, örfe göre hepsini içinde taşıdığını ve âyetin baş tarafından ayrı ve kopuk olarak anlaşılmasının mümkün olmadığını belirtir. Hz. Peygamber'in hanımlarının bu tanımlamanın dışında tutulmasının imkânı olmadığını da ilâve eder. Âyetin bir bölümünde müenneslik başka bir bölümünde de müzekkerlik sigasının kullanılmasının dilden kaynaklandığını ve böylesi durumlarda müzekker sigasının kullanıldığına dikkat çeker. Buradaki vaadin mukayyed değil de mutlak olduğu iddiası hakkında ise, burada söz konusu olan kadınların Hz. peygamber'in hanımları olduğunu ve onlara çirkinlik ve pisliğin nispet edilemeyeceğini ifade eder. Sakaleyn hadisinde kast edilen şeylerin kitab ve 'ıtret olduğunu, 'ıtretle kastedilen şeyin ise Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu belirtir. Ümmü Seleme'den gelen rivayet hakkında ise zaten Hz. Peygamber'in ona *"İnşallah sen de Ehl-i Beyt'tensin"* diye cevap verdiği için, hanımlarının da Ehl-i Beyt'e dahil edilmesi gerektiğini belirtir. (Te'vîlât, 4/116-117)

Hz. Ebû Bekir'in Hilâfeti

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) halife olunca sahabenin irtidat ettiği şeklindeki Râfıza'nın iddialarına karşılık veren Mâturîdî, onların bu anlayışının *"Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar"* (Hacc, 22/41) âyeti ile *"Allah içinizden iman eden ve salih amel işleyenleri yeryüzünde mutlaka egemen kılacağını vaat etmiştir…"* (Nûr, 24/55) âyetine aykırı olduğunu belirtir. Râfıza'nın irtidat hakkındaki görüşlerini bu iki âyetin çürüttüğünü, çünkü Allah'ın (âyette vasfı geçen kimseleri) yeryüzünde hâkim kılmaya ve kendilerine cenneti vaat ettiğine işaret ettiğini belirtir. (Te'vîlât, 3/376)

Hz. Ebû Bekir'in halifeliği ile ilgili olarak *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler… Allah yolunda cihad ederler, (bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar…"* (Mâide, 5/54) âyetinin delil olduğunu belirtir. (Te'vîlât, 2/48) Âyette Allah yolunun düşmanlarına karşı savaşa çıktığı için onun övüldüğünü, şayet Hz. Ali'nin hakkını gasbetmiş olsa ya da bu işe ehil olmasa veya başkasının hakkına tecavüz etmiş olsa, Allah'ın övgüsüne mazhar olamayacağını belirtir. Bu âyetin aynı zamanda Râfıza'nın Hz. Peygamber'den nakledilen *"Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır."* (Tirmîzî, no: 3713) ve benzer şekildeki Hz. Ali'nin hilafeti talep ettiği ve bu uğurda mücadele ettiği şeklindeki delillerini çürüttüğünü vurgular. Çünkü Hz. Ebû Bekir zamanında Hz. Ali'nin, hilâfetin kendi

hakkı olduğunu bilmesinin veya Allah'ın kendi üzerine verdiği bir hakkı terk ve zayi ettiği şeklinde bir düşünceye sahip olmasının, mümkün olmadığını, sessizliğinin ve böyle bir talebinin olmamasının bu hakkı Hz. Ebû Bekir'de görmüş olmasının delili olduğunu ifade eder. *(Te'vîlât, 2/48)*

Hz. Ebû Bekir'in halifeliğini onayladıklarından dolayı sahabeyi irtidatla itham ettikleri görüşleri üzerine Şîa'ya, Râfıza adı ile yönelttiği eleştiride Mâturîdî "Allah yolunda hicret edenleri, sonra da bu uğurda öldürülenleri veya ölenleri ise Allah pek güzel bir tarzda nimetlerine mazhar edecektir. Allah elbette nimet verenlerin en iyisidir." *(Hacc, 22/58)* âyetinin tefsirinde cevap verir. Bu âyette Allah Tealâ'nın sahabenin cennetlik olduğu, güzel bir rızık ile rızıklandırılacakları ve rızasını kazanacaklarının açıkça belirtildiğini vurgulayarak, bu âyetin Râfıza'nın görüşlerini çürüttüğünü belirtir. *(Te'vîlât, 3/381)* Aynı şekilde *"İslâm'ı ilk önce kabul eden Muhacir ve Ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır..."* *(Tevbe, 9/100)* âyetinin, sahabenin doğru yol üzerinde olduğunu, onları her kimin zulüm ve haddi aşmakla itham ederse, kendisinin haddi aşacağını ve zalim olacağını, haddi aşmanın, bir şeyi hak etmediği yere koymak olacağını bildirir. *(Te'vîlât, 2/442)* Bâtınıyye ve Râfıza'nın Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabenin irtidat ettiğine dair görüşlerini Fetih Sûresi'ndeki âyette yer alan *"Muhammed Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidir... Allah, onlar gibi iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir."* *(Fetih, 48/29)* şeklindeki ifadelerin çürüttüğünü bildirir. Ayrıca onlar için Allah tarafından bağışlanma ve büyük bir mükâfat vaat edildiğini gösterdiğini de ifade eder. *(Te'vîlât, 4/537)*

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamberle aralarında kardeşlik bağı olduğu gerekçesiyle Hz. Ebû Bekir'den daha üstün olduğu şeklindeki Râfıza'nın görüşüne, *"Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik"* *(Hûd, 11/84)* âyetinin tefsirinde cevap verir. Mâturîdî'ye göre onların bu görüşü doğru değildir. Çünkü peygamberlerin kendi kavimleri ile kardeş olmaları, kardeş edindiği kişiler arasında bir fazileti gerektirmediği gibi, kendi kavimlerini, kâfir olsalar bile kardeş olarak niteleyebilirler. Ayrıca Hz. Peygamber'den *"Eğer Rabbim dışında bir dost edinse idim, Ebû Bekir'i dost edinirdim"* *(Müslim, H. No: 532, 1/377-378)* şeklinde bir rivayet de bulunmaktadır. *(Te'vîlât, 2/544)*

Hz. Ali'nin Hilâfeti

Mâturîdî hilâfet konusuna doğrudan hasredilmiş bir başlık bulunmayan *Tevhîd* kitabında Hz. Ali'nin imameti ile ilgili doğrudan bir tartışmaya girmez. Aslında bu durumu siyasî konuların, akaid ile ilgili meseleler arasına dâhil edilmediği şeklinde yorumlamak gerekmektedir.

Mâturîdî, Râfıza'nın Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak ileri sürdüğü *"Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Rasûlü'dür, Allah'ın emirlerine boyun eğerek namaz kılan ve zekâtı veren mü'minlerdir."* *(Mâide, 5/55)* mealindeki âyetin Hz. Ali hakkında nazil olduğu şeklindeki iddialarını ele alır. Râfıza'ya göre bu âyetin nüzul sebebi şöyledir. Hz. Ali bir gün namaz kılarken rükûda yüzüğünü bir fakire tasadduk etmiştir. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil olmuştur. Hz. Peygamber ise evinden çıkarken Hz. Ali'nin kendisine yüzüğünü verdiği miskin ile karşılaşır ve ona birisinin kendisine bir şey verip vermediğini sorar. O da kendisine gümüş bir yüzük verildiğini söyler, Hz. Peygamber bunu kimin verdiğini sorar, o da Ali'yi işaret eder. Hz. Peygamber hangi hâlde iken verdiğini sorar, o da rükûda iken olduğunu belirtir. Bunun üzerine Hz. Peygamber tekbir getirir, Ali'yi çağırır ve onu över. *(Te'vîlât, 2/49)*

Mâturîdî, Ebû Cafer kanalıyla nakledilen, Hz. Ali'nin namazda iken yüzüğünü tasadduk ettiği rivayetinin sahih olması durumunda, iki ihtimalin geçerli olabileceğini belirterek, bunlardan birisinin Hz. Ali'nin fazileti, diğerinin ise "amel-i yesîr"in namazı bozmayacağı olduğunu belirtir. *(Te'vîlât, 2/49-50)*

Mâturîdî, Râfıza'nın yüzük rivayeti ile ilişkilendirdiği âyetin, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Hz. Ali'nin imametine delil gösterilmesinin mümkün olamayacağını, Ali'nin hilâfeti kendi nefsi için görmesinin de imkân dâhilinde olmadığını, çünkü Ali'den nakledilen bir rivayete göre: *"Hz. Peygamber'den sonra insanların en hayırlısı Ebû Bekir'dir"* dediğini aktarır. Bu konuda Hz. Peygamber'den nakledilen bir haberde: *"Eğer Ebû Bekir'i başa geçirirseniz onu dinen kavî bedenen zayıf, Ömer'i geçirirseniz onu dinen ve bedenen kavî ya da Ali'yi geçirirseniz onu hâdî, mehdî ve mürşid olarak bulursunuz"* buyrulduğunu belirtir. *(Müsned, 1/175)* Bu durumda Hz. Ali ve diğer sahabenin Hz. Ebû Bekir'e mal ya da benzeri şeyleri herhangi bir tartışma olmaksızın teslim ettiğini, Ali'nin halife olacağı zaman, yardımcısı olmadığından dolayı bu talebinden vazgeçtiği şeklindeki iddiaların gereksiz ve temelsiz olduğunu belirtir. Hadîste belirtildiği üze-

Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde İmamiyye'nin, imamet başlığı altında siyaseti dine taşımaları, Hz. Peygamber'in güzide ashabı hakkındaki yanlış düşünceleri ve çoğunluğun temsil ettiği ana bünyeden uzak durmaları dikkat çekmektedir.

re Hz. Ebû Bekir'in bedenen zayıf ve güçsüz olmasına rağmen Ehl-i Ridde ile savaşa çıktığını ve onun tek başına çıktığını görünce diğerlerinin de ona katıldıklarını, Ebû Bekir'in ise yalnız ve güçsüzlüğüne rağmen bu savaştan vazgeçmediğini bildirir. Hz. Ali'nin ise kuvvetli ve savaş konularında bilgili olması veya kendine karşı çıkan düşmanlarını yenerek onları helâk edebilmesine, bu konudaki maharetine rağmen nasıl olur da yardımcısı olmadığı için hakkın talebinden vazgeçtiğinin ileri sürülebileceğini vurgular. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in en güçlü ashabından olmasına rağmen en zayıf sahabesi olarak telâkki edilmesinin doğru olmayacağını belirterek, şayet Hz. Ali bu işi terk etmişse onun zayıflığından değil, o konuda kendisinde bir hak görmediğinden dolayı olacağını belirtir. *(Te'vîlât, 2/49)*

Şîa'nın ileri sürdüğü delillerden olan ve Hz. Peygamber'in Ali hakkında söylediği, *"Senin benim yanımdaki yerin Hârun'un, Musa yanındaki yeri gibidir. Lâkin benden sonra nübüvvet yoktur."* (*el-Usûl mine'l-Kâfî*, 1/438, 1/286, 293, 295; *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*, 1/229, *Bihâru'l-Envâr*, 2/225, 4/203) hadisine değinen Mâturîdî, Hz. Hârun'un, Hz. Mûsâ'nın halifesi olduğu gibi Hz. Ali'nin de Hz. Peygamber'in halifesi olacağı görüşlerini ele alır. Bu iddiaları eleştirirken hadîste kast edilen şeyin "kardeşlik" olduğunu, kardeşliğin ise bütün peygamberlerin kendi kavimlerine kardeş gözüyle baktığı gibi *(Hûd, 11/84; Mâturîdî, Te'vîlât, 2/544)* halifeliğin ispatı için kullanılamayacağını belirtir. Öte yandan bu söz ve *"Ben, kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır."* sözünde hilâfetin Ali'ye ait olduğu kasdedilse bile, bu emrin sadece Ali'nin halife olduğu dönem için geçerli olacağını ve ilelebet geçerli olmasının mümkün olmayacağını ifade eder. *(Te'vîlât, 2/49)*

İmamet

İmamiyye'nin imamet konusundaki görüşlerini eleştirirken Râfıza tanımlamasına yer veren Mâturîdî, *"Allah'a itaat edin, Peygamberine ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin"* *(Nisâ, 4/59)* âyetinin, bu görüşü birkaç açıdan çürüttüğünü belirtir. Âyette geçen "ulü'l-emr" ifadesinin emirler, fakihler ya da Râfıza'nın iddia ettiği gibi imam olarak, üç değişik şekilde anlaşılabileceğini vurgular. Söz konusu ifadeye "emirler" ya da "fakihler" şeklinde anlam verildiğinde, Râfıza'nın görüşünün kendiliğinden iptal olacağını belirtir. Ayrıca onların ileri sürdükleri anlamda bir imamet anlayışının bu âyetten çıkarılamayacağını, çünkü âyette *"Eğer herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, bunu Allah'a ve Rasûlü'ne götürün"* buyrulduğunu, oysa onların imâmet anlayışına göre, imâma itaatin farz olduğunu tespit eder. Râfıza ya da İmamiyye'ye göre imama isyan küfür olduğu için, onların kendi anlayışları çerçevesinde bu âyetin gereğini yerine getirmeleri mümkün değildir. *(Te'vîlât, 1/442-444)*

İmamların bilgisi konusunda, Râfıza'nın, Allah'tan gelen bir vahyin imamlara da geldiği ve onda bedâ yapıp yapmayacağını imamların da bildiği şeklindeki görüşlerinin, *"Biz onu (Kur'ân) mübarek bir gecede indirdik"* *(Duhân, 44/1-3)* âyeti ile *"Şüphesiz biz onu Kadir Gecesinde indirdik"* *(Kadr, 97/1)* âyetlerine aykırı olduğunu bildirir. Âyetlerde belirtilen vahyin Hz. Peygamber'e nâzil olan Kur'ân olduğunu, bunun dışında başka bir vahyin söz konusu olmadığını vurgular. *(Te'vîlât, 4/445)*

Rec'at

Mâturîdî, İmamiyye'nin rec'at anlayışını eleştirirken, *"Helâk ettiğimiz bir memleket halkının bize dönmemesi imkânsızdır."* *(Enbiyâ, 21/95)* âyetinin tefsirinde Râfızîlerden bir kısmının Hz. Ali ve bazılarının öldükten sonra dünyaya geri geleceği fikrine sahip olduklarını belirtir. Buradaki âyetin onların bu görüşünü reddettiğine ve bunun hilâfına bir delil getiremedikleri takdirde Kur'ân'ın onların aleyhine açıkça bir delil olduğuna işaret eder. *(Te'vîlât, 3/346)*

İmamiyye'nin adını zikretmeden rec'at düşüncesine, *"Sonunda onların her birine ölüm geldiğinde, şöyle diyecektir: "Ey Rabbim beni dünyaya döndür! Belki bıraktığım o (dünyada) salih bir amel işlerim." Hayır hayır! Bu onun söylediği boş bir sözdür. Ötelerinde diriltilecekleri güne kadar sürecek olan bir berzah vardır."* *(Mü'minûn, 23/99-100)* âyetinin tefsirinde de yer verir. Mâturîdî, öncelikle âyette yer alan *"kellâ"* yani *"Hayır hayır!"* ifadesinin böyle bir şeyin asla mümkün olmayacağına işaret ettiğini belirtir. *(Te'vîlât, 3/417)* Bu gerekçesini temellendirmeye devam ederken, bazı sebepleri sıralar. Bunlardan birisi *"Şayet geri döndürülseler, nehyolundukları şeyleri*

yeniden yaparlar" *(En'âm, 6/28)* âyetinde ifade edildiği gibi, bu isteklerinin hakikati ifade etmemesi yani dünyaya yeniden gelseler bile söz verdikleri hayırlı amelleri işlemeyeceklerididir. Diğeri ise rec'at düşüncesine sahip olmalarının kendilerine bir faydasının olmayacağıdır. Çünkü onlar geri döndürülseler bile arzu ettiklerine ulaşamayacaklardır. Arzu ettikleri şey, istidlâl ile elde edilebilecek iman ve güvenliktir. Genişlik ve güven zamanında elde edemedikleri şeyi korku içinde iken nasıl elde edebileceklerdir? *(Te'vîlât, 3/417-418)* İmam Mâturîdî, bu yorumlarını sadece İmamiyye ile değil İsmâiliyye ile de ilişkilendirmektedir.

Sonuç

Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde İmamiyye'nin, imamet başlığı altında siyaseti dine taşımaları, Hz. Peygamber'in güzide ashabı hakkındaki yanlış düşünceleri ve çoğunluğun temsil ettiği ana bünyeden uzak durmaları dikkat çekmektedir. O günün şartlarındaki İslâm coğrafyasının en önemli ilmî merkezinden birisinde yaşanan bu durum, Müslümanların ilim ve fikir sahibi öncüleri ile birlikte siyasetçilerini de harekete geçirmiştir. Bu hareket içinde Mâturîdî, ilmî kanadın en önde geleni ve etkisi en kalıcı olanı durumundadır.

Mâturîdî'nin Şiî mezhepleri eleştirirken bu kadar çok Kur'ân'a dayanması ve ondan deliller getirmesi, kendisini Müslüman olarak tanımlayan oluşumların, ortak paydalarının vahiy olması gerektiği anlayışından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte mezheplerin kullanmış olduğu aklî delilleri yeterince kullanmış ve bu metotla da muhaliflerine cevap vermiştir. Onun yapmış olduğu tartışmalar süresince dikkat çekici hususlardan bir başkası, kendisini Müslüman olarak tanımlayan mezhep mensuplarından hemen hemen tamamını küfürle itham etmemesidir. Muhaliflerinin zaman zaman kendi metotları yüzünden küfre düşebileceklerine işaretleri elbette söz konusudur; ancak onlar hakkında doğrudan yöneltilmiş bir tekfir suçlamasına rastlamamaktayız.

Sonuç olarak Mâturîdî'nin başta İmamiyye olmak üzere Şîa, Râfıza, Bâtıniyye ve Karâmita başlıkları altında yöneltmiş olduğu eleştirilerin asıl maksadının, İslâm'ı, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sahih sünnetinin şemsiyesi altında hareket eden, akl-ı selîm ile anlamak ve anlatmak olduğu görünmektedir.

* Araştırmacı-Yazar
skorkmaz@yeniumit.com.tr

Bibliyoğrafya

- Ahmed b. Hanbel, (241/855), *Müsned*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, Beyrut 1993, 1/175.
- Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, İstanbul 2008.
- el-Bağdâdî, Abdu'l-Kâhir b. Tahir b. Muhammed (429/1037), *el-Fark Beyne'l-Fırak*, thk. M. Muhiddin Abdulhamid, Beyrut 1990/1411.
- el-Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin (458/1065). es-Sünenü'l-kübrâ, I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan, Ali b. İsmail (330/941), *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve-İhtilâfu'l-Musallîn*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Beyrut 1995/1416.
- Daftary, Ferhad, *İsmaililer Tarih ve Kuram*, trc. Ercüment Özkaya, Raslantı Yayınları, Ankara 2001.
- el-Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Ya'kûb (329/940), *el-Usûl mine'l-Kâfî*, Tahran 1365/1945.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (333/944), *Tevilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Hıyemî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.
- _____, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1979; trc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2002.
- el-Meclisî, Muhammad Bâkır (1110/1698), *Bihâru'l-Envâr*, Beyrut 1404/1698.
- en-Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tabsıratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, Ankara 1993.
- eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmi Muhammed, nşr. Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1413/1992.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, Lübnan trz.
- Koçoğlu, Kıyasettin, *Mâturîdî'nin Mutezile'ye Bakışı* (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara 2005.
- Kurt, Hasan, *Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhârâ Örneği)*, Ankara 1998.
- Kutlu, Sönmez, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî", *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Haz. Sönmez Kutlu, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2003.
- ____, "Zeydîlik, İsmailîlik, İmamiyye", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ankara 2006.
- Merçil, Erdoğan, "Büveyhîler", *DİA*, İstanbul 1992.
- Müslim, İbn Haccâc Ebu'l-Hüseyin (261/875), *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1955.
- Onat, Hasan, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *AÜİFD*, Ankara 1997.
- Şeyh Sadûk, Muhammed b. Ali b. Hüseyin Ebî Cafer İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*, nşr. Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1413/1992.
- Tan, Muzaffer, *İsmâiliyye'nin Teşekkül Süreci* (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE. Ankara 2005.
- Topaloğlu, Bekir, *Kitabü't-Tevhîd Tercümesi*, "Giriş", Ankara 2002.

Dipnotlar

1. Kitabın isminde işaret edilen kişinin Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Yahya er-Râvendî olabileceği ihtimali vardır. Bkz. en-Nesefî, *Tabsıra*, 472; Topaloğlu, *Kitabü't-Tevhîd Tercümesi*, "Giriş", 26-27.
2. bkz. Onat, Hasan, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *AÜİFD*, Ankara 1997, 36/85 vd.
3. Mâturîdî, *Te'vîlât*, 4/116; Koçoğlu, *Mâturîdî'nin Mutezile'ye Bakışı*, 42-48. Mâturîdî'nin hem Şîa hem de Râfıza tanımlamasını kullanarak, mirasla ilgili konulardaki eleştirileri için bkz. *Te'vîlât*, 1/363-371. Mut'a nikâhına ise *"Onlar namuslarını korurlar. Ancak eşleri ya da ellerinin sahip olduğu (cariyeler) hariçtir. Bundan dolayı da kınanmazlar."* Mü'minûn, 23/5-6 âyetlerinin tefsirinde değinir. Mut'a'nın burada istisna edilenler arasında bulunmadığı ve Kur'ân'da *"Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için cariyelerinizi zinaya zorlamayın"* (Nûr, 24/33) buyrulduğu için, namusu korumanın insanlar tarafından bilinen bir gerçek olduğunu, bundan dolayı bu görüşü savunmanın, haramı savunmak anlamına geleceğini belirtir. bkz. *Te'vîlât*, 3/393-394.

Yüksel ÇAYIROĞLU*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

DİNÎ HÜKÜMLERDE TAABBUDÎLİK

İslâm'ın getirdiği amelî hükümler; ibadetler ve muamelât olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Sözlükte, boyun eğme, itaat etme, tapınma, kullukta bulunma mânâlarına gelen ibadet, belli bir niyetle Allah rızasını kazanmak için yapılan, Allah'a yakınlık ifade eden, formatı Allah tarafından belirlenmiş, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek vb. şuurluca yapılan fiillere denir. Muamelat ise, ibadetlerin dışında kalan ve insanların gerek birbirleriyle gerekse toplumla olan münasebetlerini düzenleyen hükümlerdir. Evlenme, boşanma, akitler, cezalar, miras, şahitlik, alış-veriş, davalar vb. hususları ihtiva eder.[1]

Hükmü, âyet ve hadîslerde açık bulunmayan meseleler hakkında kıyas yapmak için, kıyasın en önemli rüknü olan illetin[2] tespitine ihtiyaç vardır. Usul âlimleri, İslâm'da illeti tespit edilebilen veya aklın illetini kavrayamadığı nasları birbirinden tefrik etmişlerdir. İlleti tespit edilen nasların hükmü, kendileriyle aynı illeti taşıyan diğer meselelere de sirayet ederken, taabbudî dediğimiz ta'lil edilemeyen hükümlerde böyle bir kıyas yapılamaz.[3] Yani şer'î hükümlerin taabbudî olanlar ve olmayanlar diye ayrılmasının temel sebebi, ictihad sahasını tespit etmektir.

Taabbudîliğin Mânâsı

Sözlükte ibadet etmek, itaat etmek, Allah'a kullukta bulunmak mânâlarına gelen taabbudîliğin ıstılahî mânâsı; aklın alanına girmediğinden dolayı illetleri bilinemeyen ibadetleri sadece ubudiyet anlayışı ve kulluk şuuruyla yerine getirme, onların arkasında emr-i İlâhî'den başka değişik sebepler aramama, zamanına, şekil ve formatına riayet ederek onları eda etme ve ibadetlerin netice ve semeresini de ahirette bekleme demektir.[4] Mükellefler ibadetleri, nasların ibaresinden, işaretinden, delâletinden veya iktizasından anladıkları ile yetinip, eksiksiz noksansız ve nasıl eda edilmeleri isteniyorsa o şekilde yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu alanda yoruma gitmeleri ve hükümleri esnetmeleri de mümkün değildir.[5]

İbadetlerde akıl ve naklin yerini tefrik etmeli ve aklı naklin emrine vermeliyiz. Yani ibadetlerle ilgili hususlarda akıl nakle tâbi olmaya, ona hizmet etmeye mecburdur. Çünkü din bir yönüyle akıl üstüdür. Eğer akıl ve ilmin sahası iyi tespit edilmezse, ilim ve aklîlik adına dine yapılacak müdahaleler sadece dine zarar verecektir.[6] Dolayısıyla bir kişinin ibadetleri kendi aklınca yorumlaması ve onları belli illetlere bağlama çabası aklı kendi alanı dışında kullanması demektir. İbadetlerin insan aklını aşan boyutu olduğu için, aklın bu alanda illet diye ortaya koyduğu hükümler ancak hikmet ve maslahat olabilir.

İbadetlerde Taabbudîlik

Genel olarak ifade edilecek olursa, ibadetlerde esas olan taabbudîliktir, muamelat alanına giren hükümlerde ise, meselenin gerekçesini (illetini) anlamak esastır. Yani akıl, muamelat kısmına dâhil olan hükümlerin konuluşundaki sebep ve illeti kavrayabilirken, ibadetlerde gözetilen mânâları her zaman idrak edemeyebilir. İbadetlerin şekli ve formatı din koyucu Şârî tarafından belirlenmiş yani vahye göre şekillenmiştir. Bunlar aklın muhakemesine bağlı olmayıp, sırf Allah emrettiği için yapılırlar. Bizi böyle bir neticeye götüren delil, istikra (tümevarım) yöntemidir. Yani tek tek bu alanlardaki hükümleri incelediğimizde böyle bir neticeye varabiliriz. Diğer yönden, insanların fetret dönemlerinde bir ibadet şekilleri bulamamaları da aklın yalnız başına taabbudî konuları kavramak ya da ortaya koymak gibi bir güce sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun için mutlaka bir dine ihtiyaç vardır.[7]

Muamelatta Taabbudîlik

Muamelat alanında da taabbudî kabul edebileceğimiz ve sırf Allah emrettiği için yerine getirdiğimiz hükümler vardır. Yani bu alana giren bütün hükümlerin illeti bilinemez. Nikâhta mehrin bulunmasını, miras konusunda belirlenen nispetleri, cezalarla ilgili tespit edilmiş hadleri, iddet sayılarını vs. daha birçok hükmü buna misâl verebiliriz.

Boşanan veya kocası vefat eden bir kadınının duruma göre dört ay on gün veya üç temizlik müddeti beklemesi gereken süreye iddet denir. Akıl, bu hükmü düşündüğünde değişik hikmetler bulabilir. Meselâ bunlardan en önemlisi, kadının hamile olup olmadığının anlaşılmasıdır. Günümüzde tıbbın ilerlemesiyle kadının hamileliği teşhis edilecek olsa bile, bunun hükme veya iddet sayılarına bir tesiri olmaz. Çünkü kadınların beklemeleri gereken iddet ve bunun süresi Cenâb-ı Hak tarafından emredilmiştir ve bu hükmün daha birçok hikmetleri vardır.

Akıl genellikle muamelat alanına giren hükümlerin illet ve hikmetlerini kavrasa da ibadetlerde olduğu gibi, ferdî, ailevî ve içtimaî hayatla alâkalı ortaya konmuş hükümlerin de bir taabbudîlik yanı vardır. Eğer insan, dünyevî menfaatlerden sarf-ı nazar ederek sırf Allah emrine itaat düşüncesiyle bu hükümleri yerine getirirse muamelatını ibadete çevirmiş olur. Bu, "gayr-i makuli'l-mânâ" diye tanımladığımız gerekçesini aklın kavrayamadığı hu-

susi mânâdaki taabbudî hükümlerden farklı olup, genel mânâda bir taabbudîliktir. Buna göre dinin emrettiği veya nehyettiği bütün hükümleri, kendisine sağlayacağı fayda ve maslahata bakmadan yerine getiren bir Müslüman sevap kazanır.[8]

Esasen müçtehit olmadığından dolayı içtihat ve kıyasla alâkası olmayan bir Müslüman'ın, hangi alanla ilgili olduğuna bakmaksızın Allah'ın yapılmasını veya terk edilmesini istediği bütün hükümleri teslimiyet ve ubudiyet düşüncesiyle yerine getirmesi Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanma adına oldukça önemli bir husustur. Bu mülâhazalarla hareket eden bir insan, alış-veriş, nikâh, kira akdi, karz-ı hasen vb. gibi zaten günlük hayatta yapıla gelen bir takım muamelelerini Allah'ın tespit ettiği sınırlar içinde yerine getirirse Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine olan inkıyadından dolayı ecir kazanacaktır.

Haramlarda Taabbudîlik

Haramlarda da bu taabbudîlik sırrını görebiliriz. Meselâ, domuzun haram kılınmasındaki illet, bu hayvanın haramlığı hakkında nas bulunması[9] yani Allah'ın nehyidir. Yoksa domuz etinin haram kılınmasının illeti onun bir kısım zararlı maddeleri ihtiva etmesi veya vücutta meydana getirdiği olumsuz neticeleri değildir. Onlar domuzun haram kılınmasındaki pek çok hikmetinden birkaçı olabilir.

Kumar oynamak, içki içmek, zina yapmak gibi İslâm'ın haram kıldığı fiillerin zararlarını akıl kavrayabilir. Akıl, bunların yasaklanmasının altında yatan birçok hikmet ortaya koyabilir. Hattâ akıl, hükmü bulunmayan meselelere kıyas yapabilmek için bazı haramların illetini ortaya koyabilir. Ancak haram olan bütün bu fiillerin haram kılınmasının hakiki illeti Cenâb-ı Hakk'ın nehyidir. Bu yönüyle kulluğun gereği, gerekçesini nazar-ı itibara almaksızın Allah'ın haram kıldığı bütün fiillerden uzak durmaktır.

Taabbudî Hükümlerde Değişiklik Olmaz

İnsanların ve cinlerin yaratılış gayesi, Allah'a kullukta bulunmaktır, yani taabbuddür *(Bkz.: Zâriyat Suresi, 51/56)*. Bizler de her gün namazlarımızda Fâtiha Sûresi içinde kırk defa telaffuz ettiğimiz إِيَّاكَ نَعْبُدُ sözüyle bu hakikati ifade etmiyor muyuz? İbadet, Mevlâ-i Müteal'in istediği şekilde yapılan kulluk yani Cenâb-ı Erhamürrahimîn'in emirlerine kayıtsız şartsız teslim olmanın adı olduğuna göre, şekil ve formatlarını bizim belirlediğimiz yatıp kalkmaların veya değişik hâl ve davranışların ibadet adına ifade ettiği bir mânâ olmayacaktır. Hiç kimse kendi aklıyla Allah'a karşı nasıl kullukta bulunacağını, O'na karşı nasıl ibadet yapacağını bilemeyeceği için Cenâbı Hak ihsan-ı İlâhî olarak bizlere kulluk yolunu ta'lim etmiştir. Yani Allah'a karşı nasıl ta'zimât ve tekrîmâtta bulunacağımızı biz Kur'ân ve Sünnet'ten öğreniyoruz.[10]

Bu hakikati Bediüzzaman Hazretleri: "Şeairin taabbudî kısmı; hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbudîlik ciheti tereccuh ediyor (ağır basıyor), ona ilişilmez. Yüz bin maslahat gelse onu tağyir edemez." şeklinde ifade etmiştir.[11]

İbadetlerdeki taabbudîlik esasındandır ki, bizler ibadetlere bir ekleme veya çıkarma yapamayacağımız gibi, onların formatlarında da bir değişikliğe gidemeyiz. Zaten ibadetlerimizin Allah katında bir değer ifade etmesi de, onların Cenâb-ı Hakk'ın vaz'ettiği formüllere uygun olarak ve ihlâsla yerine getirilmelerine bağlıdır. Yoksa biz kendi anlayışımıza göre Allah'ın emrettiği şekilden daha mükemmelini, daha meşakkatlisini ortaya koysak bile bunun bir değeri olmaz. Meselâ kurban, belirli özellikleri taşıyan bir hayvanı, tayin edilmiş bir vakitte boğazlamaktır. Burada kurbanın kanını akıtmak esas olduğundan dolayı kurban kesmek istemeyen birisi aynı miktar hattâ daha fazla bir parayı tasadduk etse veya kurbanlık hayvanı boğazlamadan başkasına hibe etse mükellefiyetini yerine getirmiş olmaz. Bu kişi eda ettiği ibadetin Allah katında makbul olması için kurbanın zamanına ve kurbanlık hayvanın özelliklerine de riayet etmek zorundadır.[12]

Zekât için de durum bundan farklı değildir. Farz olan zekâtını Kur'ân'da tayin edilen yerlere vermeyen bir kimse, vermesi gereken zekât miktarından daha fazla bir malı infak etse bile günahkâr olur.[13] Çünkü kurban ve zekât birer ibadettir ve diğer ibadetlerde olduğu gibi belirli şartları vardır. Bir Müslüman'a düşen neden ve niçin sorularını sormaksızın Şâri tarafından ortaya konulmuş bu şartları yerine getirmektir.[14]

Bu misâlleri arttırmak mümkündür. Meselâ, namazın niçin günde beş vakit kılındığını, namazların rek'at sayılarının niye daha az veya fazla olmadığını, orucun Ramazan ayında tutulma sebebini, suyun yanında toprağın da hadesten taharette kullanıldığını (teyemmüm), zekât miktarlarının tayinini vs. anlamak mümkün değildir. Özellikle hac ibadetinde yapılan, şeytan taşlama, Kâbe'yi tavaf etme, Safa-Merve arasında yapılan sa'y ve bunların belli sayılarla sınırlandırılması gibi hususlar tamamen taabbudî olup, emr-i İlâhî'ye bakar.

Aslında ibadetler başta olmak üzere diğer taabbudî hükümlerde de birtakım hikmet ve maslahatlar vardır. Ancak taabbudî hükümlerde aklın anlayabildiği hikmetler objektif ve istikrarlı vasıflar olmadığından dolayı, bu alanda kıyas ve içtihat yapılamaz. Dolayısıyla da bu alandaki hükümlerde zamana, şartlara ve mükelleflerin durumuna göre değişikliğe gidilemez. Meselâ, "Namaz kılmanın gerekçesi, Allah'ı tazim etmek ve kulun Allah'a teslimiyet ve bağlılığını arttırmaktır. Dua da bu maksadı gerçekleştiriyorsa, kulun namaz kılmasına gerek yoktur." türünden

yapılacak bir kıyas hiçbir şekilde kabul edilemez. Aynı şekilde yukarıdaki gerekçeyle, Allah'a daha iyi kullukta bulunmak düşüncesiyle namaz vakitleri altıya çıkarılamaz, rek'at sayılarında oynama yapılamaz.[15]

İbadetlerin teşri kılınmasının akıl işi olmadığını gösterme sadedinde Hz. Ali ve Hz. Osman'dan rivayet edilen "Bu iş akıl işi olsaydı, mestin sırtı yerine altını meshetmek gerekirdi."[16] sözü oldukça ibret vericidir. Çünkü mestin toz-toprağa bulanan ve pislenen tarafı altıdır. Hâlbuki din mestin üstünü meshetmeyi istemiştir.

Dinde taabbudî dediğimiz, içtihada kapalı, gerekçesini aklın kavrayamadığı sabit ve değişmez hükümlerin bulunması, İslâm'ın akla verdiği önem ve dinin gelişmeye açık olmasıyla telif edilemeyebilir. Ancak İslâm zaman ve şartlara göre her şeyin değil, gerekli olan hükümlerin değişmesini ister. Taabbudî hükümler ise daha çok ibadet sahasıyla ilgili olduğundan, bir mânâda dinin asıllarını oluşturur, istikrarı sağlar ve kendimiz olarak kalabilmemizi temin eder. Diğer yandan dinin insanı aşan akıl üstü bir mahiyetinin olduğunu unutmamak gerekir. Bundan dolayı taabbudî hükümlerin illet ve gerekçelerini ortaya koyarak, başka meselelere kıyas yapma hakkı akla bırakılmamıştır. Buna gerek de yoktur. Bu alanda aklın vazifesi bu hükümlerin hikmetlerini ve insanlara olan faydalarını düşünerek dini daha iyi anlayıp yaşamaya çalışmaktır.

İbadetlerdeki İmtihan Unsuru ve Kulluk Sırrı

Dinin teşrîinde gözetilen temel hedef, kulların dünya veya ahirete yönelik olan maslahatlarını gözetmektir. Maslahat, faydalı olan şeyleri elde etmek (celb-i menâfi), zararlı olanları da def etmektir (def-i mefâsid).[17] İnsan aklı bütün emir ve nehiylerin arkasında yatan maksatları her zaman kavrayamasa da, İslâm'ın bütün hükümleri bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. İbadetler başta olmak üzere taabbudî alana giren hükümlerde gözetilen maslahatlarda, uhrevî yönün daha ağır bastığını söyleyebiliriz.

Hâlbuki insan illet ve hikmetini bildiği ve faydası görülen emirleri yerine getirmekte çok zorlanmaz. Özellikle bir emrin yerine getirilmesinde o kişinin dünyevî bir maslahatı varsa, bu emre ittiba etmek daha da kolay olur. Bundan dolayı sırf emre itaatteki inceliği düşünerek kullukta bulunmak nefse ağır gelir. Bu yönüyle taabbudî hükümler kul açısından birer imtihan vesilesidir.[18] İnsan ile Allah arasındaki bu münasebet, efendi ile köle arasındaki münasebete benzetilebilir. Kölenin, efendisinden gelen emirleri kendine göre yorumlayarak efendisinin istediği tarzda tatbik etmemesi veya efendisi tarafından yapılması istenilen emirlerin maksadını anlamadığında onları yerine getirmekte ihmalkâr davranması, köle adına tasvip edilemeyecek davranışlardır. Çünkü köleye düşen vazife, emrin altında yatan maksadı ve sebebi anlasın veya anlamasın kayıtsız emre itaat etmektir.

Diğer yandan taabbudîlik düşüncesiyle yapılan ibadetler ihlâsı netice verir. Çünkü kulun ibadetlerini bu mülâhazaya bağlı götürmesinin mânâsı, dinî hükümlerin altında yatan hikmet ve maslahatlara bakmadan kayıtsız şartsız Allah'ın emirlerine boyun eğmesidir; ibadetlerinin karşılığının bu dünyada değil, cennette sürprizler hâlinde karşısına çıkacağına inanmasıdır. Bu mülâhazalarla hareket eden bir insan, yaptığı ibadetler karşısında beklentisiz olacağından, kulluğunu rıza-i ilâhîye bağlı götürmesi daha kolay olur.

İbadetlerdeki Hikmetler

Hakîm isminin muktezası Allah'ın her iş ve icraatında biz idrak edelim veya edemeyelim, muhakkak pek çok hikmet vardır. Bunların bir kısmı dünyaya bir kısmı da ahirete bakar. Çünkü dinin vaz'edilmesinin esas gayesinin, kulların maslahatlarını gerçekleştirmek olduğunu ifade etmiştik. Kâinatın hiçbir yerinde abesiyete ve başıboşluğa yer olmadığı gibi -hâşâ- Allah'ın emirlerinde de abes bir hüküm bulunmaz. Hattâ dinî hükümlerin ardında yatan bu maslahat ve hikmetleri araştırıp ortaya koymanın İslâm'ın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı, Allah'ın kullarına olan şefkat ve merhametini daha iyi göstereceği ve özellikle imanda derinleşememiş kimseler için bir müşevvik olacağı muhakkaktır. Ancak akıl her zaman ibadetlerdeki bu hikmetleri kavrayamaz veya cüz'î bir kısmını kavrayabilir. Yoksa falan ibadetin hikmeti şudur diyecek olursak, dar aklımızla hikmeti tahdit etmiş, ona bir sınır koymuş oluruz ki, bu da geniş ve engin olanı daraltma demektir.[19] Diğer yandan birçok hükmün hikmeti kişilerin anlayış derecelerine göre değişeceği gibi, zamana bağlı olarak ilmin ilerlemesiyle de değişecektir. Hem bir ibadetten gözetilen hikmet, o ibadeti yerine getiren bütün fertlerde ortaya çıkmayabilir. Dolayısıyla hikmetin değişmesiyle illet değişmez. İllet değişmeyeceğinden hüküm de değişmez.

Evet, ibadetleri düşündüğümüzde onlardaki birçok hikmeti bizler görebiliriz. Meselâ, oruç tutmanın, fakirlerin hâlini anlamaya sebep olduğu, nefsi sabra alıştırdığı, nimetlerin gerçek kıymetini anlamaya ve şükre vesile olduğu, sıhhî açıdan bedene faydalı olduğu vs. birçok hikmeti sayabiliriz. Aynı şekilde zekâtı düşündüğümüzde de, bunun zengin fakir arasında bir köprü olduğu, malları temizlediği, insanı cimrilikten uzaklaştırarak onu cömertliğe alıştırdığı ve yine insanın merhamet duygularını geliştirdiği söylenebilir. Bunlar gibi her bir ibadeti düşündüğümüzde birçok hikmet sayabiliriz. Kaldı ki, bu saydığımız hikmetler de bizim akledebildiğimiz ölçüdedir.

Ancak bizler ibadetlerimizi bu hikmetlere bağlı götürmeyiz. Yoksa sadece hikmet ve menfaatler göze-

tilerek yapılan şeyler ibadet sayılmayacakları gibi bunlar kişiye sevap da kazandırmazlar. Çünkü ibadetlerin yapılmasındaki sebep ve illet, emr-i ilâhî olduğu gibi bunların neticeleri ve semereleri de ahirette görülecektir. Ancak bu hikmetlerin ibadetleri yerine getirmeye teşvik edici yönlerinin olduğu da bir gerçektir. Anlatmaya çalıştığımız hususu Üstad Bediüzzaman Hazretleri şu veciz ifadeleriyle dile getirmiştir: "Ubudiyet, emr-i İlâhîye ve rıza-i İlâhîye bakar. Ubudiyetin dâîsi emr-i İlâhî ve neticesi rıza-i Haktır. Semerâtı ve fevâidi uhreviyedir. Fakat ille-i gaiye olmamak, hem kasten istenilmemek şartıyla, dünyaya ait faydalar ve kendi kendine terettüp eden ve istenilmeyerek verilen semereler, ubudiyete münâfi olmaz. Belki zayıflar için müşevvik ve müreccih hükmüne geçerler. Eğer o dünyaya ait faydalar ve menfaatler o ubudiyete, o virde veya o zikre illet veya illetin bir cüz'ü olsa, o ubudiyeti kısmen iptal eder. Belki o hâsiyetli virdi akîm bırakır, netice vermez."[20]

Taabbudî Hükümlerin Sorgulanması

İslâm'ın bütün hükümlerinin Müslümanların gerek dünyevî gerekse uhrevî maslahatlarını temin etmeye yönelik teşrî kılındığını ve Cenâb-ı Hakk'ın bütün emirlerinde bildiğimiz/bilemediğimiz sayısız hikmetler olduğunu ifade etmiştik. Bunları araştırıp bulmaya çalışmak, İslâm'ın daha iyi anlaşılması ve yorumlanması adına önemli bir husustur. Ancak taabbudî alana giren hükümlerin gerekçeleri bilinemediğinden, bunların illet ve sebebini anlamaya yönelik sorular sormayı ulema hoş karşılamamıştır. İmam Şatıbî, illet ve sebebini aklın kavrayamayacağı ibadetler alanıyla ilgili konularda "neden" ve "niçin" gibi sorular sormayı mekruh addetmiştir. Hayızlı kadının niye namazlarını kaza etmeyip de orucunu kaza ettiği hakkında soru sormayı da buna misâl vermiştir. Zîrâ bu kişi aklının yetmeyeceği bir meseleyi sormaktadır.[21]

Kadınların hayız zamanında yapamadığı ibadetlerin kazasıyla ilgili olarak Buhârî, Ebu'z-Zinad'ın şöyle dediğini nakleder: "Sünnetler ve hakkın çeşitli şekilleri (şer'î hükümler), çoğu kez insan aklının kavrayamayacağı şekilde gelir. Müslümanların ona uymaktan başka çaresi yoktur. Meselâ hayızlı kadın orucu kaza eder de, namazı kaza etmez."[22] Hz. Âişe de hayızlı kadının orucu kaza ettiği hâlde niçin namazı kaza etmediğini soran bir kadına; "Sen Harûra meşrepli misin?[23] Biz orucu kaza etmekle emrolunur, namazı kaza etmekle emrolunmazdık" diyerek cevap vermiştir.[24]

Netice

Hâsılı, ibadetler yerine getirilirken, -onların ifade ettiği mânâlar ve hikmetler bilinsin veya bilinmesin- değişik mülâhazalara girilmeden sadece ubudiyet ve saf kulluk düşüncesiyle hareket edilmelidir. Allah'ın Hakîm isminin muktezası olarak ibadetlerin bize kazandıracağı bir kısım dünyevî hikmet ve maslahatlar olsa bile, bizim kulluğumuzun hakiki sebebi emr-i İlâhî olmalıdır ve ibadetlerimizin neticesi ve semeresi de bu dünyada değil ahirette olacaktır. İbadetler Allah emrettiği için yapıldığından ve mahiyetleri tam anlaşılamadığından dolayı da, onların arkasında bir kısım sebepler bulmaya yönelik sorular tevcih etmekten kaçınmak gerekir.

*Araştırmacı-Yazar
ycayiroglu@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bkz. DİA, "Muamelât" ve "İbadet" maddeleri.
2. İllet, hükmü gösteren veya onu gerekli kılan ya da hükmün kendisine bağlandığı zâhir, munzabıt, objektif vasıf veya gerekçedir. (Bkz., Abdülvehhab Hallâf, İlmü usuli'l-fıkh, s. 71; Abdülkerim Zeydan, el-Veciz fî usuli'l-fıkh, s. 201-206)
3. Şelebi, Ta'lilü'l-ahkam, Beyrut, 1981, s. 229.
4. Bkz. Fethullah Gülen, *Kırık Testi*, s.32-33; İzz b. Abdisselam, *Kavâidü'l-ahkâm*, c. 1, s. 19.
5. Mehmet Erdoğan, İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi, İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 200, s. 109.
6. Süleyman Uludağ, İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s.23-24.
7. Şatıbi, *el-Muvafakat*, trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s.304.
8. Abdullah Kahraman, İslam'da İbadetlerin Değişmezliği, s. 9, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2002.
9. "Şüphesiz Allah size ölü hayvan etini, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır." Bakara Suresi, 2/173.
10. Bkz: Fethullah Gülen, Fatiha Üzerine Mülahazalar, s.170-194.
11. Bediüzzaman, Mektubât, Şahdamar Yayınları, s.447.
12. Kaz, horoz, hindi vb. gibi hayvanlar kurban olmazlar. Çünkü hangi hayvanların kurban olacağı Peygamber Efendimiz tarafından ortaya konmuştur.
13. Şah Veliyullah Dehlevi, *Huccetüllahi'l-baliga*, c. 1., s. 387.
14. Bkz., Fethullah Gülen, *Ümit Burcu*, "Kurban Yerine Sadaka", s. 71-78.
15. Bkz., Abdullah Kahraman, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, s. 11, Akademi Yayıncılı, İstanbul, 2002.
16. İbn Abdişşekur, Müsellemu's-sübut, 2/315.
17. Abdülvehhâb Hallâf, *İlmü usuli'l-fıkh*, Daru'l-hadis, Kahire, 2002.
18. Şu âyet-i kerimelerde bu husus açıkça ifade edilmiştir: "Sizi mutlaka imtihan edeceğiz, ta ki içinizden mücahede edenleri, sabır ve sebat gösterenleri ortaya çıkaracak ve gösterdiğiniz yararlılıkları imtihan meydanlarında örnek göstereceğiz." (Muhammed Sûresi, 47/31); "Allah, kendisini görmeksizin, gıyabında Kendisini tazim edip haramlardan sakınanları meydana çıkarmak için sizi av nevinden bir şeyle imtihan edecektir" (Maide Sûresi, 5/94); "Senin arzulayıp da şu anda yöneldiğin Kâbeyi kıble yapmamızın sebebi, sırf Peygamberin izinden gidenlerle ondan ayrılıp gerisin geriye dönecekleri meydana çıkarmaktır" (Bakara Suresi, 2/143).
19. "Öyle de: "Şeairin faidesi, yalnız malûm mesalihtir" denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Meselâ biri dese: "Ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır; şu hâlde bir tüfenk atmak kâfidir." Hâlbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezaniye içinde o bir maslahattır." (Bediüzzaman, Mektubât, Şahdamar Yayınları, s.447)
20. Bediüzzaman, Mesnevi-i Nuriye, Şahdamar Yayınları, s.157.
21. Şatıbi, *el-Muvafakat*, trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 324,
22. Buhârî, Savm 41.
23. Harûra, Hâricîlerin ilk defa toplandığı Kûfe yakınlarındaki bir köyün ismidir. Bundan dolayı Hz. Âişe kendisine soru soran kadına, "sen hâricî misin" demek istemiştir. Çünkü Hâricîler bu konuda icmaya aykırı olarak hayız hâlinde bulunan bir kadının namazlarını da kaza etmesi gerektiğini söylemişlerdir. (Aynî, Umdetü'l-kârî, c. 3, s. 207)
24. Buhârî, Hayız 20.

YENİ ÜMİT

Dr. Ergün ÇAPAN*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Bilinmeyen Bir Yönü:

DERS VE TEDRİS METODU

Tarih boyu düşünce ve evrensel projeleriyle insanları inşâ eden, yönlendiren beyin yapıcılar olduğu gibi aksiyonuyla farklı çığırlar açan hareket önderleri de bulunmuştur. Bununla birlikte aksiyon ve düşüncesi at başı giden insan ise çok azdır. Hele düşünce atlasını aksiyona; bir modele dönüştürebilen kanaat önderleri oldukça nadirdir. Yaşadığımız dönem itibariyle düşünce ve aksiyonuyla bütün insanlığı kucaklayan insanların en önde gelenlerinden biri de Fethullah Gülen Hocaefendi'dir. Hocaefendi hakkında dünyanın değişik yerlerinde farklı perspektiflerden pek çok sempozyum, panel, mastır, doktora ve kitap çalışması, yapılmıştır/yapılmaktadır.

Fethullah Gülen Hocaefendi, kitap, makale, sohbet, konferans ve röportajlarından vs. anlaşıldığı üzere çok zengin ilim, irfan ve kültür kodlarına sahiptir. Bunların başında Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs ve bu iki temel kaynaktan beslenilerek geliştirilen tefsir, siyer, fıkıh, tasavvuf, kelâm gibi Temel İslâmî İlimlerin hem klâsik hem de çağdaş dönemde telif edilen eserleri gelmektedir. Bunun yanında Hocaefendi, edebiyattan tarihe, sosyolojiden Doğu-Batı klâsiklerine, ondan felsefe, düşünce tarihine kadar pek çok alanda engin bir vukûfiyete sahiptir.

Hocaefendi'nin yazılı-sözlü eserlerini ve kendisi ile yapılan röportajları incelediğimizde, onun Mevlâna, Sâdî, Hâfız, Molla Câmî, Firdevsî, Enverî gibi Şark mütefekkirlerinden; Shakespeare, Balzac, Voltaire, Rousseau, Kant, Zola, Geothe, Camus, Sartre gibi Batı'nın en önemli şahsiyetlerine; Bernard Russel'a, Pushkin'e, Tolstoy'a ve daha başkalarına kadar okumalar yaptığını; Bacon'ın Mantık'ından Russel'in Nazarî Mantık'ına kadar çok değişik referanslara atıflarda bulunduğunu, Pascal, Hegel, Dante gibi Batı düşünce ve kültür hayatının önemli köşe taşlarının eserlerini tetkik ettiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Türk edebiyatından, Fuzulî, Bâkî, Nef'î, Şeyh Galip, Leyla Hanım gibi klâsik edebiyatımızın büyük isimlerinin yanı sıra, Namık Kemal, Şinasi, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Nureddin Topçu, Cemil Meriç, Sezai Karakoç gibi yazar ve şairlerin eserlerini derinlemesine tahlil ederek okuduğu anlaşılmaktadır.

Hocaefendi'nin İslâmî ilimlerin değişik sahalarında okuttuğu kitaplara, ders ve tedris metoduna geçmeden önce onun nasıl bir eğitim aldığına ve bu eğitim sürecinde hangi kitapları okuduğuna –tespit edebildiğimiz kadarıyla- ana hatlarıyla temas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Tabii daha önce bu konudan Ahmet Kurucan hocamız Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Fasıldan Fasıla 1 adlı kitabının önsözünde kısmen bahsetmiş; siyaset bilim profesörü İbrahim Ganim Beyyümî 19-21 Ekim 2010 tarihlerinde Mısır Kahire'de yapılan "İslam Dünyasında Islahın Geleceği: Fethullah Gülen Hareketi ile Karşılaştırmalı Tecrübeler" isimli uluslar arası sempozyumda Hocaefendi'nin tefsir, hadis, fıkıh ve usülleri, kelam, tasavvuf gibi İslamî ilimlerin değişik dallarında okuttuğu kitaplardan bazılarını zikrederek onun hizmet modelinin Kur'ân ve Sünnet kaynaklı olduğuna dikkatleri çekmişti.

Osmanlı medreselerinin kapatılmasından sonra, o sistemde yetişen hocalar Anadolu'nun değişik yerlerinde klâsik medrese eğitim sisteminde Arapça gramerini ve şer'î ilimleri okutmuşlardır. Hocaefendi de Erzurum'da talebelik yıllarında medrese usulü dediğimiz sistemde ders okumuştur.

Hocaefendi'nin yetiştiği dönemde Erzurum'da okuduğu eserleri temelde iki grupta ele alabiliriz: Birisi, Arap grameri ve belâgati ile ilgili eserler. Diğeri ise İslâmî İlimlerin değişik disiplinlerinde yazılmış kitaplar.

Bunlardan Arap gramerinde sarf (kelime bilgisi, kelimenin anatomisi) ile ilgili olarak *Emsile*, *Bina*, *Maksud*, *İzzî* ve *Merah*'ı; nahivden (cümle yapısı ve kuruluş özellikleri) de *Avamil*, *İzhar*, *Kâfiye* ve *Molla Câmî*'yi okumuş, bu sayılanların içinden *Avâmil* ve *Kâfiye*'yi ezberlemiştir.

İslâmî İlimler ile ilgili olarak da fıkıh ilminden *Mülteka'l-Ebhur*'u, usul-i fıkıhtan *Mir'âtü'l-Usûl*'ü; belâgat ilminden *Telhis*'i, *Muhtasaru'l-Meani*'yi ve *Mecmau'l-Mütûn*'da yer alan manzum bir belâgat kitabını; kelâm ilminden Ûşî'nin *Bed'u'l-Emâlî*'sinin Aliyyü'l-Kâri şerhini ve Kâdı Beyzâvî'nin *Tavaliu'l-Envâr* isimli eserini okumuştur. Bu okunan kitaplardan *Telhis* ile *Bed'u'l-Emali*'nin metnini ezberlemiştir.

Tefsir kitaplarından *Celâleyn* ve Kâdı Beyzâvî'nin *Envaru't-Tenzil*'ini, mantık ilmi ile ilgili olarak *Muğni't-Tullâb*'ı ve İmam Bûsîrî'nin *Kaside-i Bürde*'sini Harpûtî şerhi ile okumuştur.

O dönemde okutulan kitaplar ve okutma tekniği üzerinde kısaca da olsa durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bahsi geçen kitapların okutma metodu şu şekilde idi: *Emsile*, talebeye noktasına, virgülüne kadar ezberletilirdi. *Bina*, *Maksut* ve *İzzî* ise derste ilk önce hoca tarafından okunur, gerekli izahlar yapılırdı. Ertesi günkü derste ise talebe bir önceki dersi hocaya hem okur hem de o kısmı bir özet hâlinde mefhum olarak arz ederdi. *Bina*'daki bablar, *Maksud*'daki kalıplar ve i'lâl kaideleri uzun uzadıya ezberletilirdi.

Nahiv kitaplarından *Avamil*, *İzhar*, *Kâfiye*, *Molla Cami*'nin tedrisi de aynı şekilde idi. Talebe bir önceki dersi bir

sonraki gün hocaya okur ve mefhum olarak özetini arz ederdi. Bunlardan *Avamil* ve *Kâfiye*'nin metni ezberletilir, *İzhar'ın* ise mefhum olarak bilinmesi ve arz edilmesi istenirdi.

Hocaefendi, *Emsile*, *Bina*, *Maksut*, *İzzî* yani sarfa ait kitapları okuduktan sonra nahiv kitaplarına başlamış, *Avamil* ve *İzhar*'ı okuduktan sonra hocası onu bir sonraki kitap olan *Kâfiye*'yi okutmadan *Molla Cami* okuyan gruba dâhil etmiş, bu arada da *Kâfiye*'nin metnini ezberletmiştir. *Molla Cami*'den sonra da aradaki kitapları okumasına gerek görmeyerek belâgat kitabı olan *Muhtasaru'l-Meani*'ye başlatmış ve arada *Telhis*'in metnini ezberletmiştir. O günkü medrese eğitim sisteminde bir üst kitabı okuyan talebe bir alt kitabı okuyanlara müzakere ettiriyordu. Böylelikle talebe bir kitabı bazen elli kere mütalâa ettiriyor ve bu arada da ezberlemiş oluyordu. Hocaefendi'nin ifadesiyle kitabın kenarındaki haşiyeleri, hamişleri bile biliyordu.

Hocaefendi, Erzurum'da çok zor şartlar altında yukarıda kısaca bahsedilen usulde ders aldıktan sonra vazifesi münasebetiyle gittiği yerlerde yanına gelen meraklı ve istekli talebelere -ulaşabildiğimiz kadarıyla- aşağıdaki ilim dallarına göre zikredeceğimiz kitapları okutmuştur.

OKUTTUĞU KİTAPLAR

Hayatını eğitim faaliyetlerine adamış ve her fırsatta okumuş ve okutmuş olan Hocaefendi'nin ilk önce okuttuğu kitapları -ulaşabildiğimiz ve öğrenebildiğimiz kadarıyla- ileride daha geniş çalışmalara bir fikir vermesi açısından İslâmî ilimlerin değişik disiplinlerine göre ele almak, sonra da metod üzerinde durmak istiyoruz.

Tefsir

"Kur'ân-ı Kerim'den hemen herkes bazı şeyler anlasa da onu bütün derinlikleriyle kavrayıp ihata edebilmek, bu alanda gerekli donanımı olan tefsir ve te'vil erbabının işidir." diyen Hocaefendi'nin bu sahada okuttuğu kitaplar şunlardır:

1. **Tefsir-i Celâleyn.** Celâleddin el-Mahallî (864/1459) tarafından telifine başlanılıp, Celâleddin es-Süyutî (911/- 1505) tarafından tamamlanan ve bu iki müellifin adına nispetle isimlendirilen bu eser, çok kısa ve veciz tek ciltlik bir tefsirdir.

2. Nâsiruddin Abdullah b. Ömer Beyzâvî'nin (685/-1286) **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil (2 cilt)** isimli tefsiri. Bu eser daha çok Beyzâvî tefsiri diye bilinir. Kısa, öz, müfessirlerin görüşlerini özetleyen, Kur'ân'ın i'caz ve belâgatinden bahseden meşhur bir tefsirdir.

3. Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr'in (774/1341) Muhammed Ali es-Sâbûnî tarafından ihtisar edilen, **Muhtasaru Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azim (3 cilt)** adlı tefsiri. Kur'ân'ın Kur'ân, hadîs, sahabe ve tâbiînin görüşleriyle tefsirinde en önemli eserlerden biridir. Hocaefendi, bu tefsiri değişik ders gruplarına birkaç kere okutmuştur.

4. Zemahşerî'nin (538/1143) **Keşşaf** isimli tefsirinin mukaddimesi.

5. Seyyid Kutup (1966), **Fî Zilâli'l-Kur'ân (6 cilt).** Asrımızda yazılmış edebî, sosyolojik, psikolojik derinlikli Kur'ân'ı anlama adına önemli ölçüler veren bir tefsirdir. Hocaefendi bu eseri talebelerine okuturken çoğu zaman gözyaşlarına hâkim olamamıştır. Bununla birlikte Kutup'un tefsirindeki bazı görüşlerine katılmadığını da yeri geldikçe vurgulamış, bu görüşlerin, yaşadığı çok zor şartların tesiri ile olabileceğini söylemiştir.

6. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Muasır), **Revaiü'l-Beyan Tefsir-i Âyâti'l-Ahkâm (2 cilt).** Ahkâm âyetlerini ve bunlardan çıkarılan hükümleri yeni bir üslûp ve tertiple sunan ahkâm tefsiri.

7. Bediüzzaman Said Nursî (1960), **İşârâtü'l-İ'caz fî Mazanni'l-İ'caz.** Fatiha sûresini ve Bakara sûresini de 32. âyetine kadar tefsir eden orijinal bir tefsirdir. Hocaefendi talebeleriyle bu tefsirin Arapçasını değişik zamanlarda okumuştur.

8. M. Elmalılı Hamdi Yazır (1942), **Hak Dîni Kur'ân Dili (9 cilt).** Hocaefendi "Arapça'da dahi onunkine denk bir tefsir yazılmamıştır; Hamdi Yazır'ın, kendisinden nakillerde bulunduğu büyük müfessir Fahruddin Razi'nin *Tefsir-i Kebir*'i bile Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı eserinin çapına erişemez." *(Fethullah Gülen, Kendi Dünyamıza Doğru, s.89)* dediği bu tefsiri daha önceden talebelerine özetlettirerek tedris ettiği gibi son zamanlarda tekrar ders kitabı yapmıştır. Şöyle ki Merhum Elmalılı'nın Tefsiri şu tefsirlerle mukayeseli okunmaktadır:

İmam Maturidi-Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Zemahşeri-Keşşaf, Fahreddin Razi-Mefatihu'l-Gayb, **Beyzavi-Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil,** Ebu Hayyan-Bahru'l-Muhit, Ebu's-Suud-**İrşadu Akli's-Selim ilâ Mezâyâı Kitabi'l-Kerim,** Tantavî Cevherî-**el-Cevâhir fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim**, Seyyid Kutup -Fi Zilâli'l-Kur'ân, Molla Bedreddin Sancar-Edvau'l-Beyan, Bediüzzaman Said Nursi-Risale-i Nur Külliyatı.

9. İbn Bâziş (1145), **el-İknâ fi'l-kıraati's-seb' (2 cilt).** Bu, meşhur ve mütevatir kıraatleri anlatan bir eserdir. Her Müslüman'ın en azından namazı caiz olacak ölçüde Kur'ân'ı tilâvet etmeyi öğrenmesi gerektiği üzerinde her fırsatta çok ciddi vurguda bulunan Hocaefendi, kıraatlerin bizim vahiy kaynaklı kültürümüzün önemli bir zenginliği olduğuna, bu zenginliğin ihyâ edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ve kendisi teorik de olsa kıraatlerin bilinmesi maksadına matuf, bahsi geçen bu kitabı talebeleriyle okumuştur.

10. İmam Maturidî (333/944), **Te'vilâtü'l-Kur'an.** Ehl-i Sünnet çizgisinin en önemli akide ve kelâm imamı İmam Maturidî'nin inanç, düşünce ve yorumlarını ihtiva eden bu tefsiri Hocaefendi eline ulaşır ulaşmaz talebelerine okutmaya başlamıştır.

Zikredilen bu tefsir kitaplarına ilâve olarak Hocaefendi, tefsir usulü ile ilgili olarak Muhammed Abdulazîm ez-Zerkanî'nin (1367) **Menahilü'l-İrfan (2 cilt)** adlı eserini okutmuştur. Bu eser, eski tefsir usulü meselelerini ele almanın yanında günümüzdeki pek çok soruya cevap veren yeni bir üslûp ve yaklaşımla yazılmış çok güzel bir eserdir.

Hadis

1. Muhammed b. İsmail Buhârî'nin (194/810) kısa adıyla ***Sahih-i Buharî*** diye bilinen ve Kur'ân'dan sonra en

sahih kitap kabul edilen kitabını defaatle okutmuştur. Bu okutmalar iki şekilde olmuştur. Bir kısmı sadece Buhârî'nin metninin okunması şeklinde diğeri ise Buhârî'nin değişik şerhleri ile birlikte olmuştur.

Hocaefendi, Buhârî'yi şu şerhlerle birlikte okutmuştur:

- Kastallânî (923/1517), **İrşadu's-Sâri li Şerhi Sahihi'l-Buhârî.** Bu kitap Osmanlı medreselerinde de okutulmuştur. Buhârî'de geçen hadîslerdeki isim, kelime ve ifadelerle ilgili özlü bilgiler içermektedir.

- Bedrüddin el-Aynî (855/1451), **Umdetu'l-Kârî fi Şerh-i Sahihi'l-Buhârî.** (20 cilt) Buhârî'nin en önemli şerhlerinden biridir. Nakil ve tahkik yönünden Buhârî üzerine yapılan şerhlerin en hacimlisi, tetkik ve analiz açısından da en derli toplu olanıdır. Farklı mezheplerin görüşlerini zikretmekle birlikte Hanefi mezhebinin yaklaşımları esas alınarak yazılmış önemli bir şerhtir.

Hocaefendi, talebelerle Buhârî'nin metnini okurken kendisi de bahsi geçen bu şerhten takip etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Umdetü'l-Kârî* değişik zamanlarda farklı talebelerle iki defa okunmuştur.

- İbn Hacer el-Askalânî (852/1448), **Fethu'l-Bârî fi Şerh-i Sahihi'l-Buhârî.** Bu eser, hadîs ilmi, takrir güzelliği, maksadı ifadedeki üstünlüğü gibi değişik açılardan en güzel Buhârî şerhi kabul edilmiştir. Buhârî'nin en meşhur şerhi olup 14 cilttir. Bu şerhi Hocaefendi, talebeleri ile baştan sona kadar hadîslerin senedindeki ravileriyle birlikte okumuştur.

2. Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac'ın (261/874) ***el-Müsnedü's-Sahih*** **(5 cilt)** adını verdiği ***Sahih*** adlı hadîs kitabı. Tertibi mükemmeldir ve hadîsin farklı varyantlarını sistematik olarak vermesiyle meşhurdur.

3. Ebû Davud es-Sicistânî'nin (275/888) ***Sünen'i*** **(4 cilt)**. Hadîs kitapları arasında çok özel ve önemli bir yeri olan **Sünen** adı verilen kitaplar vardır. Bunların özelliği fıkıh baplarına göre tasnif edilmiş ahkâm hadîslerini ihtiva etmeleridir. Sünenlerin en önemlilerinden biri Ebû Davud'un Sünen'idir. Hocaefendi bu kitabı farklı zamanlarda değişik şerhleriyle okutmuştur:

a. Halil Ahmed es-Seharenfûrî'nin (1346/1927) **Bezlül-Mechûd fi Hall-i Ebî Davud (10 cilt)** adlı kitabı, hadîsçilerin metoduna uygun olarak hadîse ait meseleleri tetkik ederek hadîs ve fıkıh ilimlerini birleştirerek, Hanefi mezhebi esas alınarak yapılan bir şerhtir. Talebelerin hadîs-i şerifleri, Hocaefendi'nin de şerhten ilgili yerleri okuması suretiyle ders kitabı olarak takip edilmiştir.

b. Mahmud Muhammed Hattab es-Sübkî'nin (1352/1933) **Menhelü'l-Azbi'l-Mevrud Şerhu Sünen-i Ebî Davud (10 cilt)** isimli eseridir. Ebû Davud'un bu şerhi mezheplerin görüşlerine mümkün mertebe yer verilerek hazırlanmış çok sistematik güzel bir çalışmadır. Fakat yarım kalmıştır. Hocaefendi bu şerhten takip etmek suretiyle belli bir yere kadar Ebû Davud'un Süneni'ni bir grup talebe ile okumuştur.

4. Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî'nin (279/892) **Sünenü Tirmizî** veya **el-Câmi'i**. Hocaefendi bu hadîs kitabını Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim **el-Mübârekfûrî**'nin (1353/1934) *Tuhfetü'l-ahvezî* (10 cilt) isimli şerhi ile birlikte okutmuştur. Mübarekfurî'nin yer yer Hanefî mezhebinin yaklaşımlarını kritik ettiği yerler Hocaefendi'nin isteği üzerine bir talebe tarafından Tehanevî'nin **İ'lâü's-Sünen** adlı Hanefi fıkhına dair yazılmış müdellel kitabından ilgili yerler özet hâlinde veya metinden okunarak derste sunulmuştur.

5. Malik b. Enes, (179/795) **el-Muvatta** (2 cilt). En erken yazılan musannef eserlerden biridir. Fıkıh bablarına göre tasnif edilmiştir. Eser, merfû rivayetlerin yanında sahabe ve tâbiîne ait mevkuf ve maktu rivayetlerin yer alması bakımından önem taşımaktadır.

6. Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, (303/915) **Sünen** (2 cilt). Tertibi ve en küçük rivayet farklılıklarını vermesi ve en önemlisi de ricale son derece önem vererek kendi kriterlerine göre en mevsuk şahıslardan rivayet ettiği hadisleri seçmesiyle meşhurdur.

7. M. Ali Nâsif (muasır), **et-Tâcu'l-Câmi' (5 cilt).** Fıkıh baplarına göre tertip edilmiş, derleme niteliğinde bir hadîs kitabıdır. Müellif bu kitapta Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî ve Nesâî'nin kitaplarından hadisler seçmiş, bu beş kitapta bulamadığı konular ile ilgili hadisleri de Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden, İmam Malik'in Muvatta'ından, İbn Mâce'nin Sünen'inden ve Hâkim'in Müstedrek'inden tamamlamıştır. Bu kitap değişik zamanlarda birkaç kere Hocaefendi tarafından okutulmuştur.

8. Murteza ez-Zebîdî (1205/1790), **Ukûdu Cevahiri'l-Münife (2 cilt).** Hanefi mezhebinin hüküm istinbatında kullandığı hadîslerin Kütüb-i Sitte'de geçen varyasyonlarının da zikredilerek kritik edildiği bir kitaptır. Hocaefendi, bu kitabın okunmasını ve okutulmasını sürekli tavsiye etmektedir.

9. Ali el-Müttakî (975/1567), **Kenzü'l-ummâl (16 cilt).** 46 binden fazla hadîs ihtiva eden ve şu ana kadar yapılmış en büyük derleme hadîs kitaplarından biridir. Hocaefendi 16 cilt olan bu kitabın 10 cildini bir ramazan ayında, geriye kalan 6 cildini de daha sonra talebeleri ile birlikte 6 ayda okumuştur.

10. Zekeriya en-Nevevî'nin (676/1277) **Riyazu's-Salihin min kelâm-i Seyyidi'l-Mürselin'i.** Hocaefendi bu eseri okuturken her konu ile ilgili en cami hadîsleri işaretlettirerek bunları ezberlettirmiş ve derste de bu ezberleri dinlemiştir. Ezberlemek üzere işaretlenen bu hadîsler 550 civarındadır.

11. Kâdı Iyâz (544/1149), **eş-Şifâ bi ta'rifi hukuki'l-Mustafa (2 cilt).** Peygamber Efendimiz'i (aleyhissalâtu vesselâm) değişik hususiyetleriyle tanıtan ve ona karşı olması gereken saygı ve edepten bahseden meşhur bir kitap.

12. Muhammed Fuad Abdülbaki (1388/1968), **el-Lü'lüü ve'l-mercan (2 cilt).** İmam-ı Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri ve sıhhat itibariyle birinci mertebede kabul edilen hadîsleri ihtiva eden bir eserdir.

Bunların yanında Ahmed Muhammed Şâkir'in, İbn Kesir'in *İhtisaru Ulûmi'l-Hadîs* adlı eserini dipnotlarla zenginleştirerek *"el-Bâisü'l-hasîs"* adı altında neşre hazırladığı kitabını okutmuştur. Ayrıca hadîs usulüne ilişkin Osmanlı'nın son dönem âlimlerinden Ahmed Naim'in Tecrid-i Sarih Mukaddimesi'nin de çok önemli olduğuna dikkatleri çekerek okunmasını tavsiye etmiştir.

Fıkıh

"Asırlardır devam edegelen bizim medeniyetimiz, düşünce, akıl, mantık ve muhakeme yörüngesiyle herkese açık bir fıkıh ve usûl-ü fıkıh medeniyetidir." diyerek bu ilmin ne kadar önemli bir yeri olduğuna vurgu yapan Hocaefendi, "Bizdeki fıkıh metodolojisi çalışmaları, en mükemmel bir hukuk sisteminin, en kusursuz bir kanun ilminin inşâsı, gelişmesi ve her asrı kucaklayabilecek şekilde açılması zaviyesinden, en ciddî bir ilk teşebbüstür."[1] tespitiyle de yapılması gereken çalışmalar adına bir ufuk göstermektedir. Hocaefendi, Usul-i Fıkıh'a ülkemizde yeterince ehemmiyet verilmediğini oysaki usul bilinmeden tenakuzlardan kurtulup, salim düşünceye ulaşılamayacağını ifade ederek, bu sahada yazılmış en az otuz ayrı kitap okumayı tavsiye etmektedir. Hocaefendi'nin Fıkıh ve Usul-i Fıkıh'a dair okuttuğu eserler şunlardır:

1. Kudurî (ö. 428/1037), **Muhtasar (1 cilt).** Hanefî fıkhının temel kitaplarından biridir.

2. Ebü'l-Fazl el-Mevsılî, (683/1284) **el-İhtiyar lita'lili'l-muhtar.** Hanefi fıkhının dört temel metninden biri olan *Muhtar*'ın şerhidir. Fıkhî hükümlerin delillerini, illetlerini, fıkıh metedolojisi açısından ele alıp işleyen bir kitaptır. Bu kitabı Hocaefendi iki kere okutmuştur.

3. Ebu'l-Hasen Burhânüddin el-Mergînânî (593/1197), **el-Hidâye (2 cilt).** Hanefî fıkhının en meşhur ve en önemli kitaplarından biridir. Asırlarca Osmanlı medreselerinde fıkıh ilminin en zirve kitaplarından biri olarak okutulmuştur. Hocaefendi bu önemli fıkıh kitabını farklı talebelerine değişik zamanlarda *Hidaye*'nin Kemal İbnü'l-Hümam (861/1457) tarafından yapılan meşhur şerhi *Fethu'l-Kadir* ile birlikte üç defa okutmuştur.

4. Alaeddin İbn Abidinzâde, (1306/1889) **el-Hediyyetü'l-Alaiyye.** Hanefi mezhebinin füruata ait meseleleri ele alan çok veciz bir kitabı.

5. İbrahim b. Muhammed el-Halebî (956/1549), **Mülteka'l-Ebhur.** Hanefi mezhebinde kavl-i esahha göre tertip edilmiş ve uzun müddet Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş bir kitaptır.

6. Vehbe Zuhayli (muasır), **el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu (9 cilt).** Muasır bir müellif tarafından müdellel, mezheplerin yaklaşımlarına göre telif edilmiş ansiklopedik bir fıkıh kitabıdır. Hocaefendi bu kitabı 6. cilde kadar okutmuştur.

7. Esad Muhammed Saîd Sağarcî (muasır), **el-Fıkhu'l-Hanefî ve edilletuhu (3 cilt).** Hanefi fıkhını yeni bir üslûpla ele alıp tanzim etmeye çalışan bir eser.

8. Ali el-Kârî (1606), Fethu Bâbi'l-inaye bi şerhi'n-Nukaye (I-III cilt). Tefsir, Hadis ve Kelam sahasında yed-i tûla' sahibi olan Ali el-Kari'nin bu eseri Hanefi fıkhı merkezli dört mezhebi delilleriyle birlikte mukayeseli ele alan enfes bir kitaptır. Bu kitabı Hocaefendi, zikredeceğimiz şu fıkıh kitaplarıyla mukayeseli okutmaktadır: Sadru'ş-Şerîa-el-Vikaye, Burhanettin Maze-el-Muhîtü'l-Burhanî, Mergınani-Hidaye, Şeyhzade-Mecmau'l-Enhur, İbn-i Abidin-Haşiyetü Reddi'l-Muhtar, İbn-i Abidinzade-Hediyyetü'l-Alaiyye, Vehbe Zuhayli-el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu, Heyet-Diyanet İslâm İlmihali, Esad Muhammed Saîd Sağarcî-el-Fıkhu'l-Hanefî ve edilletuhu, Ömer Nasuhi Bilmen-Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu.

FIKIH USULÜ

Hocaefendi'nin Usul-i fıkıh ilmi ile ilgili okuttuğu eserler şunlardır:

1. Molla Hüsrev (885/1480), **Mir'âtü'l-Usul.** Osmanlı medreselerinde uzun müddet okunan bu usul-i fıkıh kitabını Hocaefendi takrir usulü ile talebelerine okutmuştur.

2. Abdülkerim Zeydan, **el-Veciz.** Bu usul-i fıkıh kitabını Hocaefendi talebelerine cümle cümle tercüme ettirerek okutmuş, bir sonraki derste de bir önceki dersi özetlettirmiştir.

3. İbrahim eş-Şâtıbî (790/), **el-Muvafakât (4 cilt).** Usul-i fıkıh ilminin zirve eserlerinden biri olan bu kitabı talebeler cümle cümle okuyarak tercüme etmek suretiyle huzurda okumuş, daha sonra da baştan sona özetini vermişlerdir.

4. Seyyid Bey, **Medhal.** Osmanlıca olan bu usul kitabını talebeler huzurda okuyarak; Hocaefendi de gerekli yerlerde izahlar yaparak, sorulan sorulara cevap vererek tedris etmiştir. Seyyid Bey'in maslahat gibi bazı konulardaki yaklaşımlarına katılmadığını da ifade etmiştir.

Bu sayılanlara ilâve olarak Hocaefendi, kendisinin değişik zamanlarda okuduğu Abdülaziz el-Buhârî'nin *Keşfu'l-Esrar* isimli usul-i fıkha dair eserini ders kitabı olarak okutmayı arzu ettiğini de söylemiştir.

Tasavvuf

İslamî ilimlerin bir üniversitenin fakülteleri gibi birbirini tamamladığı hakikatine dikkatleri çeken Hocaefendi, "İslam'ın Kalp ve Ruh Hayatı" adını verdiği tasavvuf sahasındaki sofi, derviş ve mutasavvıfların "tefsircilerin yorumlarına, hadisçilerin rivâyetlerine, fakîhlerin içtihad ve istinbatlarına; kendi riyâzâtlarını, ruhî hayatlarını, kalbi tasfiyelerini, nefsi tezkiyelerini, hâsılı, dini bir bütün hâlinde duyma, yaşama zevk ve anlayışlarını da ilâve eden farklı ekoller geliştirdiklerini", kalbin aksiyonlarıyla alakalı tamamen amelî esaslara dayalı olarak kitaplar yazdıklarını sürekli nazara vererek her ders halkasında bu eserlerden birinin de okutulmasını tavsiye etmektedir. *(Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/7)* **Bizzat kendileri de tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi ilimlere dair eserlerin yanında imkan elverdikçe "İslam'ın Kalp ve Ruh Hayatı"nı anlatan bir kitap okutmuştur. Şimdi değişik zamanlarda bu ilim dalı ile ilgili okuttuğu kitapları zikredelim:**

1. Kuşeyrî (514/1120), **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî Ulûmi't-Tasavvuf.** Kur'ân ve Sünnet çizgisinde tasavvuf ve mutasavvıfları konu edinen ilk devirlere ait bir eserdir.

2. İmam Rabbânî, **Mektubat (2 cilt).** Başta tasavvuf olmak üzere İslâmî ilimlerin geneli hakkında ufuk açan en önemli eserlerden biri olan bu kitap, ders halkasında teenni ile okunmuş, birçok yerde Hocaefendi, yorumlarını talebeleriyle paylaşmıştır.

3. Hâris el-Muhasibî (857), **er-Riaye Lihukillah.** Bir Müslüman'ın sürekli kendisini otokritiğe tâbi tutup, istikamet üzere bir hayat yaşaması adına çok hassas ve önemli kriterler ihtiva eden bir kitaptır. Hocaefendi, bu kitabın en az bir iki kere okunmasını tavsiye etmektedir.

4. İmam Gazzâlî'nin **İhyâu ulûmi'd-dîn** adlı meşhur eserine Murteza ez-Zebîdî'nin yazdığı **İthâfu sâdeti'l-müttekîn** (14 cilt) adlı şerh. Hocaefendi, bu kitabın yazarının çok vukuflu olduğunu, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf hangi ilim dalında konuşursa konuşsun o sahanın uzmanı gibi konuştuğunu, *İhya*'nın bu şerhi ile, birkaç ihya olduğunu belirtmiştir. Bu kitabın okunması devam etmektedir.

5. Abdurrahman Cami (Molla Cami) (898/1492), **Nefahâtü'l-Üns.** Tasavvufî terimlerin ve mâneviyat büyüğü sofilerin hayatlarının anlatıldığı bir eser.

6. Abdulhakim Arvasî, **er-Riyadü't-Tasavvufiyye.** Ana hatlarıyla tasavvuf tarihinden, tasavvufun konularından ve bu sahanın büyüklerinden bahseden Osmanlıca bir kitap.

Arapça Grameri

Hocaefendi, tespit edebildiğimiz kadarıyla ders okuturken talebenin seviyesine göre hareket etmiştir. İlk dönemlerde klâsik Arapça gramer kitaplarını okutmuş daha sonraları ise zamanımızda yazılan kitapları talebelerine okutmuştur. Okuttuğu kitaplar şunlardır.

1. **Emsile.** Yazarı bilinmeyen, Arapça'da bir kaide ve kurala bağlanan fiil ve isim kalıplarını, çekimlerini örneklerle açıklamaya çalışan küçük bir risaledir. Medreselerde yüzlerce yıldır ezberletilen bu küçük gramer risalesini Hocaefendi, okuttuğu talebelere ezberletmiştir.

2. **Binâ.** Yazarı bilinmeyen ve bir kelimeden pek çok mânâya gelen kelime türetmeye (tasrîf) yarayan 35 kuralı anlatan bir kitaptır. Medreselerin temel gramer kitaplarından olan bu kitabı da ezberletmiştir.

3. Maksud. Müellifi meçhuldür. Osmanlı medreselerinde okutulan Arapça'nın kelime anatomisini inceleyen "sarf" adı verilen kısmına dair bir kitaptır. Hocaefendi bu kitabı takrir usulü ile okutmuştur.

4. İzzeddin Abdülvahhab bin İbrahim ez-Zincânî, (1257) **İzzî.** Sarf, nahiv ve lügat konularını işleyen meşhur bir eser. Bu kitabı takrir usulü ile okutmuştur.

5. İmam Birgivî (981/1573), **Avamil.** Arapça gramerde kelimelerin sonuna tesir eden edat gibi kelimeler, harf-i cerler, kelime sonlarındaki değişmeler (i'rab) gibi nahvin temel konularını misallerle işleyen veciz bir kitap. Metni talebeye ezberletilmiştir.

6. İmam Birgivî (981/1573), **İzharu'l-Esrar fi'n-Nahv.** Arapçanın daha çok cümle yapısını ele alan "nahiv" denilen kısmına ait bir kitaptır. Müellifin *Avamil* adlı eserinin şerhi mahiyetinde olup, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hocaefendi bu kitabı, çok geniş bir şerh yaparak birkaç kez takrir usulüyle okutmuştur ve metnini de ezberletmiştir. Bu derslerin ses kaydı elde mevcuttur.

7. İbnü'l-Hâcib, (646/1249), **el-Kâfiye.** Osmanlı medreselerinde asırlarca okutulan nahvin kaidelerinin örneklerle anlatılmasının yanında zaman zaman dilin felsefesine girilen, ileri seviyede okutulan bir nahiv kitabıdır.

8. Abdurrahman Câmi, (898/1492), **el-Fevaidü'z-Ziyaiyye.** Bu eser *Kâfiye*'hin şerhidir. Şârihin lakabına nispetle **Molla Cami veya Câmi** adıyla meşhur olmuştur. Başta Osmanlı medreseleri olmak üzere İslâm dünyasındaki medreselerde nahiv ile ilgili olarak okutulan en son, en kapsamlı bir kitap olarak okutulmuştur. Hocaefendi ilk dönemlerde bu kitabı okutmuştur.

9. Ali Cârim-Mustafa Emin, **en-Nahvu'l-Vâdıh (2 cilt).** Arapça modern anlatım tekniği ile hazırlanmış sarf ve nahvi birlikte işleyen çok sistematik bir gramer kitabı. Hocaefendi, bu kitabı defaatle okutmuştur.

10. Bahaddin Abdullah b. Akîl (729), **Şerhu İbn Akîl alâ Elfiyet-i İbn-i Malik.** Arapça gramerini bin beyitte açıklayan *ibn Mâlik*'in *Elfiye'sinin* en önemli şerhlerinden biri. Bu kitap okunmaya başlandığında Hocaefendi'nin hedefi Elfiye metnini talebelerine ezberletmekti. Fakat 30-40 beyit ezberlendikten sonra ezberleme işinde zorlanılınca talebelerin isteği üzerine bırakılmıştır. Kitap kısaca şu şekilde okunuyordu. Talebe ilk önce beyti okuyup tercüme ediyor, arkasından da ilgili beytin i'rabını yaparak şerhe geçiliyordu.

11. Mustafa Galayinî, **Câmiü'd-dürusi'l-arabiyye.** Son dönemlerde yazılmış bir gramer kitabıdır. Hocaefendi, talebelerine cümle cümle okutup tercüme ettirerek, şiirlerin mânâlarını verdirerek, şiirdeki istişhad noktasını göstererek, temrinatları yaptırarak iki kere okutmuştur.

12. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, **Mebâdiu'd-Dürûsi'l-Arabiyye.**

13. Mehmed Zihni Efendi (1846-1913), **el-Müntehap ve'l-muktedab fi kavaiidi's-sarf ve'n-nahv.** Arapça sarf ve nahvini çok geniş ve kapsamlı, bol misalli ele alan Osmanlıca bir eser. Bu oldukça kapsamlı Arapça gramer kitabını talebeleri önceden hazırlanıp huzurda okuyarak, temrinatları yaparak Hocaefendiden okumuşlardır.

14. **Tekellüm (3 cilt).** Hocaefendi'nin kendisi tarafından hazırlanmış pratik Arapça konuşmaya yönelik bir kitap. Hocaefendi bu kitabı bizzat talebelerine açıklayarak, tatbik ettirerek okutmuştur. Bu derslerin sesli kayıtları mevcuttur.

Hocaefendi, ders gruplarında Arapça grameri ile ilgili bir kitap okutmanın yanında genelde belâgat ilmine ait bir eser okutmuştur. Kur'ân ve Sünnet'ten istifade edebilmek için Arapçanın belâgat ilminin çok önemli bir dinamik olduğuna dikkat çeken Hocaefendi, bu ilim dalının iyi bilinip, hazmedilerek pişirilemediğine dikkatleri çekerek, okutulmasını sürekli teşvik etmiştir. Bu sahada ders kitabı olarak okuttuğu eserler şunlardır:

15. Hatib el-Kazvînî (1338), **Telhisü'l-Miftâh.** Medreselerde son döneme kadar okutulmuş olan belâgat ilmin-

den muhtasar olarak bahseden bir kitap. Hocaefendi bu kitabı ilk dönemlerde talebelerine okutmuştur.

16. Ahmet el-Haşimî, **Cevahirü'l-belağa fi'l-meani ve'l-beyan ve'l-bedi'.** Belâgat ilmini klâsik usulden farklı bir sunum ile bol misal ve temrinatla işleyen bir kitap. Talebeler bu kitabı cümle cümle okuyup tercüme ederek, temrinatları yaparak Hocaefendi'den okumuşlardır.

17. Ali Cârim-Mustafa Emin, **el-Belâgatü'l-Vâdıha.** Yeni bir usul ve metod ile belâgat ilminin konularını anlatan bir kitap. Bu kitap da bir önceki kitabın usulüyle okutulmuştur. Hocaefendi bu kitabı değişik zamanlarda farklı ders gruplarına okutmuştur.

Kelâm

Hocaefendi, "İslâm inanç sistemini aklî ve naklî delillerle müdafaa etmeyi, mü'minlerin düşünce istikametlerini korumayı, dine karşı zaman zaman ortaya atılan veya atılması muhtemel şüphe ve tereddütleri bertaraf etmeyi, bir kısım yanlış felsefî cereyanlara karşı eskilerin "akâid-i hakka-i İslâmiye" dedikleri hakikatleri "Sünnet-i Seniyye" çerçevesinde koruyup kollamayı üstlenen bilgilerin bütünüdür." diye tarif ettiği kelam ilminin "Kültür Mirasımızın Temel Kaynakları"ndan biri olarak tali bir edile-i şeriye çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. (Fethullah Gülen, Kendi Dünyamıza Doğru, s. 101) Bu saha ile ilgili eserlerden bazılarını okutmuş, bazılarını da özetlettirmiştir. Özellikle Maturidî kelamına dair eserlerin biraz gölgede kaldığını, bunların ehemmiyet verilerek okutulmasını tavsiye etmektedir. Kelam ile ilgili okutulan eserler şunlardır:

1. Sadeddin et-Teftâzânî, **Şerhu akaidi'n-Nesefiyye.** Maturidiye akaidini anlatan meşhur bir eser.

2. Bediüzzaman Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyatı.** Hocaefendi, kelâm konularını çok farklı bir üslup ve çok zengin bir perspektifle işleyen Nurları, özetlettirerek okutmuştur.

3. Mehmed Vehbi Efendi, **el-Akaidü'l-Hayriyye.** Ayrıca İhyau Ulumiddin şerhi **İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekîn** şerhi okunurken bu kitabın içinde yer alan ve oldukça teferruatlı olan kelâm kısmı okunmuştur.

Hocaefendi'nin okuttuğu kitaplar arasında Temel İslâmî İlimlerden herhangi birisinden daha pek çok sahayla ilgili kitaplar vardır. Bunları "muhtelif eserler" başlığı altında vermeyi uygun gördük.

MUHTELİF ESERLER

1. Hasan el-Benna (1949), **er-Resail.**

2. Muhammed Zahid el-Kevserî (v.1952), **Makâlât.** Asrımızın başında İslâm ve Müslümanlık ile ilgili değişik sorulara, zihinleri bulandırmaya yönelik şüphelere, fikir kaymalarına karşı cevap mahiyetinde Kevserî'nin değişik yerlerde yayımlanmış makalelerinin bir araya getirilmesinden oluşan bir eser.

3. Hz. Ali (40/661), **Nehcü'l-Belâga** (Derleyen: Ebü'l-Hasan Şerif er-Radi). Hz. Ali Efendimiz'in sözlerinin, hutbelerinin yer aldığı kitap. Hocaefendi, bu kitabı okuturken ihtiyaç anında İbn Ebi'l-Hadid'in (655/1257) **Şerhu Nehci'l-Belâga** eserinden de istifade edilmiştir.

4. Harputî, **Kaside-i Bür'e Şerhi**. İmam Bûsîrî'nin Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yazdığı ve asırlardır okunan meşhur na'tının şerhi.

Özetlenen Kitaplar

Hocaefendi, değişik zamanlarda -kendisi, arkadaşlarla müzakere ediyoruz dese de- okuttuğu bu kitapların yanında bir de ders halkasında talebelerine özetlettirdiği kitaplar vardır. Okunması gereken çok kitap olduğunu, bir insanın da böyle bir şeye güç yetirmesinin çok zor olduğunu söyleyen Hocaefendi, derse katılan her bir şahsın bir kitabı yirmide bir veya daha küçük oranda özetleyerek sunmasını tavsiye etmekte ve bizzat kendileri de talebeleriyle bu metodla okumayı uygulamaktadır. Hocaefendi böylelikle kolektif şuurun gücünden ders halkasında bile istifade etmeyi realize etmektedir. Özet çıkartılan kitaplardan bazıları şunlardır: Yusuf Has Hacip-Kutadgu Bilig; Mustafa Sabri Efendi-Mevkıfu'l-akl ve'l-ilmi ve'l-âlem min Rabbi'l-âlemîne ve Rasûlihi; Prof. Dr. Suat Yıldırım-Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri; Prof. Dr. Orhan Türkdoğan-Alevilik-Bektaşîlik.

İmam Maturidî-Kitab-ı Tevhid, Cabirî-Arap Aklının Oluşumu, İsmail Fenni Ertuğrul-**Maddiyun Mezhebinin İzmihlali, Vahdet-i Vücud ve İbn Arabi, İrfan Yılmaz-Evrim Teorisi, Şurnubi-Hikem-i Ataiye-Şerhi, Toshihiko-İbn Arabî'nin Füsusundaki Anahtar Kavramlar, N.S. Banarlı-Türkçe'nin Sırları, Mehmet Ali Işım-Upanişatlar, M. Accac el-Hatîp-es-Sünnetü Kable't-Tedvin,** Alparslan Açıkgenç-**Bilgi Felsefesi,** Ahmed Cevdet Paşa-**Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, M. Tahir İbn Aşur-Makasıdü'ş-Şeriati'l-İslâmiyye, İzzeddin Abdülazîz b. Abdüsselam-**Kavaidü'l-Ahkâm fî Masalihi'l-Enâm, Sayın** Dalkıran, **Ahmet Feyzi Çorumi'nin el-Feyzü'r-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkitleri, Sızıntı, Yeni Ümit, Yağmur ve Hira Dergilerinin bazı sayıları.**

Netice itibariyle Fethullah Gülen Hocaefendi, yaşadığı coğrafyadaki âlimlerden klâsik medrese usulü ders okumuş, daha sonra kısa zamanda aldığı bu bilgiyi gittiği yerdeki değişik talebelerle çok geniş bir açılımla ders okumaya dönüştürmüştür. Okuttuğu kitaplardan da anlaşıldığı üzere klâsik medrese usulünde ve günümüz ders sisteminde olmayan pek çok kitabı ders halkasına taşımış hattâ müracaat kitabı olarak zaman zaman başvurulan kütüphane raflarında yer alan kitapları Hocaefendi ders kitabı olarak okutmuştur.

Dünyanın dört bir yanından değişik ilmî platformlar tarafından hakkında değişik açılardan onlarca mastır-doktora çalışması yapılan Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, İslâmî ilimler alanında şu ana kadar, okuttuğu kitapları tespit edebildiğimiz kadarıyla aktarmaya çalıştık. Eksik kalan kitaplar olabilir. Hocaefendi'nin ders müzakere (okutma) metoduna gelince bu ayrı bir makale konusudur.

*Yeni Ümit Dergisi Genel Yay. Koord.
ecapan@yeniumit.com.tr

Derman Sana

Ey derde derman isteyen yetmez mi derd derman sana
Ey rahat-ı can isteyen kurban olandır can sana

Yağma edersin varlığın gider gönülden darlığın
Mahveyle sen ağyarlığın yar olısar mihman sana

Sermaye bu yolda heman teslim olur buna inan
Sıdk ile Allah'a dayan etmez mi gör ihsan sana

Tevhide tapşur özünü kimseye açma razunı
Şeyh izine tut yüzünü şeyhin yeter burhan sana

İven kişi yol alamaz maksudu hergiz bulamaz
Bekle maarif kapusun yüz göstere irfan sana

Dünya ile ukbâyı ko ûlâ ile uhrâyı ko
Var ol kuru sevdayı ko matlab yeter Sübhan sana

Candan talep kıl yârini ver canı bul didarını
Yok eyle kendi varını kim var ola canan sana

Çürüklerin hep sağ olur zehrin kamu bal yağ olur
Dağlar yemişli bağ olur cümle cihan bostan sana

Güçtür kati Hakk'ın yolu dergâhı hem gayet ulu
Sıdk ile olmazsan kulu etmez yolu âsân sana

Kulluğa bel bağlar isen şam ü seher ağlar isen
Sular gibi çağlar isen tiz bulunur umman sana

Bülbül oluben öte gör gül gibi açıl tüte gör
Aşk oduna can ata gör gülzâr olur nirân sana

Yüzün Niyazi eyle hâk derd ile bağrın eyle çâk
Kalbin sarayın eyle pâk şayet gele Sultan sana

Niyazi Mısrî

Cânân Diye Sevdim

Sevdim seni hep canlara cânân diye sevdim
Bir ben değil âlem sana kurbân diye sevdim

Ecrâm-ı felek levh ü kalem mest-i nigâhın
Dîdârına âşık ulu Yezdân diye sevdim

Mahşerde nebîler bile senden medet ister
Gül yüzlü melekler sana hayrân diye sevdim

Aşkınla buhurdân gibi tütmede bu kalbim
Sensiz bana cennet bile nîrân diye sevdim

Tâ arşa çıkar her gece âşıkların âhı
Âsilere lütfun yüce fermân diye sevdim

Doğ kalbime bir lâhzacık ey nûr u dilârâ
Sevdânı gönül derdine dermân diye sevdim

Bülbül de senin bağrı yanık âşık-ı zârın
Feryâdı bütün âteş-i sûzân diye sevdim

Hûriler ezelden beri şeydâ-yı cemâlin
Yanmıştı sana Yûsuf-ı Kenân diye sevdim

Evlâd ü iyâlden geçerek Ravzana geldim
Evsâfını medhetmede Kur'ân diye sevdim

Kıtmîrinim ey Şâh-ı Resûl kovma kapından
Âlemlere rahmet dedi Rahmân diye sevdim

Şeydâ kuluna eyle nazar merhametinle
Bir lâhza nazar en büyük ihsân diye sevdim

Hasan Basri Çantay

Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Bütün nebiler masumdur. Nebiler Serveri ise, masumlar üstü masumdur. Çünkü O, nebilerin sultanı, efendisi ve bütün varlığın yaratılış gayesidir.

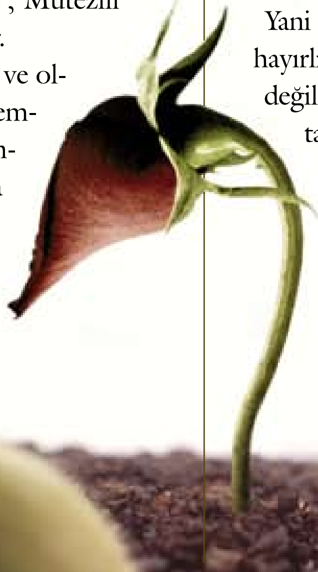
EFENDİMİZ'İN (s.a.s.) PEYGAMBERLİĞİNDEN ÖNCEKİ HÂLİ

Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberlik öncesi durumunu ele almadan önce enbiya-ı izâmın peygamberliklerinden önceki durumlarıyla alâkalı genel bir çerçeve arz etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Peygamberlerin İsmeti

Peygamberler (aleyhimüsselâm) gerek vahiy sonrası gerekse öncesinde küfür (inkâr) ve şirk günahından masumdurlar. Bu konuda Sünnî[1], Mutezilî[2] ve Şiî[3] ekollerinin ittifakı/icmaı vardır.

Peygamberlerin çocukluk, gençlik ve olgunluk zamanları peygamberlik dönemlerinin âdeta basamakları ve merdivenleri mahiyetindedir. Zîrâ halkı Hakka davet eden insanların bi'set sonrasında olduğu gibi, öncesinde de hâlleri tertemiz olmalıdır ki, muhataplarına emniyet ve itimat verebilsin.

Risaletin gerektirdiği sıfatlar açısından konuya dikkat çeken Nureddin Sabunî şöyle der: Peygamberi risalete layık kılan sıfatlardan biri, asrında yaşayan insanların en akıllısı olması, diğeri, en güzel ahlâka sahip olmasıdır.[4] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de اَلْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ *(Sa'd, 38/47)* tabiriyle onların bu donanımları dikkatlerimize arz edilir. Bu, *"hayırlılar içinden seçilmiş"* demektir. Yani peygamberler, daha işin başında, insanların en hayırlılarıdırlar. Fakat en hayırlıların hepsi peygamber değildir; peygamberler, onlar arasında da en mümtaz olanlardan seçilir.

Kimi kelâm âlimleri Kur'ân'da peygamberlerle alâkalı olarak yer alan bazı ifadeler için makul bir mahmilin bulunamaması du-

rumunda, 'bunun bi'setten önce vuku bulmuş olduğuna' hamledilmesi gereği üzerinde dururlar. Erken dönem Maturîdî kelâmcılarından Fahru'l-İslâm Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî (v.493) bu görüşün doğru olmadığına dikkat çeker ve 'peygamber, peygamber olarak yaratılır.'[5] der. *Fıkh-ı Ekber* şarihleri de korunma işinin peygamberler için peygamberlikten önce de sonra da sabit olduğunu ifade ederler.[6]

Biz ikinci görüşün daha ihtiyatlı bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Zîrâ onlar bu dönemde peygamber olmasalar bile birer peygamber adayıdırlar, bu itibarla da yine özel bir inayet altındadırlar. Mantıken de bunun böyle olması gerekir. Çünkü sonradan ümmetlerinin önüne model/rehber şahsiyet olarak çıkarılacak olan bu zevatın geçmişlerinde de bir açık ve falso bulunmamalıdır ki, insanlar, güvenleri zedelenmeden tereddütsüz, itirazsız onlara ittiba edebilsinler.

Meselâ, putperest bir babanın ocağında yetişmesine rağmen küçük yaşlarından itibaren Hz. İbrahim (a.s.) gerek babasına gerekse içinde bulunduğu inkârcı topluluğa/kavme karşı tevhid inancı adına sergilemiş olduğu olağanüstü mücadele, peygamberlerin ortamları ne olursa olsun, onların Allah tarafından hususi bir inayet altında tutulup korunduklarını göstermektedir. Ve yine Allah (c.c), Hz. Musa'yı Firavun'un sarayına yerleştirmişti. Ama onun terbiyesini ne annesine ne de Firavun'a bırakmıştı; zihnini ve kalbini yabancı düşünceler etkilemesin diye -*"(Ey Musa sevilmen) ve benim gözetimimde yetişmen için sana kendimden bir sevgi bıraktım"* *(Tâhâ, 20/39)* âyetinin şehadetiyle- terbiyesini bizzat Allah kendi nezaretine/gözetimine almıştır. Allah (c.c) bununla bize, Firavun ocağı gibi son derece menfi bir yerde bile –ileride peygamber olarak görevlendireceği bir kulunu- küfür ve günahların tesirinden uzak tutup koruduğunu göstermiştir.

Şimdi bunu yapan Allah (c.c), elbette diğer enbiyayı da hususiyle 'hâtemunnebiyyîn' olan Peygamberimiz'i nübüvveti öncesinde muhtemel günah risklerine karşı hususi bir koruma altına alacaktır.

Peygamberimiz'in Vahye Mazhar Olmazdan Önceki Hâli

Yüce Allah, âlemlere rahmet olarak gönderdiği has ve güzide kulu Hz. Muhammed'i (s.a.s) peygamberliği öncesinde de korumuş ve üzerine cahiliye karanlığının düşmesine asla fırsat vermemiştir. Şimdi bu hususu birkaç açıdan değerlendirmeye tâbi tutalım.

Tarihin Şahadeti

Peygamberliği öncesi hayatında da O'nun (s.a.s) şirki/inkârı çağrıştıran bir sapmaya (dalâlete) düştüğüne tarih şahit olmamıştır. Kaynaklarımızda bunun aksini gösterecek bir delil mevcut değildir. Tam aksine Buhârî ve Müslim'in *Sahihleri* başta olmak üzere muteber kaynaklarımız Hz. Peygamber'in (s.a.s) vahye mazhar olmadan önce de Nur dağında yer alan Hira mağarasında belli aralıklarla Hak'la halvet için inzivaya çekildiğini (tehannüs) bildirirler.[7] Bu bağlamda İbn Hişâm'ın "tehannüs" kelimesine dair yaptığı izah oldukça önemlidir. Zîrâ bu izah Hz. Peygamber'in Hz. İbrahim'in dini üzere ibadet ettiğini söyleyen görüşü öne çıkarmaktadır. İbn Hişâm, Arap dilinde yaygın bir geleneğe göre ث harfi yerine ف harfinin kullanıldığını, yukarıdaki ibarenin de bu türden bir kullanım içerdiğini yani "tehannüs" kelimesiyle "tehannüf"ün kastedildiğini belirtmektedir.[8] Tehannüf ise Hanifliğe yani Hz. İbrahim'in dinine uymak demektir.[9] Esasında meşhur Hanîflerden Zeyd b. Amr ve Ebu Zerr el-Gifârî'nin cahiliye döneminde de sadece Allah'a secde ettikleri bilinmektedir.[10] Nitekim Müslim'in Sahih'inde yer alan bir rivayette Hz. Ebu Zerr'in bisetten önce de namaz kıldığı açıkça ifade olunur. *(Muslim, Fedâilu's-Sahâbe 132)* Şimdi Hanîflerin yolu bu ise, Hanîf denince akla ilk gelmesi gereken bir Zat'ın (s.a.s) diğer Hanîflerden farklı bir yol tutması düşünülebilir mi?

Allah Rasulü bi'setten önce de zihin ve kalb dünyası pırıl pırıl ve tertemiz bir Hanîf idi. Nitekim Aliyyu'l-Kârî, Fahruddin Razî'nin de iştirak ettiği bu hususu bize şu cümlelerle aktarır: Gerçek şu ki, Hz. Muhammed (s.a.s), Hz. İbrahim (a.s) ve diğer peygamberlerin şeriatından, gizli vahiy ve sadık keşifler yoluyla kendisine zâhir olan (görünen) hak üzere amel ederdi.[11]

Bediüzzaman Said Nursî de 'Hz. Peygamber (s.a.s) nübüvvetten evvel nasıl ibadet ederdi?' şeklinde yöneltilen bir soruya 'Hz. İbrahim'in (a.s) Arabistan'da çok perdeler altında cereyan eden bakiye-i dini (Hz. İbrahim'in dininden kalan esaslar) ile' cevabını vermiş ve ardından şu kaydı düşmüştür: 'Fakat farziyet ve mecburiyet suretiyle değil, belki (doğrusu) ihtiyarıyla ve mendubiyet suretiyle ibadet ederdi.'[12]

Zihnen korunduğu gibi Allah Resulü kalbinin günahlarla yaralanması gibi durumlardan da -yine hususi bir inayetle- muhafaza edilmişti. O (s.a.s) kendi ifadeleriyle hayatında iki defa düğüne gitmeye niyetlenmiş, ikisinde de Allah, ona bir uyku hâli vermiş ve yolda uyuya kalmıştır.[13] Allah Rasulü gitseydi, gözlerinin harama bakması muhtemeldi. Demek ki Allah (c.c.), O'nu muhtemel günah sınırına yanaştırmıyor ve koruyordu. Hâlbuki bu hâdiselerin olduğu sırada O, henüz peygamber olarak görevlendirilmemişti. Bu çerçevede

üzerinde durulması gereken diğer bir hâdise de şöyle cereyan etmiştir. Hz. Peygamber, daha çocuktu. Kâbe'nin tamiri işine yardım etmeye çalışmaktaydı. Amcalarına taş ve kerpiç taşıyor ve sırtında taşıdığı taş ve kerpiçler çıplak olan tenini/omzunu acıtıyordu. Bu duruma şahit olan amcası Hz. Abbas (r.a), -taşın omzuna direkt temas etmemesi için- izârını/eteğini kaldırıp omzuna koymasını O'na tavsiye etmişti. O da öyle yapmıştı. (O devirde bu, herkesin gayet normal saydığı bir hareketti.) Hâdisenin devamı İmam Müslim'in Sahîh'inde Cabir b. Abdullah'tan mervi iki rivayetle şöyle anlatılır: Bunlardan birincisi, "… Fakat derhal yere düştü ve gözleri semaya dikildi, sonra kalkarak *'Elbisemi ver elbisemi!'* dedi, amcası da esvabını (izârını) üzerine bağladı" şeklinde, diğeri "… Bunun üzerine Resûlullah izârını çözerek omzunun üstüne koydu. Fakat (böyle yapmasının ardından) hemen bayılarak düştü, artık o günden sonra bir daha bu hâlde görülmedi"[14] şeklindedir.

Bu hâdiseler bize açıkça şunu anlatmaktadır: Küçücük bir çocuk da olsa O, Allah'ın hususî terbiyesi altında yetişiyordu ve Allah (c.c), O'nu çocukken dahi günahtan koruyordu.[15]

Selim Aklın Delâleti

Malumdur ki, ele-ayağa bulaşan maddî kirler olduğu gibi mânevî kirler de vardır. Bu cümleden olmak üzere, dalâlet ve bunlardan neşet eden münkerat da zihni ve kalbi saran mânevî kirlerdir. Meseleyi buradan bir noktaya intikal ettirmek istiyoruz: Âyette geçen ضَالاً kelimesi en kötü anlamıyla (yani şirk mânâsıyla) ele alınması durumunda bu bizi, peygamberliği öncesinde 'Allah Rasulü'nün -hâşâ- kalben/zihnen kirlenmiş birisi olduğu' sonucuna götürür. Bu ise kabul edilemez bir garabeti oluşturur. Zîrâ insanlığı maruz kaldığı kirlerden temizlemek için *(Âl-i İmrân, 3/164; Cum'a, 62/2)*, o güne kadar kirli yaşamış birisinin görevlendirilebileceğini düşünmek ilâhî hikmetle telif edilemez.

Kâinatın rengini değiştirecek bir nurla/ışıkla gönderilen insanın o güne kadar dalâlet karanlığında bırakılacağını düşünmek, başkasının değil, bu ancak aklen malullerin iddiası olabilir. İlm-i kelâm ve fıkhın imamı Ebû Hanife o güne kadar şirk karanlığında kalmak bir yana Allah Rasulü'nün 'hayatında göz açıp yumma miktarı bir süreyle de (tarfete ayn) olsa şirk içinde bulunmadığını' açıkça ifade eder.[16] Celaleddin es-Suyutî ed-Durru'l-Mensur adlı eserinde Hz. Ali'den (r.a) naklen şöyle bir rivayete yer verir: Hz. Peygamber'e 'hiç hayatında bir puta ibadet ettin mi? denilince 'hayır' dedi. Sonra 'hayatında hiç şarap içtin mi?' diye soruldu, ona da 'hayır' dedi ve şöyle buyurdu: "Ben iman ve kitabın (tafsilatının) ne olduğunu bilmiyor olduğum zamanda bile daima 'onların üzerinde olduğu yolun küfür olduğunu' bildim." *(Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, Daru'l-Fikr, Beyrut 1993, VII, 364)* Bu çerçevede Nureddin es-Sabunî'nin şu ifadesini de aktarmakta yarar görüyoruz: Hz. Peygamber'in (s.a.s) herhangi bir zaman diliminde bir lahza dahi olsun Haktan, hidayetten sapmış olması caiz olmaz, zîrâ böyle olsaydı, risaleti yüklenmeye layık olmazdı.[17]

Nasıl ki geleceğin erkân-ı harpleri, daha harp okullarında iken sicilleri itina ile tutulur ve sağa-sola kayıp kaymadığı hassasiyetle takip edilir, evet kırk sene sonra belli bir noktaya getirilecek bir insan -bütün bu kırk sene boyunca, kırmızıya mı boyandı, maviye mi boyandı, turuncuya mı boyandı, pembeye mi boyandı- bütün hâl ve davranışlarında gözetime tâbi tutulur, öyle de Cenâb-ı Hak, beşerî irşad kurmaylarını, ta çocukluklarından itibaren böyle takip eder ve korur."[18]

Duhâ Sûresinde Mânâsı Yanlış Algılanan Bir Âyet ve İzahı

Geçmişte itibar görmemiş bazı şaz ve cılız yaklaşımların son dönemde bazı zevat tarafından yeniden dillendirildiğine şahit oluyoruz. Taberî'nin tefsiri üzerinden açıkça seslendirilmeye çalışılan husus şudur: Kendisine vahiy gelmezden önceki devrede Allah Rasulü –hâşâ- şirk üzere bulunuyordu. Aslında böylesine yakışıksız ve densiz iddialar üzerinde sözü fazlasıyla uzatmış olduğumuzun farkındayız. Ancak -Allah Rasulü'nün ruhaniyetinden özür dileyerek- Taberî'nin tefsirinde yer alan ifadelerden ne anlaşılması gerektiği üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Taberî'nin وَوَجَدَكَ ضَالاً kısmıyla ilgili olarak verdiği mânâ şudur: '(Allah) seni, bugün bulunduğun durumun dışında bir hâlde buldu.' Bunun yanında müfessirimiz, bu âyetle şöyle bir mânânın da kast olunduğunu söyleyenlerin olduğunu belirtir: 'Rabbin seni dalâlet ehli bir kavim içinde buldu ve sana doğru yolu gösterdi.' Bu iki cümlelik izahın yanında Taberî bir de Süddî'den mervi bir söze yer verir ki o da şöyledir: كان على أمر قومه أربعين عاما "(Nebi), kırk yıl kavminin emri üzere oldu."[19]

Şimdi metinde geçen cümleleri maddeler hâlinde ele alacağız:

1- Bu âyetle ilgili olarak Taberî'nin bizzat kendi tefsiri olan '(Allah) seni, bugün bulunduğun durumun dışında bir hâlde buldu' şeklindeki cümleye bakalım. Bu cümleden, şaşkın müddeîlerin iddialarını destekleyecek bir anlam çıkmaz. Şöyle ki Hz. Peygamber'in nübüv-

vetten önceki dirayet, ilim ve imanıyla nübüvvetten sonraki dirayet, ilim ve imanı arasında büyük bir fark vardı. Zîrâ Allah Rasulü vahye mazhariyeti sonrasında bu üç hususta da derin bir ufka/mertebeye ulaşmıştı.

2- 'Rabbin seni dalâlet ehli bir kavim içinde buldu ve sana doğru yolu gösterdi' şeklindeki diğer cümleye gelince: Bu müfessirimizin ikincil dereceden قِيلَ kaydıyla aktardığı bir cümledir. Esasında dikkatli bir nazar ve iyi bir niyetle bakıldığında bu cümlenin de ilk cümleden bir farkının olmadığı görülecektir. Zîrâ Peygamberimiz dalâlet ehli bir kavim içinde neş'et etmişti. Ve vahiy gelmezden önce de hak dinin/şer-i şerifin tafsilatından habersiz idi. Allah O'na indirdiği kitapla bilmediklerini bildirerek yürümesi gereken yolu göstermişti.

3- Tefsirde Süddî'ye atfen '(Nebi), kırk yıl kavminin emri üzere oldu' şeklindeki söze gelince: Öncelikli olarak burada Taberî'nin metoduyla ilgili bir hususu hatırlatmakta yarar görüyoruz. Erbabı bilir ki Taberî, tefsirinde işlemekte olduğu mevzuyla alâkalı yakından veya uzaktan ilişkili ne tür haber/bilgi varsa onları sıralar. Bu, Taberî'nin bunları olduğu gibi kabul ettiği anlamına gelmez. Çoğu kere onları kritik de etmez. Nitekim burada da ne senet ne de metin kritiği yapmıştır. O bilgi kabîlinden böyle bir sözün de mevcut olduğunu hatırlatmakla yetinmiştir. Cümlenin ifade ettiği muhtevanın kritiğine gelince: Eğer Süddî kendisine atfolunan bu sözle, 'Allah Rasulü bi'set öncesinde kavminin içinde bir şekilde varlığını sürdüren bir kısım dinî/tevhidî esaslar üzere yaşadı' gibi bir anlamı düşünmüşse buna 'evet' deriz. Ancak bu sözle 'Hz. Peygamber, nübüvvet öncesinde kırk yıl kavminde hâkim olan şirk anlayışı üzerine bulundu' gibi bir mânâyı kastetmişse buna evet demenin mümkün olamayacağı açıktır. Zemahşerî, 'böyle bir iddiadan Allah'a sığınırız' der ve şunu ilâve eder: Bu olamaz, çünkü peygamberler –şirk ve inkâr bir yana- gerek nübüvvet sonrasında gerekse öncesinde büyük günahlardan olduğu gibi konumlarını zedeleyici küçük günahlardan da korunmuşlardır.' O, bunun imkânsızlığına Hz. Yusuf'un ağzından sâdır olan "*(Ben) atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz.*" *(Yusuf, 12/38)* âyetini delil olarak serd eder. Ayrıca Zemahşerî, 'bir peygamberin geçmişinde şirkin/inkârın bulunması, ona, kâfir muhatapları karşısında, bir kusur/eksiklik olarak yeter' şeklinde bir hatırlatmada daha bulunur.[20] Zemahşerî burada oldukça mühim bir noktaya dikkatleri çekmiş olmaktadır. Zîrâ bu durumda Hakk'a davet edilen inkârcı toplum, onun geçmişini yüzüne vurma ve onunla alay etme fırsatı yakalamış olacaktır. İşte bunun içindir ki, Allah (c.c) enbiya-ı izamın hayatında -inkârcıların diline dolayabilecekleri- bir falsoya/olumsuzluğa imkân vermemiştir.

Şimdi buraya kadar arz etmeye çalıştığımız bilgilerin ışığında Duhâ Sûresi'nin yedinci âyetine nasıl bir anlam verilmesi gerektiği hususunu toparlayacak olursak; burada dalâl kelimesinin 'kaybolma' ve 'habersiz/bilgisiz olma' mânâlarından hareketle yapabileceğimiz muhtemel iki tefsir söz konusudur. Birincisi: Bu yaklaşım pek fazla öne çıkarılmamıştır. Fahruddin Razî gibi bazı müfessirlerimizin tevcihlerinden birisi olup şöyledir: Araplar çölde tek olan, âdeta, çölde kaybolmuş ağaca "dâlle" derler. Buna göre Hak Teâlâ sanki 'o beldeler, sen hâriç, içinde Allah'a iman ve mârifetullah meyvesi taşıyan bir ağacı bulunmayan çöl gibidir. Binaenaleyh sen bu cehalet çölünde yetişen bir ağaç gibisin. Ben seni böylece tek, âdeta yitmiş olarak buldum ve seninle insanları hidayete erdirdim' murad edilmiştir.[21] İkinci olarak ise, bu fiilin 'kaybolma' anlamından hareketle şöyle bir mânâya da tefsirlerimizde yer verilmiştir: Allah (c.c.), Peygamberimiz'i, çocukluk yıllarında amcasıyla beraber çıktığı Şam yolunda geceleyin yolunu şaşırıp kaybolduğunda, bir vesileyle takip etmesi gereken yola koymuştur.[22]

Müfessir ve kelâmcıların çoğunluğu bu âyeti, ilgili fiilin 'habersiz/bilgisiz olma ve yitik kalma' anlamlarıyla birlikte ele alarak tefsir etmişlerdir.[23] Şimdi Hamdi Yazır'ın, Cumhur-u ulemanın görüşlerini de hulâsa eden enfes yorumuna kısmî bir sadeleştirmeyle yer vermek istiyoruz:

Allah Rasulü Allah'ın birliğine inanarak yetişmiş, hiçbir puta secde etmemişti. Ahlâkı temizdi, hiçbir kötü fiil işlememişti. Her hususta güvenilir olarak tanınmıştı. Dolayısıyla gerek şirk dalâleti, gerekse hevâ ve hevese göre amelde bulunma dalâleti O'nun kerim (asil) zatından uzak idi. Yüce Allah O'nu ta başından o gibi sapıklıklardan münezzeh kılmış ve O'na sağlam bir nazar (bakış ve görüş) bahşetmişti… O nübüvvetinden önce de kavminin, Arap müşriklerinin dinlerindeki bozulmayı görmüştü. Karşısında bulunan Yahudîlik ve Hıristiyanlık gibi iki dinin çığırından çıkmış olduğunu da sezmişti. Fakat girilmesi gereken yolun ve mücerret akıl ile idrak edilip kavranması mümkün olmayan Hak dinin ne olması lâzım geleceğini ve dünyayı sarmış olan bunalım içinden nasıl çıkılıp da Hakk'a erileceğini belirlemede mütehayyir idi. Kitap okumasını bilmez, cihana ruh verecek iman

ve İslâm'ın tafsilatlı bir surette rükünlerinden, "*.. Kuşkusuz sen daha önce bunlardan habersizdin*" (Yusuf, 12/3); "*Sen bundan önce kitap okuyan ve yazı yazan biri değildin..*" (Ankebût, 29/48); "*Oysa sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin*" (Şûrâ, 42/52) –beyanlarında da belirtildiği üzere- habersiz idi. İşte burada وَوَجَدَكَ ضَالًّا buyrulması peygamberlikten önce ve çocukluk sıralarındaki dalâl (habersizlik ve hayret) hâline işarettir. Yani sen, peygamberlikten önce akılların yol bulamadığı hakikatler ve şer'î kurallardan habersiz ve yol arayan bir yitik hâlinde mütehayyirken (hayret içindeyken) Rabbin seni bulup da فَهَدَى hidayet buyurmadı mı? İndirdiği vahiy ve gönderdiği kitap ile bilmediklerini bildirerek sana doğru yolu göstermedi mi?[24]

Allah Rasulü'nün nübüvvet öncesi insanlığın kurtuluşu adına Nur dağında yaşadığı sancılar işte bu kabîl bir düşünceden/idealden ortaya çıkıyordu. O'nda bir gaye ve ideal vardı; o da bu insanlar bu bataklıktan mutlaka kurtarılmalıydı. Ne var ki O'nun sınırı burada bitiyordu. İnsanlığın kurtarılma reçetesi, O'na ve O'nun düşüncesine ait değildi. O reçete doğrudan doğruya vahiy kanalıyla Cenâb-ı Hak'tan gelecekti.[25]

Bu çerçevede üzerinde durulmasında yarar gördüğümüz bir diğer nokta ise şudur: Bazıları bu âyette geçen 'iman nedir, bilmezdin' vurgusunu Peygamberimiz'in bi'set öncesinde imanla tanışık olmadığının delili olarak öne sürebilmekte ve bunu objektif gayret(!) olarak görebilmektedirler. Ne var ki 'delildir' diye sarıldıkları bu ifade, 'kitap nedir, bilmezdin' cümlesinin ardından getirilmiştir. Bununla Allah (c.c.), peygamberine şunu hatırlatmıştır: 'Ey Nebi, sen, indirdiğim kitap vasıtasıyla bihakkın bilip tatmış olduğun böylesine derin bir imanı ve onunla alâkalı tafsilatı bundan önce bilmezdin.' Zaten peygamberlerin nübüvvetlerinden evvel ve sonraki hayatlarında imandaki kuvvet ve ameldeki derinlik bakımından önemli bir farkın bulunduğu/bulunması gerektiği hususunda ulema arasında bir ihtilaf da söz konusu olmamıştır. Tabir yerindeyse bu fark, tomurcuğa durmuş bir fidanla, dal-budak salmış, yaprak ve çiçek açmış bir ağaç arasındaki fark gibidir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu âyete hangi sebeple muhatap olduğunu daha iyi anlayabilmek için mevzua bütüncül bir nazarla bakmak gerekir. Rivayetlere göre, Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelen vahiy bir müddet kesilmiş, Cibrîl (a.s.) bu süre zarfında görünmemiş, bunun üzerine müşriklerden bazıları, 'Rabbi Muhammed'e küstü, O'nu terk etti' iddiasında bulunmuşlardır.[26] Resûl-i Ekrem'i üzmek, güya O'nu ye'se düşürmek ve davasından vazgeçirmek için müşriklerin 'Rabbi O'nu terk etti' demelerine karşılık Cenâb-ı Allah, "*(Ey Rasûlüm!) Rabbin seni asla terk etmedi ve sana darılmadı da*" (Duhâ, 93/3) mealindeki âyeti indirmiştir. İşte Allah (c.c.) böyle bir şeyin olmadığını/olmayacağını, -o güne kadar rahmet ve inayetiyle O'nu nasıl çepeçevre kuşattığını örnekleriyle hatırlatarak- bildirmiştir. Bu cümleden olmak üzere '*Seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni insanlığın kurtuluşu adına ne yapacağını bilememenin hayreti (mütehayyirliği) içinde yol arayan bir hâlde bulup da sana yürümen gereken yolu göstermedi mi? Seni muhtaç bulup ihtiyaçlarını gidermedi mi?..*' buyurmuştur.[27]

*Dicle Üniv. İlâhiyat Fak. Öğretim Üyesi
yozturk@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 248; Sabunî, *el-Bidaye*, s. 53; Razî, *Kitabu'l-Erbaîn fî Usuliddîn*,Daru'l-Ceyl, Beyrut 2004, s. 323; Taftazanî, *Şerhu'l-Akâid* (Kestelli Şerhi içinde) Salah Bilici Kit., İstanbul tsz., s. 170. Devvanî, *Celal*, 82.
2. Abdulcebbar, Kadî, *el-Muğnî*, XV, 303; el-Hayyat, *el-İntisar*, s. 71-72.
3. Hıllî, İbn Mutahhar, *Envâru'l-Melekût*, Tahran 1338, s. 195.
4. Sabunî, *el-Bidaye*, s. 114.
5. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, s. 245.
6. Bkz. Aliyyu'l-Karî, *Şerhu'l- Fıkhi'l-Ekber*, s. 51; Mağnisavî, Ebu'l-Munteĥâ, *Şerhu'l- Fıkhi'l-Ekber*, Daru'n-Nil, İstanbul. 2007, s. 38; Beyadî, *İşarâtu'l-Merâm an İbarâti'l-İmâm*, s. 327.
7. Bkz. Buharî, Bed'ul-Vahy 3; Müslim, İman 252. Ahmed İbn Hanbel'in Müsnedinde de bu husus yer alır. İbn Hanbel rivayette geçen *tehannüs* ifadesinin 'geceleyin yapılan ibadet' anlamına geldiğini belirtir. Bkz. İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 233.
8. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîyretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakâ, İbrâhîm el-Enbârî, Abdulhafîz eş-Şelebî), Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 2005, s. 215.
9. Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, I/34.
10. İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed, *el-Muhabber*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Basım yeri yok,1361, s. 171-172.
11. Bkz. Aliyyu'l-Karî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, s. 54.
12. Bkz. Nursi, *Mektubat*, Şahdamar yay. İstanbul 2006, s. 411.
13. Bkz. Beyhakî, Ahmed b. Huseyn, *Delâilu'n-Nubuvve*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1985, II, 33-34.
14. Müslim, Hayz 240. Ayrıca benzer ifadelerle Buharî de bu olayı nakleder. Bkz. Buharî, Hacc 42.
15. Çünkü Hz. Peygamber gün gelecek dizin üst kısmını örtme vazifesiyle de görevlendirilecekti; insanlık O'ndan hayâ ve edep dersi alacaktı.
16. Bkz. Mağnisâvî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, s. 41.
17. Bkz. Sabunî, *el-Munteka Min Ismeti'l-Enbiyâ*, s. 274.
18. Gülen, M. F., *Sonsuz Nur*, I, 466.
19. Bkz. Taberî, İbn Cerîr, *Tefsiru't-Taberî*, el-Mektebetu'ş-Şamile (el-İsdaru's-Sanî) , XXIV, 488.
20. Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 756.
21. Bkz. Razi, *Mefatihu'l-Ğayb*, XXIII, 217. Ayrıca bkz. Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 151.
22. Mesela bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahraman yay., İst. 1985, VIII, 448.
23. Bkz. Maturîdî, *Tevilât*, X, 560-561; Razî, *Mefatih'l-Ğayb*, XXIII, 217; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 756; Taftazanî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 58.
24. Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5900.
25. M.F. Gülen, *Sonsuz Nur*, I, 459.
26. Bkz. Buharî, Tefsiru'l-Kur'ân (93) 1.
27. İlgili fiilin 'yitme' anlamından hareketle bu âyete şu anlam da verilebilir: "*..Rabbin seni (o cahiliye insanları arasında) yitmiş/tek başına kalmış olarak bulup da dosdoğru yola koymadı mı?..*" (Duhâ, 93/7)

Yrd. Doç. Dr. Bekir KÖLE*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2016 • 39

XV. ASIR ÂLİM-SÛFÎLERİNDEN ZEYNİYYE TARİKATININ KURUCUSU

ZEYNÜDDÎN-İ HÂFÎ

İçinde bulunulan hâle göre çok sayıda tarifi yapılan tasavvufun, bu tariflerinden birisi de *"Dünyanın süsünden yüz çevirmek, insanların meyledegeldiği geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber, Hakk'a yönelmek"* şeklindedir. Teoriden ziyade pratiğe bakan yapısıyla, bu hâl ilminin gayesi; Hakk'ın rızâsını kazanmak için nefisleri temizlemek ve güzel ahlâk sahibi olmaya çalışmaktır. Mutasavvıflarca, bu gayeyi gerçekleştirmek, ancak Kur'ân ve Sünnet'e tam bir ittiba ile mümkün olur. Bu takdirde tasavvuf; İslâm'ın, özüne ve kaynaklarına uygun bir şekilde yaşanmasıdır da denilebilir. Üstelik bu gaye, kişinin sadece kendisini arındırması ve tekâmül ettirmesiyle sınırlı değildir. Mutasavvıflar, bu ideal hayat tarzını, bulundukları her yerde, gerek eserleriyle gerekse yetiştirdikleri mürîdlerle temsil ve tebliğ etmeye çalışmışlardır.

Bütün ömrünü Kur'ân ve Sünnet merkezli, ilmî ve tasavvufî eğitimle geçirmiş olan gönül erlerinden birisi de Zeynüddîn-i Hâfî'dir. Zeyniyye Tarîkatı'nın kurucusu olan bu tasavvuf büyüğü, İslâmî ilimlerin, özellikle de tasavvufun en verimli dönemlerinden olan XIV. ve XV. asırlar arasında yaşamış bir sûfîdir. Kaynaklarda, tam künyesi; Zeynüddîn Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed el-Hâfî el-Herevî el-Hanefî şeklinde yer almaktadır. 15 Rebiüleevvel 757'de (19 Mart 1356) Horasan Bölgesi'nin Bûşenc ile Zevzen arasında yer alan Hâf şehrinde doğmuş ve 838 yılının Şevvâl ayının ikinci günü (1 Mayıs 1435 Pazar) 81 yaşında iken, hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Herat'ta vefat etmiştir.

Ömrünün büyük bölümünü geçirdiği Herat, bugün geri kalmış şehirler arasında yer alsa da XV. asırda, Horasan bölgesindeki şehirlerin en büyüklerinden biriydi. Öyle ki, Timurlular zamanının edib ve şairlerinden Tâc Salmânî, bu şehrin azamet ve ihtişamını ifade etmek için, *"Herat, dünya şehirlerinin göz bebeği, dünya bir vücut ise Herat, onun canıdır"* şeklinde bir nitelemede bulunmuştur. Herat ve çevresi, Timur tarafından varlığına son verilene kadar *Kertler*'in yönetiminde kalmıştır. Hâfî'nin gençlik zamanı Kert İdaresi-

nin son dönemlerine rastlar. Ayrıca bu şehir, Hâfî'nin yaşadığı zaman diliminde, Timur Devleti'nin başşehirliğini yaparak tarihte önemli bir rol oynamıştır. Hâfî gibi birçok âlim ve mutasavvıf, ilim ve tasavvuf faaliyetleri için uygun olan bu zeminde oldukça büyük hizmetlerde bulunmuştur.

İlim Tahsili ve Seyahatleri

İlim tahsiline, önce zâhirî ilimlerden başlayan sûfîmiz, bu maksatla birçok şehir ve ülkeye seyahatlerde bulunur. Meselâ, Memleketi Horasan'dan başka Mâverâünnehir, Irak, Azerbaycan, Şam, Mısır ve Hicaz bunlardan bir kısmıdır. Ayrıca bu yerler arasına seyahati esnasında Zeyniyye'nin Anadolu'daki meşhur halîfesi olacak Abdullatif-i Kudsî ile tanıştığı yer olan Kudüs'ü de ilâve edebiliriz.

Zeynüddîn-i Hâfî Hayatının ikinci kısmını Mısır ve Arap dünyasında geçirir. Bulunduğu yerlerde, Sadr Ebu'l-Berekât Ahmed b. Nasrullah-ı Kazvînî, Celâlüddin Fazlullah et-Tebrîzî, Ebu Tahir Ahmed el-Hocendî el-Medenî, İbnu'l-Cezerî, Zeynüddîn-i Irakî gibi dönemin ileri gelen ilim erbabından icazet alır. Ayrıca Şihâbüddin-i Seyrâmî ve Seyyid Şerif Cürcanî'den ise ders okuduğu nakledilir. Kısaca zâhirî ilimleri, devrin önemli âlimlerinden tahsil eder ve bir âlim olarak yetişir. Zâhirî ilimlerle yetinmeyen Hâfî, Şihâbüddîn Bistâmî, Şerîfüddîn-i İskenderî, Zeynüddîn Ebu Bekir Tâyebâdî ve Şihâbüddin Ahmed Gaznevî gibi şeyhlerin sohbetlerine katılarak bâtınî ve mânevî açıdan da tekâmülünü devam ettirir. Ayrıca bu şeyhlerin dışında, Tebriz'deyken, Kemal-i Hocendî ve İsmail-i Sîsî'den de mâneviyât dersleri alır. Buradan Kahire'ye geldiğinde, Nureddin Abdurrahman b. Muhammed eş-Şebrîsî'nin sohbetlerine katılır ve ondan telkîn-i zikir (tarikata yeni giren mürîde şeyhin zikir öğretmesi) alarak tarîkatına intisap eder. "Reşahat" adlı eserde, Mısır'da iken Nakşî Şeyhi Yakub-ı Çerhî'yle beraber Mevlâna Şihâbüddin-i Şirvânî'den de ders aldıkları nakledilir. Ancak Hâfî, bütün bu arayışlarına rağmen, tarîkat icazetini, Mısır'da oldukça saygı gören ve *"taliblerin kıblesi"* olarak isimlendirilen, Sühreverdî Şeyhi Nureddin Abdurrahman-ı Mısrî'den alır. İcazetini aldıktan sonra, memleketi olan Hâf şehrinin Berâbâd köyüne döner ve burada bir hangâh (bizdeki karşılığı) ile bir ribat (tekke) yaptırarak irşad faaliyetlerine başlar.

Hâfî, mürşidliği süresince, ilim ve tasavvufta gelmiş olduğu yüksek derecelerin cazibesiyle, dünyanın birçok yerinden çok sayıda talebenin teveccühünü kazanır. Öyle ki, XV. Asrın tasavvuf dünyasında büyük bir şöhret kazanan ve kendi adına nisbet edilen "Zeyniyye Tarîkatı"nın bânîsi olur. Bu tarîkat, çok kısa bir sürede âlimler başta olmak üzere birçok Hak yolcusunun ilgi odağı hâline gelir. Özellikle üst düzey yönetici ve âlimlerin rağbetine binaen, günümüzde bazı araştırmacılar, Zeyniyye'yi "aydın tarîkati" diye adlandırmışlardır. Zeynüddîn-i Hâfî, kendisine mürîd olmak için Herat'a gelenleri yetiştirip icazet verdikten sonra, hizmet etmeleri için kendi memleketlerine göndermiştir. Böylece tarîkat, kısa sürede dünyanın birçok yerinde temsil edilmeye başlanır.

Halifeleri ve Zeynîliğin Yayılışı

Hâfî'den istifade etmiş olan mürîdlerin tamamını anlatmak mümkün olmasa da onun belli başlı halifeleri ve hizmet bölgelerinden bahsetmek faydalı olacaktır. Meselâ; Anadolu'da, Abdullatîf-i Kudsî, Şeyh Muhammed ve Abdurrahîm-i Merzifonî ile Zeynîlik kısa sürede şöhret bulmuştur. Öyle ki, Hâfî'nin ilim ve tasavvuf konusundaki şöhretini duyan âlim-sûfîlerden Akşemseddîn, Merzifonî ile birlikte Hâfî'ye intisap etmek istemiş; ancak bu maksatla çıktığı yolculuktan, gördüğü bir rüya üzerine vazgeçmiş ve Ankara'ya dönerek Hacı Bayram-ı Velî'ye mürîd olmuştur. Zeynîlik, Anadolu'nun dışında, Hâfî'nin halîfelerinden Nuruddin Ebu'l-Fütûh Abdülmu'tî ile Hicaz Bölgesi'nde; Abdülkerim Halîfe ile Halep Bölgesi'nde; Emînüddîn-i Aksarâyî, Kemâleddin İbnü'l-Hümâm, Ahmed b. Fakih Ali Dimyâtî ile Mısır'da; Sirâcüddîn el-Multânî ile Hindistan Bölgesi'nde ve ismini sayamayacağımız diğer halîfeleriyle çok farklı coğrafyalarda faaliyet göstermiştir.

Zeynîlik, Herat'ta, Hâfî'den sonra, halîfelerinden Muhammed-i Tebâdegânî ile devam etmiştir. Tebâdegânî'ye, zamanında, ilmiye mensupları ve idareciler başta olmak üzere muhtelif kesimlerden rağbet edenler giderek artmıştır. Bunlar arasında, Ali Şir Nevâî gibi meşhur âlim ve şairleri de sayabiliriz.

Zeynüddin-i Hâfî'nin Herat'tan başlayarak kısa zamanda Horasan, Hicaz, Suriye, Hindistan gibi, dünyanın birçok yerinde etkinlik kazandırdığı Zeyniyye Tarîkatı, Anadolu'da en parlak dönemine Abdullatif-i Kudsî, zamanında ulaşmıştır. Şeyh Muslihüddin İbn-i Vefâ zamanında ise kemal bulmuş ve onun tekkesi birçok mütefekkir Osmanlı âlimlerinin toplantı yeri hâline gelmiştir. Ancak bu tarîkat, Molla Gürânî'nin de talebesi olan Zeynî Şeyhi Seyyid Velayet devrinden sonra, haiz olduğu önemi kaybetmeye başlamış

ve XVI. Yüzyılın ortalarında, başka tarîkatlerin bünyesinde eriyip kaybolmuştur.

Eserleri

Hâfî, tasavvufî fikirlerini ve tarîkatını, sadece yetiştirdiği mürîdleriyle değil, ilmî açıdan oldukça değerli olan eserleriyle de yaymaya çalışmıştır. Onun bu mümtaz eserlerinden üçü Farsça, diğerleri ise Arapçadır. Bunlardan en meşhuru, 825/1422 yılında yazılan ve kısaca *el-Vasâyâ* olarak bilinen, *el-Vasâya'l-Kudsiyye li't-Tâlibîne's-Sâlikîn* adlı eserdir. Hâfî bu eseri Kudüs seyahati esnasında kaleme almıştır. Dünyanın değişik kütüphanelerinde yüze yakın nüshası bulunan eser, aynı zamanda Hâfî'nin, Osmanlıcaya tercümesi yapılan tek eseridir. Allah dostlarının yolundan yürümek isteyen sâliklere, tarîkatın düsturlarının anlatıldığı bu eserde, aynı zamanda, çok farklı konularda yapılmış mühim tavsiyelere de rastlayabiliriz. Eserin sonunda ise vâkıa (tasavvuf yolcusunun zikir sırasında ve Allah'la beraberliğinde hislerini kaybedecek şekilde gaybete düştüğünde gördüğü bir çeşit rüyadır. Ancak uyku ile uyanıklık arasında görülür.) ve rüya konusu ele alınmakta ve rüya tabirlerinden örnekler verilmektedir. Hâfî'nin rüya yorumundaki mahareti, devrindeki birçok âlim ve mutasavvıfın dikkatini çekmiştir. Örneğin, Nakşî Tarîkatı'ndan Şeyh Nizâmüddin Hâmûş mürîdi Sa'düddin-i Kaşgârî'yi gördüğü bir kısım rüyaların tabiri için Hâfî'ye gönderirdi.

Hâfî'nin bir diğer eseri de mürîdlerin okuyacağı günlük vird ve duaların yer aldığı *Evrâd'dır*. Kutbuddîn-i İznîkî ve Alâuddîn-i Koçhisârî tarafından şerhi yapılan bu eserin, Zeynî mürîdlerin ibadet hayatlarının düzenlenmesinde ve değerlendirilmesinde vazgeçilmez bir yeri vardır.

Hâfî'nin tasavvufî açıdan önemli bir yere sahip olan diğer bir eseri ise *Mühimmâtü'l-Vâsılîn* adlı Arapça eserdir. Bu eserde, ele alınan ilk konunun aklın önemi ve tasavvuftaki yeri olması ve yine onun bu mevzuda *el-Aklü ve'l-Âkil* adlı müstakil bir eser kaleme alması, tasavvufta akla ve düşünmeye verilen önemin bir göstergesidir. Bu eserde ayrıca, sâliki, seyr ü sülûktan alıkoyacak bazı tehlikelere değinilmiş ve bunlara karşı çözüm ve çareler sunulmuştur. *Menhecü'r-Reşâd* ise Ehl-i Sünnet inancının yerleşmesi ve yaygınlaşması için telif edilmiş Farsça bir eserdir. Bu eserde, Hâfî'nin bâtıl mezhep ve itikadlara karşı amansız mücadelesini görmek mümkündür.

Zeyniyye Tarîkatı'nda "âdâb"a oldukça önem verilmiştir. Bu maksatla Hâfî'nin iki eser kaleme aldığı görülmektedir. Bunlardan biri Arapça *Âdâbun fi's-Sülûk*, diğeri ise Farsça *Risâle fî Âdâbi's-Sofiyye*'dir. Bunlardan ilki bâtınî edeblere (Allah'la münasebetlerde âdâb) yer verirken; ikincisinde, konuşmaktan hasta ziyaretine kadar çok çeşitli konuda, mürîdin dikkat etmesi gereken zâhirî âdâb yer almaktadır.

Farsça kaleme alınan *Risâle der Ma'rifeti't-Tevbe*'de, hakikate ulaşmak isteyen sâliklerin, bâtında sahip olması gereken hasletler ele alınmıştır. Ayrıca bu eserde, hakîkat yolcularının, kalblerinde ve zâhirlerinde nurun zuhur etmesi için yapmaları gerekenler anlatılmaktadır. Hâfî, diğer bir Farsça eseri *Der Beyân-ı Letâif-i Seb'a*'da ise, tasavvufî açıdan önem arz eden latîfeler hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Hâfî'nin, yukarıda saydığımız eserleri dışında, Sühreverdî'nin meşhur eseri *Avârifu'l-Maârif*'e ve Abdullah-ı Herevî'nin *Menâzilü's-Sâirîn* adlı eserine yapılmış, şerhleri de bulunmaktadır. Diğer eserlerinin isimleri ise şöyledir: *Silsiletü't-Tarîk ve Lübsü'l-Hırka ve'l-Musâfaha*, *Men Kâne Aliyye'l-Himme fî Sülûki't-Tarîki'l-Mukarrebîn*, *Mir'âtü't-Tâlibîn* ve *Reyhânu'l-Kulûb fî Tavassüli ile'l-Mahbûb*. Bu eserlerin nüshaları, ülkemizin birçok şehri başta olmak üzere, doğudan batıya dünyanın bazı kütüphanelerinin yazma eserler bölümünde mevcuttur. Ancak bunlar üzerinde günümüzde yeterince çalışma yapılmaması tasavvuf ve diğer ilmî disiplinler adına önemli bir eksikliktir. el-Vasâyâ'nın edisyon kritik (tahkîk) çalışması, değişik nüshalar ele alınarak tarafımızca bir yüksek lisans çalışması olarak yerine getirilirken geri kalan bütün eserleri de doktora çalışmamıza konu olmuştur. Bu saydıklarımızın dışında, Hâfî'nin değişik vesilelerle referansta bulunduğu ve varlığını bildirdiği, ancak kütüphanelerde tespit edemediğimiz, özellikle kelâm ve ahlâk konularında yazılmış daha başka eserleri de vardır.

Tesirleri

Bazı kaynaklar, zâhir ve bâtın ilimlerini kendinde toplayan Hâfî'yi, şeyhlerin şeyhi bir mutasavvıf olmasının yanı sıra, Kur'ân ve Sünnet'e olan bağlılığıyla zikretmiştir. Yine Hâfî'nin ilmi ve faziletli kişiliği hakkında söylenen sözler, onun derin ilmî birikiminin yanı sıra, ibadetlerinde takva sahibi, zühd hayatını benimseyen ve haram ve şüpheli şeylerden kaçınan kâmil bir mürşid olduğunu göstermektedir. Sohbetleri, dinleyenlere tesir etmiş ve hasta ruhlar için bir şifa vesilesi olmuştur. Dönemin sûfîlerinden birçok kişi, ondan hep övgü ile bahsetmiştir. Bu övgülerden en çok dikkat çekeni ise; kerametlerin en büyüğü olarak bilinen,

sünnet-i seniyyeye ittibaının zirvede olduğunun vurgulanmasıdır.

Hâfî'nin, devrin sadece âlim ve sûfîleri değil, hükümdar ve idarecileri üzerinde de hatırı sayılır bir mânevî otoritesi vardı. Meselâ o, Şahrûh ile Tebriz Sultanı İskender arasındaki muhtemel bir savaşı, aracı olmak suretiyle engellemiştir. Yine kaynaklarda; devrin önde gelen idarecilerinden Kıvâmüddîn Sincanî ile mektuplaştığı bilgisi yer almaktadır. O, yukarıdaki misâllerde de görüldüğü gibi, mânevî nüfuzunu kullanarak toplumsal barış ve huzurun teminine büyük katkılar sağlamış bir gönül mimarıdır. Şahrûh gibi, ilhad ve bâtıl mezheblere karşı mücadele eden hükümdarlara da desteğini esirgememiştir. Elinden gelen bütün hizmetleri yapmasına rağmen, hükümdarlar da dâhil hiç kimseden en ufak bir beklentiye girmemiştir.

Tasavvuf Düşüncesi

Onun beklentisiz olma ilkesi tasavvuf düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır. Ona göre, tasavvuf yolcuları himmetlerini yüksek tutmalıdır. Ehlullah, sadece dünya nimetlerine karşı değil âhiret nimetlerine karşı da beklenti içerisine girmemelidir. Çünkü bir sûfînin, âhiret adına bile olsa, Allah rızası dışında, hiçbir gaye ve talebi olamaz. Bununla ilgili olarak sûfîler arasında hadîs olarak meşhur bir sözde: *"Dünya âhiret ehline haramdır. Âhiret ise dünya ehline haramdır. Ve Ehlulllah'a bu ikisi de haramdır." buyrulmuştur* *(Zehebî, Mîzanu'l-İtidal, Beyrut 1995, 1/388; Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, 3/544; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut 1997, 1/362)* İşte bu zühd hayatını elde etmek çok da kolay görünmemektedir. Mürîdin, bunun için, kanaat, kasru'l-emel, dünyaya iltifat etmemek ve tevekkül gibi bazı mânevî değerleri kazanması gerekmektedir.

Hâfî'nin tasavvuf düşüncesinde, önemli olan diğer bir konu da nefis terbiyesidir. O, nefsi, ibadetle dizginlemenin önemine işaret eder. Şöyle ki, insan bir günah işlediğinde nefsine ceza olarak, fazladan bir ibadet yapmalıdır. Yine günah işlediğinde, o oranda ibadet yükünü de artırmalıdır. Öyle ki, nefis, ibadet yükünden dolayı günah işleyecek güç ve cesareti bulamaz bir hâle gelsin. Kalbin, dünya ve dünya nimetlerini sevmesinin haram olduğu kanaatinde olan Hâfî, heva ve hevese uymanın yasak olduğunu; nefsi, içerisinde bulunduğu her türlü bağlılık ve esaretten kurtarmak gerektiğini savunur. Ona göre, insanın yaşaması için zaruri olmayan her şeyi terk etmek gerekir. Çünkü ebedî hayata bağlı olmayan, insanın kalbinin bağlandığı her şey, sâlikin yolunda engel ve kalbinde hicâbdır.

Hâfî, tevhîd-i hakîkiye ulaşmak için kişinin kendisini itham etmesi gerektiğine inanmaktadır. O, kişinin nefsine töhmette, uygulaması gereken çok hassas bir ölçü sunmaktadır. Bir sûfî, günaha düştüğünü, hizmetçisinin veya üzerine bindiği hayvanının huysuzlanıp isyankâr davranmasından anlayacak kadar ince düşünceli ve nefsiyle hesaplaşma içerisinde olmalıdır. Hâfî'nin, naklettiği şu hâdise, nefsin sorumluluk çerçevesinin aslında ne kadar geniş olduğunu ortaya koymaktadır: Bir gün sûfîlerden birisinin komşusunun malı çalınır. Bunun üzerine o sûfî, komşusuna giderek, dün gece sünnete muhalif bir iş yaptığını belirtip, *"Çalınan malın bedelini ödemek bana düşer; o çalınan malı ben ödeyeceğim. Zîrâ komşumun malı, benim Sünnet'e muhalif hareketimin bereketsizliği sebebiyle çalındı."* der. Demek ki, Sünnet'e ait küçük bir edebi bile terk etmek, Allah dostları için günah olarak yeterlidir. Ayrıca bu günâhın bedeli de kişinin kendisinde değil, yakın çevresindeki herhangi bir kimsede de zuhur edebilir. Bu durumda, Hâfî'ye göre bu zararın tazmini, kendi nefsinden başka suçlu görmeyen o sûfîye düşmektedir. Hâfî, tasavvuf ehli olanların hâllerini böyle koruduklarını hatırlatıp insanların ise birbirleriyle çekişmekle uğraştıklarını söylemektedir. Yüce Allah'ın, bazı kişileri, günahlarından dolayı, kişinin üzerine musallat edebileceğini hatırlatarak mâneviyât yolcularını uyarmaktadır.

* Iğdır Üniv. İlâhiyat Fak. Öğretim Üyesi
bkole@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

- Ali Cevdet, *Reşehât Tercümesi*, Matbaa-i Âmire, 1269, s.80-81, s.142.
- Ali Şir Nevâî, *Mecâlisü'n-Nefâyis*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğer.) Erzurum 1995, s.28.
- Bandırmalızâde, Ahmed Münib, *Mir'âtu't-Turûk*, Dersaâdet 1306, s.29.
- Hâfî, *Menhecü'r-Reşâd*, İsmihan Sultan Kol., kyt. no: 283, vr. 26a; *Silsiletü't-Tarîk ve Lübsü'l-Hırka ve'l-Musâfaha*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, kyt. no: 243, vr.58b; *Reyhânü'l-Kulûb*, vr. 12a; *el-Vasâyâ'l-Kudsiyye li't-Tâlibîne's-Sâlikîn*, Süleymaniye Ktp., Tahir Efendi Kol., kyt no. 99328; *Mühimmâtü'l-Vâsılîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Kol., kyt no: 1391.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, yay., Seha Neşriyat, İstanbul 1391, 1/269;
- Lâmiî, *Nefehât*, Lamiî, Mahmud Çelebi, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds Tercümesi*, Bedir yay., İstanbul 1971, s. 442, 547.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâikü'ş-Şekâik, Şekâik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 91;
- Nevâî, *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve*, haz. Kemal Eraslan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, s. 317-318, 398.
- es-Sehavî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav' ul-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut- tsz, 9/260- 262;
- Sâmî, Şemseddin, *Kâmusu'l-A'lâm*, yay. Mihran Matbaası, İstanbul 1310-1316, 4/2444.

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Gerçek saadet, insan zihninin dağınıklık ve perişaniyetten kurtulması, insan kalbinin itminan ve istirahata ermesinden ibarettir. Onu, deniz kenarlarında, dağ başlarında, tenha koruluk ve koylarda arayanlar hep yanılmışlardır.

HUZUR ARAYIŞI ve YANLIŞ ADRESLER

Günümüzde insanların büyük bir bölümü, dünyada yaşanan kargaşa, sıkıntı, samimiyetsizlik, bencillik ve koşuşturmadan uzaklaşma ve **huzur**, güven ve barış içinde bir hayat yaşamanın yollarını aramaktadır. Huzurun içe ait, ruh dünyasını ilgilendiren, mânevî ve psikolojik bir inanç ve deneyim olduğu; maddî imkân, iktidar, fizikî güç ve güzellik, hattâ ilim ve sanatla elde edilemediği anlaşıldıkça insanlar, alternatifler ve çareler aramaktadırlar. Aslında insanı böyle bir ihtiyaçla yaratan Yüce Allah, onun yanlışa düşmemesi için kitaplar göndermiş, peygamberler görevlendirmiştir. Ancak zaman zaman **İlahî Mesaj**'dan uzaklaşmalar yaşanmakta ve huzur yerine huzursuzluk kaynağı olan, insanları maddî ve manevî açıdan sömüren, aile dramlarına, intiharlara, psikolojik hastalıklara sebep olan yanlış düşünce ve akımlar meydana çıkmaktadır. Bunların önü alınmaz ve kitlelerin ihtiyacı **doğru olan**la giderilmezse toplumsal felâketler kaçınılmaz olacaktır.

Ülkemizde son zamanlarda kulağa hoş gelen, merak uyandıran ancak geniş halk kitlelerinin anlamlarını pek bilmediği bazı kavram ve uygulamalar basına yansımaktadır. İşin enteresan tarafı, her biri din görünümlü farklı bir inanç veya oluşuma ait bu uygulamaların sürekli huzur ve mutluluk sağlayacağı iddiasında olmalarıdır.

Maneviyattan uzak şekilde sadece teknolojik gelişmelerin ışığında bir toplum düzeni kurmanın çıkar yol olmadığını fark eden Batı dünyası, bunun bir neticesi olarak gençliği kurtarabilir ve bozulan aile düzenini yeniden tesis edebilir ümidiyle -belki fıtratın denge prensibi gereği- son zamanlarda **mistik** konulara ve metafizik akımlara büyük ilgi göstermektedir. Böyle bir ihtiyaç olmamasına rağmen, ülkemiz de maalesef bu akımlardan nasibini almış bulunmaktadır. Ülkemizde 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren belirginleşmeye başlayan **yoga modası** son birkaç yılda en yüksek seviyesine ulaştı. Yoga guruları[1] ülkemize gelmekte, lüks otellerde pahalı seanslar düzenlemekte; onlarca kitap piyasaya çıkmakta, lüks semtlerde yoga salonları açılmakta, hattâ bazı kreşler çocuklara yoga ve meditasyon yaptırmakta; ünlü sanatçılar, politikacılar ve iş adamları yoga ve meditasyonun faydalarına yönelik beyanlarda bulunmaktadır. Bu arada işin hem siyasî, hem ekonomik, hem de dinî boyutu gündeme gelmektedir. Kısacası sosyal ve inanç çevremiz ciddi bir şekilde değişmekle kalmamakta, nereye varacağı kestirilemeyen bir **kaos**a doğru âdeta sürüklenmektedir.

Yazımızda, çok karmaşık olan ve bazı karanlık güçler tarafından programlı bir şekilde insanlığın önüne konulduğu intibaını veren bu inançların bir iki noktasını kısaca tahlil edip, aslında bu uygulamaların propagandası yapıldığı şekliyle insanı huzura kavuşturmaktan uzak olduklarına; son din İslâm'ın inanç ve pratik bakımından kıyamete kadar gelecek bütün insanların her türlü meşru huzur ve itminana ulaşmaları için yeterli olduğuna işaret etmeye çalışacağız.

İnsan Tabiatı ve Huzur Arayışı

Huzur aramak insan tabiatının bir gereğidir ve manevî bir keyfiyettir. Ne bunu insan fıtratından çıkarmak ne de maneviyatın dışında bir yolla tatmin etmek mümkündür. Huzur ve mutluluk başlı başına talip olunan birer değer olduklarından istismar edilmeleri de kolaydır. Onun için de huzur vaat eden hemen her düşünce ve uygulama ilgi odağı olmaktadır. Hattâ şöyle denilebilir: İlginin arttırılması için daha çok huzur ve benzeri kavramlar kullanılmaktadır. Meselâ meditasyon için şu propaganda yapılmaktadır: "Solunumla meditasyon, meditasyonun tüm yarar ve amaçlarını gerçekleştirmesi nedeniyle çok etkili bir yöntem olarak övülmektedir. Bu yarar ve amaçlara; daha enerjik oluş, sağlıklı yaşam, dengeli bir sinir sistemi, derin bir rahatlama, sükûnet, zihin açıklığı, duygu ve düşünceleri kontrol edebilme; konsantrasyonun, fiziksel gücün, ruhsal dengenin gelişmesi gibi haller girmektedir!"[2]

Fakat sayılanlar tek tek incelendiğinde vaat edilen hedeflere ulaşmanın âdeta imkânsız olduğu görülmektedir. Zîrâ hem insanın yaradılış gayesi, hem fizik ve psikolojik yapısı, hem çevre şartları, hem de genetik aktarımlar bu hedeflere ulaşmada ciddi engeller oluşturmaktadır. Elbette peygamberler ve veliler istisnadır. Dolayısıyla "... Ari'ler Yoga tekniklerini uygulayarak vücudun, duyguların ve zihnin hâkimi olup, doğadan kopmadan, Evrensel Ruhla devamlı temasta olmuşlardır."[3] şeklindeki cümlelerin herhangi bir objektif tespit ve kritere dayanmadıkları rahatlıkla söylenebilir. Zîrâ kendilerinden geriye tarihî kayıtların kalmadığı ve binlerce yıl önce yaşamış kişi ve toplulukların nasıl yaşadıklarına dâir kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Öyle ise yoga yoluyla varılacağı söylenen hedeflerin hayal olduğu ve kişileri, aşırı güven, teslimiyet ve inançtan ötürü geçici bir rahatlamaya götürse bile, sonuçta boşlukla yüz yüze bırakıp psikolojik sıkıntılara sürükleyebileceği hesaba katılmalıdır.

Oysa din olarak İslâm'ın, dünyada olunması mümkün olabilecek kadar huzur ve mutluluğu sağlamaya vesile olduğu aşikârdır. İşin başında da doğru bir **Allah inancı** gelmektedir. Sözü edilen akımlara bakıldığında bu konuda ciddi sıkıntı ve yanlışlıklar içinde oldukları görülecektir. Kimisi Allah'a inanmamakta, kimisi kendileri gibi bir insanı tanrı edinmekte, kimisi şeytanı veya meleği tanrı telâkki etmekte, kimisi de tabiatta var olan taş, ağaç, güneş yıldız vb. şeyleri Tanrı kabul etmektedir. Panteistler gibi Tanrı'yı yok sayıp bütün varlığı Tanrı kabul edenler de bulunmaktadır. Bir Evrensel Ruh'tan söz edenler de bununla neyi kastettiklerini ve sözü edilen Ruh'un hangi özellikler taşıdığını belirtmeye yanaşmamaktadırlar. İşin felsefesini yapmaya kalkıştıklarında da tanrı olması mümkün olmayan hayalî bir varlık portresi çizmektedirler.

Öyle ise zâtı, isimleri, sıfatları ve şuunatı ile doğru bir Allah (tevhid) inancı, işin nirengi noktasını oluşturmaktadır. *Allah-insan-kâinat* ilişkisinin sağlam bir zemine oturtulması ise hem beklentilerimizi netleştirecek hem de nasıl yaşamamız gerektiğinin köşe taşlarını koyacaktır. Birkaç misâlle konu daha iyi anlaşılabilir: 1. İnsan hayatı dünyada yaşanandan ibaret olmadığı gibi, dünya hayatı ahirete nazaran çok kısadır. Ayrıca dünya çalışma ve hazırlanma yeridir. 2. Başta kalb olmak üzere kişiyi huzura kavuşturacak mânevî güç odakları (ruh, kalb, sır, hafî, ahfa gibi latifeler) ancak Allah'ı zikretmekle tatmin olabilmektedir *(Ra'd, 13/28)*. 3. Huzurun diğer bir kaynağı da insanlığa hizmet, paylaşma, diğergamlık, ibadet, adalet ve sağlam bir tevekkül anlayışıdır. Bunlara başka maddeler de eklemek mümkündür.

Dünya ve âhiret anlayışı, kendi içinde bir bütünlük oluşturmakta ve tevhid, nübüvvet ve ahiret prensiplerine dayanmaktadır. Tekrar etmek gerekirse, adı geçen akım ve düşüncelerin hedefledikleri hayat, sayılan prensiplere dayanmadığından kısır kalmakta ve geçici bazı faydalar sağlasa bile sonuçta kişiyi yanlışa sürükleme riski taşımaktadır. Bazı psikolojik hastalıklar ve toplu hâlde gerçekleşen intiharlar da bunu doğrular mahiyettedir.

Bir noktaya daha değinmek gerekir: Sonsuzluğa talip olan insan, ancak Cennet'teki sonsuz hayatla bütün duygu ve isteklerini karşılayabilecek bir nitelikte yaratılmıştır. Sözü edilen bazı akımlar da bu noktayı isabetle tespit etmiş olacaklar ki, bu dünyada Cennet hayatı yaşanacağını(!) ifade etmektedirler. Bu durum âhiret hayatını ve orada yaşanacakları inkâr etmek anlamına gelir. Oysa İlâhî dinler ve tarihî realite, bu dünyada yaşanan sıkıntı ve adaletsizliklerin âhiret hayatını gerektirdiğini ve orada hem mümin insanın bütün yönleri ile mükemmel ve eksiksiz olacağını hem de sonsuza kadar zirve seviyede mutlu yaşayacağını ortaya koymaktadır. Son-

suzluğa namzet insanı da ancak bu hayat tatmin eder. Ancak bu hayatın dünyada yaşanabileceği düşüncesine kapılmak, hedefe varmak için bütün yolların meşru sayılmasına sebep olacaktır ki, bunun da istismar ve aldatmaya kapı açacağı izahtan varestedir.

Eski Düşünce ve Medeniyetler

Bugün kimi kişilere çekici gelen akımların hemen bütünü, çok eski çağlarda yaşanmış ve tarihe karışmış öğreti, düşünce, medeniyet ve geleneklere dayanmaktadır. Hattâ cazip olmalarının bir sebebi de sık sık bu noktaya vurgu yapmalarıdır. Kimi Atlantis gibi eski medeniyetleri tekrar kurmakla görevli olduklarını,[4] kimisi de Amon, Babil, Mu, Maya, Eski Mısır... gibi bazıları birer efsane olan medeniyetlerden söz ederek o dönemde yaşanan bazı pratiklerin ve o gün insanlığın içinde bulunduğu durum gereği gelişen, gizli kadîm ilimlerin günümüze taşınabileceğini söylemektedir. Oysa sözü edilen medeniyetlerin yaşandığı ortam ayniyle günümüze taşınamayacağı gibi insanlığın ruhî, kültürel ve zihnî kazanımları o günlerle kıyaslanmayacak derecede ilerlemiş ve başkalaşmıştır. Özellikle Efendimiz'in (sas) peygamberlikle görevlendirilmesinden sonra insan hayatında birçok şey değişmiştir. Mesela din (İslâm), insanların mânevî ihtiyaçlarını karşılamada, semavî dinlerin tamamını da ihtiva edecek şekilde, eski hiçbir öğreti, pratik, düşünce ve dine gerek olmayacak şekilde kemâle ermiştir *(Bak: Maide, 5/3)*.

Değişenlerden birisi de cin ve şeytanların daha önce kullandıkları bilgi edinme yollarının Hz. Peygamber'in (sas) bi'seti ile birlikte kapanmış olmasıdır. Kulak hırsızlığı ile elde edilen ve insanlara, bire bin katılarak ulaştırılan bu bilgilerin bir kısmı, net ve kesin olmamakla birlikte, ileriye dönük tahminlerin ipuçlarını ihtiva etmekteydi. Ancak Efendimiz'le birlikte bu yol ebediyen açılmayacak şekilde kapandı. Kur'ân-ı Kerim'de bu konu şöyle yer almaktadır: "Cinler dediler ki: "Biz göğe çıkmak istedik. Bir de ne görelim; orası sert ve kuvvetli bekçiler, şihablar, alevler, mermilerle doludur. ***Önceleri*** biz göğün bazı yerlerinde oturup dinleme merkezi edinirdik. Ama ***şimdi*** kim dinlemeye kalkışırsa, derhal kendini gözetleyip izleyen bir alevle karşılaşır" *(Cin, 72/8-9, Ayrıca Bak: Hicr, 15/16-18, Saffat, 37/6-10)*.

Efendimiz'e (sas) ulaşıncaya kadar geçen eski medeniyetlerin hemen çoğunda cin ve şeytanların kırıntılar hâlinde insanlara ulaştırdığı bilgilerin, sihir ve benzeri ilimlerle geliştirilerek o günün insanını yoldan çıkarma gayret ve uygulamalarının olduğu bilinmektedir. Ancak insanlık başıboş bırakılmamış ve zaman zaman peygamberler görevlendirilmiştir. Bunun ötesinde sihir ve büyünün çok yaygın olduğu Babil'de Hz. Süleyman (a.s) döneminde, insanları kâhin ve büyücülerin şerrinden ve aldatmalarından korumak için bir de melekler görevlendirilmiştir. Harut ve Marut adında iki melek, büyünün dayandığı esas ve bilgileri halka öğretmiş ve bu bilgilerin kötüye kullanılma tehlikesinin de olduğunu hatırlatarak insanları uyarmışlardır *(Bak: Bakara, 2/102)*.

Günümüzde tekrar diriltilmek istenen gizli ilimlerin, peygamberlere gönderilen İlâhî mesaj değil de cin ve şeytanların yalan yanlış insanların önüne koyduğu ve hidayete ermeyen kişilerin tâbi olduğu bu tür bilgilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu tür akımlarda Şeytan'a sık sık vurgu yapılmasının sebebi bu olmalıdır. Aslında Şeytan, Cennette Hz. Âdem ve eşine bir anlık zelle şeklinde yaptırdığı ancak devamını başaramadığı isyan ve dalaleti, bu dünyada tamamlamak üzere kolları sıvamış bulunmaktadır. Satanizm ve benzerlerinin gerisinde bu düşüncenin olduğu da hesaba katılmalıdır.

Hz. Musa'nın yaşadığı dönemde **Amon** medeniyeti hâkimdi ve bu medeniyette büyücülük büyük bir rol oynamaktaydı.[5] Ondan ötürü de Firavun, resmî rahipler olan büyücüleri Hz. Musa'nın karşısına çıkarmıştı. Hz. Musa da onların anlayacağı bir dille mucizeler göstererek hidayete ermelerine vesile olmuştu. Dikkat edilirse sözü edilen akımlar tarafından Amon medeniyetine vurgu yapılmakta ve tekrar diriltileceği, kurtuluşun bunda olduğu söylenmektedir. Ancak Hz. Muhammed'in (sas) bi'setinden sonra yanlış inanç ve pratikleriyle o dönemi tekrar insanlığın önüne koymak mümkün olmayacağı gibi, böyle bir girişim hem insanlığın varmış olduğu tekâmül seviyesini hem de zihnen ve ruhen gelişimini hesaba katmamak olacaktır.

Sırat-ı Müstakim veya Doğru Adres

Doğru adresin, konumuzla ilgili olan iki özelliğine daha değinmek istiyoruz. أَلاَ بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur, tatmin olur." *(Raıd, 13/28)* âyet-i kerimesi şu şekilde izah edilmektedir:

"Evet, başkası ile değil ancak Allah'ın zikri ile yani Allah'ın öğrettiği zikir ile veya Allah'ı zikretmekle kalbler mutmain olur; gönüllerin ıstırabı sükûn bulur ve yatışır. Zîrâ her işin başı ve başlangıcı Allah olduğu gibi sonu da ancak Allah'a varır, O'nda son bulur ve bütün sebep ve vesileler Allah'a dayanır. Allah, üstü, ötesi olmayan, sınırlılık ve miktardan münezzeh olan en yüce olduğundan, gerek varlıkta (dış dünyada), gerek vicdanda (iç âlemde) ondan ötesi yoktur ki, fazla bir gayrete imkân ve ihtimal bulun-

sun. '**Allah**' deyince fikirler araştırabilecekleri son noktaya varmış, mantıklar durmuş, bütün duygular, ümitler ve korkular son merciine dayanmış olur. Gönüller, Allah'tan başka yöneldikleri hangi şeye ulaşsa hepsinin ötesi bulunduğundan hiç birinde karar kılamaz, tatmin olamaz, hiç birisi ruhun iştiyakını teskin, heyecanını tatmin edemez; dolayısıyla lezzet ve gıptada daha yükseğine ulaşmak ister. Fakat ilâhi marifetten zevk almaya başladı mı bütün istek ve arzuların Allah'a raci olduğunu anlar ve artık O'ndan yüksek bir merci ve maksude geçmek mümkün olmaz. Onun içindir ki Allah'ı tanımayan ve Allah'ı zikretmeyen gafil kalpler hiç bir zaman ıstıraptan kurtulamaz, **kalb huzuru** denilen saadeti ve itminanı bulamaz, çırpınır durur. Hem bu çırpınış bir aşk neşvesinin uyandırdığı **visal** heyecanı değil, fani sebeplerin, emellerin sarsılıp sarsılıp yıkılışından hâsıl olan bir hicran ve ıstırabıdır ki "Allah" demeyinceye kadar sürüp gider."[6]

Evet, ebedlere namzet olarak yaratılmış olan insan, varlık deryasında öyle bir mahiyete sahiptir ki, Yaratıcı'sından başka bir şeyle tatmin olması mümkün değildir. Bu hakikati şu sözler ne güzel ifade etmektedir: "Sadece nefse hitap eden maddî hayatı bırak; kalb, ruh ve sırrın hayat derecelerine çık, bak, ne kadar geniş bir daire-i hayatları var! Senin için ölü olan geçmiş, müstakbel, onlar için canlıdır, hayat sahibidir ve mevcuttur. Ey nefsim! Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla, bağır ve de ki:

Fâniyim, fâni olanı istemem.
Âcizim, âciz olanı istemem.
Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim; gayr istemem.
İsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim.
Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.
Hiç ender hiçim; fakat bu mevcudatı birden isterim!"[7]

Zikir hem dil, hem kalb, hem bedenle yerine getirilen bir kulluk borcudur. Cenâbı Hakk'ı güzel isimleriyle yâd etmek, tesbihatlar, Kur'ân okumalar, dualar **dil ile yapılan zikir**dir. Allah'ın varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup kalkmak, enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak ve düşünmek; basiret yoluyla uhrevî güzellikleri temâşâ etmek **kalbî zikir**dir. İlâhî emir ve yasakları, kulluk adına yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve yasaklardan kaçınmak da **bedenî zikir**dir. Öyleyse, bütün ibadetlerimiz de birer zikirdirler ve ancak bunları yapmakla huzur bulabiliriz.

Huzursuzluk ve tatminsizliğin temel sebeplerinden birisi de binlerce tecrübe ve olayla ispatlandığı gibi, arzu ve isteklerde gayr-i meşru yollara tevessül edilmesidir. Zîrâ her günah fıtrata terstir ve bu terslik er veya geç kişiyi huzursuz eder. Oysa helâl dairesi geniştir, keyfe kâfidir; harama girmeye lüzum yoktur ve bu disiplin her alanda geçerlidir. Yeme-içme, dinlenme gibi ihtiyaçların, diğer beşerî arzuların ve cismânî iştihaların hepsi Allah'ın meşru kıldığı dairede tatmin edilebilir. Haram şeytanın işidir; o, insandaki iştihayı kabartır, meşrunun dışında başka şeylere karşı insanın içinde arzu uyarır. Arzularının esiri olan insanlar da âyette ifade buyrulduğu gibi *(A'raf, 7/179)* maddî gözleri gördüğü hâlde kör gibi yaşarlar; kulakları vardır; ama hakikatleri duyamazlar; akıllı gibi görünseler de eşya ve hâdiseleri değerlendiremezler. Dolayısıyla da insanlık onur ve haysiyetiyle asla bağdaşmayacak işler yaparlar.

Ayrıca nefsin bütün arzularını yerine getirmek mümkün olmadığına göre, zîrâ hem imkânlar ve ömür sınırlıdır hem de insan ebed için yaratılmış ve ancak orada bütün arzuları tatmin olacaktır, bu arzulara bir sınır konulması kaçınılmazdır. O da Kitap ve Sünnet tarafından çizilen sınırdır ki "helâl dairesi geniştir, keyfe kâfidir; harama girmeye lüzum yoktur."[8] ifadesiyle özetlenmiştir. Burada dikkat çeken bir nokta da helâl dairesinin sadece ihtiyaçları karşılamakla sınırlı olmayıp bütün meşru zevk ve keyiflere de yeterli olacak kadar geniş olmasıdır.

Netice

Yukarıda geçen satırlarda kısaca Hz. Âdem'le (as) başlayan ve Efendimiz'le (sallallahu aleyhi ve sellem) kemâl derecesine ulaşan dinin kıyamete kadar, hangi kültür ve ortamda olurlarsa olsunlar (son din ve evrensellik ilkeleri gereği), bütün insanların her türlü manevî ihtiyaçlarını karşılamaya yeter yegâne yol olduğu; bunun dışında kalan yol ve yöntemlerin mutlaka bir taraftan eksik kaldığı özetle ifade edilmiş oldu. Durum böyle olunca da hiçbir mümin İslâm'ın dışında başka bir yola ihtiyaç duymaz ve onlarla tatmin olamayacağını bilir.

* Y.Y.Ü. İlâhiyat Fak. Öğretim Üyesi
ayuce@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Guru, Yogizmi bir tarikata benzetecek olursak, tabir yerinde ise mürşidi anlamında kullanılmaktadır.
2. James Hewitt, **Meditasyon**, İst. 2000, 46.
3. Akif Manaf, **Yoga**, http://www.gizlibilimler.com/amanaf.htm'den alınmıştır.
4. Aksiyon, 30 Mart 2002, s. 382.
5. Bak. Ömer Faruk Harman, **DİA, Firavun** maddesi, 13/118.
6. Elmalılı, 4/2982.
7. Yirmi Altıncı Söz, 210.
8. On Birinci Şua, 951.

YENİ ÜMİT

Yrd. Doç. Dr. Niyazi BEKİ*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

RİSALE-İ NUR'UN TEFSİRDEKİ YERİ

Bilindiği üzere bir eserin, genel olarak ilmî ve özel olarak da İslâmî literatürdeki yerini tespit etmek iki şekilde olur. Birincisi, eserin muhtevasına bakmak. İkincisi, müellifin kendi ifadesine başvurmak. Buna göre, Risale-i Nur külliyatının İslâm literatüründeki gerçek yerini de bu iki yoldan ortaya koymak gerekir:

Risale-i Nur'un Muhtevası

Risale-i Nur, muhteva itibariyle bir Kur'ân tefsiri olarak mütalâa edilebilir. Çünkü İşârâtü'l-İ'câz adlı eserde Fatiha Sûresi ile Bakara Sûresi'nin 33. âyetine kadar geçen âyetlerin tefsiri olduğu gibi yapılmıştır. Adı geçen eser, sûreler arasındaki münasebetler dışında, klasik tefsirlerin bütün metotlarının kullanıldığı, "Dirayet Tefsirler"i içerisinde yer alan bir nevi "İlmî ve Edebî Tefsir"dir. Risale-i Nur'un Sözler, Mektûbat, Lem'alar ve Şualar gibi temel kaynakları da bir çeşit "konulu tefsir" olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu eserlerde, herhangi bir konunun belli bir âyetin başlığı altında işlenmesi, genellikle konu bütünlüğüne riayet edilmesi, lâfzen olmasa da mânen konunun birçok âyetin açıklaması olarak ortaya konması, "konulu tefsir"in yeni bir yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Aslında yeni bir tefsir biçimi olarak ortaya çıkan "konulu tefsir"in, "konu ile ilgili âyetlerin nüzul sırasına göre dizilip, değerlendirilmesi"[1] şeklindeki şartlandırılma keyfiyeti, belli bir görüşü yansıtmakta olup, bu işin başka şekillerde olamayacağını göstermez. Daha önceki âlimlerin "nâsih-mensûh, aksâmü'l-Kur'ân, emsâlü'l-Kur'ân" gibi belli bir konuyu ele alan eserlerinin, bir çeşit "konulu tefsir" olduğu ortadadır. Muasır âlimlerden bazılarının, "konulu tefsir"i, yukarıdaki tanım çerçevesinde görmeleriyle beraber; belli bir sûrenin ihtiva ettiği hususların işlenmesini de "konulu tefsir" kısmında mütalâa etmeleri[2] bu tefsir türünün farklı şekillerde işlenebileceğini gösteriyor. Aslında bir bütünlük içerisinde işlenen, "Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri", "Kur'ân'da Ulûhiyet", "Kur'ân'da Tevhid", "Kur'ân'ın İ'câzı", "Kur'ân'da İlim" gibi konuların "Konulu Tefsir" yönünde değerlendirilmesinin de ilmî bir sakınca taşıması gerekir.[3] Bunun gibi, Risale-i Nur'da belli âyetlerin başlığı altında bağımsız olarak işlenen ve aynı zamanda konu ile ilgili metinleri verilmemiş birçok âyetin izahı çerçevesinde değerlendirilen ve Kur'ân'ın temel hedefi olarak bilinen, insanların dünya ve ahiret saadetini temin eden "hidayet mesajı"nı mefhum olarak ders vermeyi amaçlayan "Haşir", "Tevhid", "Nübüvvet", "Kur'ân'ın i'câzı" gibi konuların işleniş tarzını bir "konulu tefsir" tarzında değerlendirmek mümkündür.

Meselâ, Dokuzuncu Söz "Namaz vakitlerinin hikmeti" konusu çerçevesinde değerlendirilmiştir. "Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde), sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur." *(Rum, 30/17-18)* mealindeki âyet başlık olarak kullanılmıştır. Bu sözün fihristinde, adı geçen âyetle beraber "Beş vakit namaz hakkındaki âyâtın/âyetlerin gayet mühim bir sırrını 'Beş Nükte' ile tefsir.." şeklindeki ifadeyle konu ile ilgili diğer âyetlerin de açıklamasının yapıldığı belirtilmiştir. *(Sözler, s.830)* Adı geçen "Dokuzuncu Söz" ile beraber 4. Söz, 11. Söz ve 21. Söz'ün (birinci makamı) ortak konusu namazdır. Bunu "Kur'ân'da namaz" adıyla değerlendirmek mümkündür. Meselâ, 19. Söz ile 19. Mektup "Hz. Muhammed'in (s.a.s) nübüvveti" konusuna tahsis edilmiştir. 19. Mektupta ağırlıklı olarak hadîslerin işlenmesi, konulu tefsir anlayışına ters değildir. Bununla beraber, 19. Söz'ün konusu, fihristte, "Yasin sûresinin "Hikmet dolu Kur'ân'a yemin olsun ki, sen gönderilmiş peygamberlerdensin" *(Yasin, 36/1-3)* âyetinin mealindeki yüzer âyâtın/ayetlerin en mühim hakikati olan Risalet-i Ahmediye'yi (a.s.m) on dört reşha namıyla, on dört kat'î ve muhkem burhanlarla tefsir ve isbat ediyor." şeklinde ifade edilmiştir. *(Sözler, s.835-836)*

Yine Onuncu Söz "Haşir Risalesi" adını taşımaktadır ki, tamamıyla haşir konusunu işlemiştir. Ayrıca 15. Söz'ün zeyli ile 29. Söz'de de haşir konusu işlenmiştir. Bu üç risaleyi de "Kur'ân'da haşir" başlığında toplamak mümkündür. Nitekim 29. Söz'ün fihristinde şöyle denilmiştir: "De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir." *(İsrâ, 17/85)* "Kıyametin kopması ise göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir." *(Nahl, 16/77)* "(Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir." *(Lokman, 31/28)* âyetlerinin mealindeki yüzer âyâtın haşir ve bekâ-i ruh ve melâikeye dair üç mühim hakikatini tefsir eder. *(Sözler, s.840)* Bununla beraber, Risale-i Nur'un ifade tarzındaki orijinalliği gibi, konuları işlemede takip ettiği metot da yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Nitekim bazı âlimler, Risale-i Nur'u, Kelâm ilminin konularını işlediği için onu, bir "Yeni ilm-i Kelâm metodu" olarak değerlendirmişlerdir.[4] Buna göre Risale-i Nur, ister "İlm-i Kelâm", ister bir "Tefsir" olarak değerlendirilsin, onun kendine has bir metodunun olduğunu kabul etmek gerekir.

Özetle denilebilir ki, Risale-i Nur, iman esasların söz

konusu yapmış âyetleri açıklayan, Kur'ân'ın mânevî konulu bir tefsiridir. Diğer bir ifadeyle Risale-i Nur, (İşârâtü'l-İ'caz hâriç) çoğunlukla Kur'ân'ın lâfzını tefsir etmeden, hidayet mesajını mefhum olarak asrın idrakine sunan, nev'i şahsına münhasır Kur'ân'ın mânevî ve şuhûdî bir tefsiridir. *(Nur'un İlk Kapısı, s.2; Mesnevi-i Nuriye, s.68,235; Lem'alar, s.104)* Evet, Risale-i Nur, Kur'ân'ın lâfzını değil, doğrudan doğruya mesajını aktarmakla mânevî; Kur'ân'ın hakikatlerini gözle görünür misallerle ortaya koymakla da şuhûdî bir tefsirdir. Müellifin aşağıdaki görüşleri de bunu doğrulamaktadır. Diğer taraftan Risale-i Nur'un dinî hizmetinin yanında "Edebî vechesi"ni de oldukça detaylı bir şekilde inceleyen Semir Receb Muhammed de Risale-i Nur'u şuhûdî bir tefsir olarak değerlendirmiştir.[5]

Risale-i Nur Hakkında Müellifin Görüşleri

Risale-i Nur'un, bir tefsir olduğu hususu, eserin müellifi Bediüzzaman tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Akranları tarafından "Bediüzzaman" unvanına layık görülmüş bir allâmenin tefsir, kelâm, felsefe, fıkıh, hadis ilimlerini birbirinden ayıramayacak durumda olduğunu îma edecek sözler söylemek, ne yazdığını bilmemekle itham etmek, objektif ilim anlayışı ile bağdaştırılamaz. Evet, Risale-i Nur hem tefsir, hem de kelâm konularını işleyen bir eserdir. Bu iki hususun bir arada olması son derece normaldir. Bunun anlamı şudur: Risale-i Nur, çoğunlukla, iman esaslarını konu alan âyetleri açıklayan, diğer bir deyişle Kur'ân'ın âyetlerini, ilm-i kelâm metodu ile işleyen bir tefsirdir. Demek ki, bir eserin, Kelâm ilminin konuları olan iman esaslarını işlemesi, onun bir tefsir kitabı olmasına engel değildir. Şimdi Risale-i Nur'un, hem ilm-i Kelâm konularını işleyen bir eser, hem de bir tefsir olduğunu, bir kaç madde hâlinde, bizzat eserin müellifi Bediüzzaman'dan dinleyelim:

Risale-i Nur Mânevî Bir Tefsirdir

Arzu edilen tefsir, insanların dünya ve ahiret hayatlarında saadet yollarını gösteren tefsirdir. Müfessirler Kur'ân'ın çeşitli yönlerini ele alarak tefsir yapmışlar, bunun neticesi olarak tefsirde çeşitli yönler meydana gelmiştir.[6] Tefsir çalışmaları ağırlıklı olarak kullanılan tefsir malzemesinin çeşidine göre zaman içerisinde âlimler tarafından rivayet, dirayet, ilmî, edebî, içtimaî ve konulu tefsir gibi adlarla anılmaya başlamıştır. Ayrıca Kur'ân'ın lâfzını filolojik tetkikler çerçevesinde açıklayan tefsirlere lâfzî tefsir, bu tetkiklere girmeksizin Kur'ân'ın hidayet mesajını doğrudan doğruya aktaran tefsirlere de mânevî tefsir adını vermek mümkündür. Nitekim İbn Kayyim'e göre de tefsirler genel olarak üçe ayrılır: a. Kur'ân'ın lâfızlarının açıklamasını esas alan tefsir anlayışı (Lâfzî tefsir). b. Kur'ân'ın vermek istediği mesajı esas alan tefsir anlayışı (Mânevî tefsir). c. İşârî tefsir.[7]

Zerkeşi'ye göre, en önemli tefsir malzemesinin dört kaynağı vardır:

a. Hz. Peygamber'in (a.s.m) sünneti. b. Sahabenin kavli. c. Arapça'daki lügat mânâsı. d. Âyetlerin ifadelerinden anlaşılan ve şeriatın ruhundan fışkıran mânâlar.

Bu son kaynak, Hz. Peygamber'in (a.s.m) İbn Abbas hakkında "Allah'ım! Onu dinde anlayışlı kıl ve ona tevili öğret" şeklinde yaptığı duada yer alan ve Hz. Ali'nin "Allah'ın kişiye verdiği Kur'ân'ı anlama kabiliyeti.." olarak tanımladığı ilâhî mesajın anlaşılması ve açıklamasından ibarettir.[8]

İmam Gazzalî'ye göre tefsir lâfzî ve mânevî olarak ikiye ayrılır. Bunlardan -lâfzî/zâhirî tefsir, Kur'ân'ın lafızlarını açıklar. Mânevî tefsir ise âyetlerin ihtiva ettiği mânâların hakikatlerini açıklar. Kur'ân'ın lâfızlarını açıklayan lâfzî tefsirler, Kur'ân'ın hakikî mânâlarının anlaşılmasında yetersiz kalır.[9] Gazzalî'ye göre, "Resulüm! Attığın vakit sen atmadın, fakat Allah onu attı" *(Enfâl, 8/17)* mealindeki âyetinin zâhirî tefsir açısından hakikî mânâsını anlamak mümkün değildir. Çünkü âyetin zâhir mânâsı bir yandan "Sen attın" derken, diğer yandan "sen atmadın" demektedir. Bu ise lâfzî tefsir açısından bir çelişkidir. Bu zâhirî çelişki ancak âyetin hakikî mânâsını anlamakla izah edilebilir.[10]

Hz. Peygamber(a.s.m)'in sünnetinde de hem lafzî, hem de mânevî tefsir örneklerini bulmak mümkündür. İmam Şafiî bu konuyu açıklarken şu görüşlere yer vermiştir: Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı açıklaması iki şekildedir: Birincisi: Kur'ân'ın naslarına yer vererek yapılan açıklama. İkincisi: Kur'ân'da mücmel olarak ifade edilen hususlarda Kur'ân lafızlarına yer vermeksizin Allah'ın muradının ne olduğunu doğrudan aktarmak.[11] Şafiî'ye göre Hz. Peygamber'in namaz, zekât ve haccın teferruatı gibi açıkça Kur'ân'da bulunmayan konularla ilgili ortaya koyduğu bütün hükümler, O'nun Kur'ân'dan istihraç ettiği hükümlerdir.[12] Misâl verecek olursak: Hz. Peygamber'in (a.s) "Kim de Beni anmaktan yüz çevirirse, şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz." *(Tâhâ, 20/124)* âyetinde geçen "sıkıntılı bir hayat anlamındaki مَعِيشَةً ضَنْكًا ifadesini, kabir azabı olarak tefsir etmesi[13] lâfzî tefsir örneğini teşkil ettiği gibi, hac, zekât ve namazın teferruatı ile ilgili pek çok konudaki açıklamaları da mânevî tefsir örneğini teşkil etmektedir.[14] Bediüzzaman da tefsirleri genel olarak lâfzî ve mânevî diye ikiye ayırmıştır. O bu konuda şunları söylemektedir: "Risale-i Nur Kur'ân'ın çok kuvvetli, hakikî bir tefsiridir" tekrar ile dediğimden, bazı dikkatsizler tam mânâsını bilemediğinden bir hakikati beyan etmeye bir ihtar aldım. O hakikat şudur: "Tefsir iki kısımdır; birisi: Malum tefsirlerdir ki, Kur'ân'ın ibaresini ve kelime ve cümlelerinin mânâlarını beyan ve izah ve ispat ederler. İkinci kısım tefsir ise: Kur'ân'ın imanî olan hakikatlerini kuvvetli hüccetlerle beyan ve ispat ve izah etmektir. Bu kısmın pek çok ehemmiyeti var. Zâhir malum tefsirler, bu kısmı bazen mücmel bir tarzda derc ediyorlar. Fakat Risale-i Nur, doğrudan doğruya bu ikinci

kısmı esas tutmuş, emsalsiz bir tarzda muannid feylesofları susturan bir mânevî tefsirdir." *(Şualar, s.343-35)*

Afyon Mahkemesi'ne hitaben söylenmiş aşağıda verilen sözleri de onun bu konudaki kanaatini açıkça ortaya koyuyor: Kur'ân-ı Azimüşşan'ın hakiki ve kuvvetli bir tefsiri olan Risale-i Nur; bu asırda, bu vatanda ve bu millete, yirmi seneden beri tesirini göstermiş Allah'ın büyük bir nimeti ve Kur'ân'ın sönmez bir mucizesidir. *(Şualar, s.317)*

Bediüzzaman'ın bu ifadesinden açıkça anlaşılıyor ki, ona göre Risale-i Nur, İlm-i Kelâmın da konuları olan iman esaslarını inceleyen, Kur'ân'ın emsalsiz hakikî ve mânevî bir tefsiridir. İfadede yer alan bazı vurguları şöyle anlamak mümkündür: Risale-i Nur "emsalsizdir." Çünkü ifade tarzı, ispat şekli, konulara yaklaşımı orijinaldir. "Kur'ân'ın hakikî tefsiridir." Çünkü Kur'ân'ın asıl mesajı olan başta tevhid, nübüvvet ve haşir konularını esas almıştır. "Mânevî bir tefsirdir." Çünkü İşârâtü'l-İ'câz tefsiri dışında kalan Risale-i Nur eserlerinin takip ettiği metotta, genellikle âyetlerin metinleri veya mealleri verilmeden, Kur'ân'dan alınan mesajlar doğrudan aktarılmıştır.

Lafzî Tefsir Metodunun Tercih Edilmemesinin Sebebi

Bilinen bir gerçektir ki, Risale-i Nur külliyatı, yalnız âlimlere hitap eden ilmî bir tefsir değil, aynı zamanda ve daha çok bütün halk kesimlerine hitap eden bir mürşittir. Asrın mürşidi olarak âyetlerin Arapça lâfızlarını açıklamanın, özellikle Türkiye'de çok faydalı olmadığını yakînen bilen Bediüzzaman, daha önce eşsiz bir tefsir olan İşârâtü'l-İ'caz'ı yazmasına rağmen o metottan vazgeçmiştir. Bizzat Nur talebeleri arasında bu İşârâtü'l-İ'caz tefsirinin Türkçeye tercüme edilmesine rağmen, yine de çok zor anlaşılması ve bu sebeple de çok az okunması, Risale-i Nur külliyatında mânevî tefsir metodunun uygulanmasının ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir. Özellikle Arapçanın resmen yasak olduğu, Kur'ân okumanın bile büyük bir suç sayıldığı, materyalist düşünce akımlarından kaynaklanan dinsizliğin alabildiğine yayıldığı bir devirde, âyetlerin Arapça lâfızlarını incelemek yerine,-gençlerin imanlarını kurtarma adına- ilâhî mesajları âyetlerden istinbat ve istihraç ederek doğrudan asrın idrakine sunmanın en elzem bir vazife olduğunu izah etmeye bile gerek olmadığını düşünüyoruz.

Risale-i Nur'un Konusu İman Esaslarıdır

Risale-i Nur'un, Kur'ân'ın mânevî ve hakikî bir tefsiri olduğunu söyleyen Bediüzzaman, konuları itibariyle onun hakiki Kelâm ilmi derslerini veren eserler olduğunu, hattâ İmam Rabbânî'nin çok önceden ondan haber verdiğini de ifade etmiştir.

Bir talebesine yazdığı cevabî mektubunda şöyle diyor: "Mektubunda ilm-i Kelâm dersini benden almak arzu etmişsiniz. Zaten o dersi alıyorsunuz. Yazdığınız umum sözler, o nurlu ve hakikî ilm-i Kelâmın dersleridir. İmam Rabbânî gibi bazı kudsî muhakkikler demişler ki: Âhir zamanda ilm-i Kelâmı yani ehl-i hak mezhebi olan mesâil-i imaniye-i kelâmiyeyi birisi öyle bir surette beyan edecek ki, umum ehl-i keşf ve tarikatın fevkinde, o nurların neşrine sebebiyet verecektir. Hatta İmam Rabbânî kendisini o şahıs gibi görmüştür. Senin şu âciz ve fakir ve hiç ender hiç kardaşın, bin derece haddimin fevkinde olarak kendimi o gelecek adam olduğumu iddia edemem, hiç bir cihette liyâkatim yoktur. Fakat o ileride gelecek acip şahsın bir hizmetkârı ve ona yer hazır edecek bir dümdârı ve o büyük kumandanın pişdar bir neferi olduğumu zannediyorum. Ve ondandır ki, sen de yazılan şeylerden o acip kokusunu aldın." *(Barla Lâhikası, s.173)*

Risale-i Nur külliyatının Kelâm ilmine ait eserler olarak da kabul görmesinin sebebi, konularının iman esasları ile ilgili olmasındandır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Bediüzzaman Risale-i Nur'u Kur'ân'ın mânevî bir tefsiri olarak görmekte ve aynı zamanda Kelâm ilminin konularını işlediğini de özellikle vurgulamaktadır.

Bu konudaki ifadelerinden bazıları şöyledir: "İmam Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sânî Ahmed-i Farukî (r.a.) demiş: Hakaik-i imaniyeden bir tek meselenin inkişafı ve vuzuhu, benim indimde binler ezvak ve keramâta müreccahtır. Hem bütün tarikatların gayesi ve neticesi, hakâik-ı imaniyenin inkişafı ve vuzuhudur.[15] Madem şöyle bir tarikat kahramanı böyle hükmediyor; elbette hakâik-ı imaniyeyi kemâl-i vuzuh ile beyan eden ve esrâr-ı Kur'aniyeden tereşşuh eden Sözler (Risale-i Nur), velayetten matlup olan neticeleri verebilir." *(Mektubat, s.330)*

Risale-i Nur, Kur'ân'dan Mülhemdir

Bediüzzaman'ın, "Risale-i Nur'u zâhiren benim eserim olmak haysiyetiyle sena etmiyorum. Belki yalnız Kur'ân'ın bir tefsiri ve Kur'ân'dan mülhem bir tercümân-ı hakikîsi ve imanın hüccetleri ve dellâlı olmak haysiyetiyle meziyetlerini beyan ediyorum. Hattâ bir kısım risaleleri ihtiyarsız yazdığım gibi, Risale-i Nur'un ehemmiyetini yazmakta ihtiyarsız hükmündeyim." *(Şualar, s.611)* şeklindeki ifadesi, Risale-i Nur'un Kur'ân'dan mülhem mânevî bir tefsir olduğu yolundaki kanaatini açıkça ortaya koyuyor. Buna göre denilebilir ki, işlenen konular sadece başlık olarak kullanılmış âyetlerin açıklaması değil, aynı zamanda metni verilmeyen ve fakat konu ile ilgili olan pek çok âyetin de açıklamasıdır.

Bediüzzaman'a göre, Risale-i Nur'un Kur'ân'dan mülhem olduğunu gösteren deliller vardır. Bunları muhtevanın zenginliği, her seviyedeki insanlara hitap etmesi, üstün ikna kabiliyetinin olması, özellikle eserlerin telifi esnasında Kur'ân'dan başka, müellifin yanında herhangi bir kaynak eserin bulunmamasına rağmen, alışılmışın dışında bir süratle yazılmış olması gibi hususlar zikredilebilir. Müellife göre Risale-i Nur'un muhtevası, kendi müellifinin havsalasının üstünde bir genişliğe sahiptir. Bu ise eserlerinin

bir ilham eseri olduğunun delilidir. Aşağıdaki sözleri bunu göstermektedir:

"Hem hakâik-i imaniye ve Kur'âniye'de öyle bir genişlik var ki, en büyük zekâ-i beşeri ihata edemediği hâlde; benim gibi, zihni müşevveş, vaziyeti perişan, müracaat edilecek kitap yokken, sıkıntılı ve süratle yazan bir adamda, o hakâikın ekseriyet-i mutlakası dekaikiyle zuhuru; doğrudan doğruya Kur'ân-ı Hakîm'in i'caz-ı mânevîsinin eseri ve inâyet-i Rabbaniyenin bir cilvesi ve kuvvetli bir işâret-i gaybiyesidir." *(Mektubat, s.348)*

Risale-i Nur'un takip ettiği üslûbun başka eserlerden farklı olduğunu, kapsamlı ifadelerle her kesime hitap edildiğini ve Kur'anî hakikatlerin, Kur'ân'ın üslûbuna uygun bir seyir takip ettiğini ifade eden müellifin konu ile ilgili görüşleri şöyledir: Bütün risalelerde, söz konusu olan bütün derin hakikatler, verilen misaller vasıtasıyla, en amî ve ümmî olanlara kadar ders veriliyor.

Hâlbuki o hakikatlerin çoğunu, büyük âlimler "tefhim edilmez", yani; "anlaşılamaz ve anlatılamaz" deyip, değil tüm insanlara, belki yüksek seviyedeki insanlara da bildiremiyorlar. Demek, Risale-i Nur'daki sühûlet-i beyan, şüphesiz bir eser-i inayettir ve onun müellifinin hüneri olamaz. Olsa olsa, Kur'ân-ı Kerim'in mânevî i'câzının bir cilvesi, verdiği temsillerin bir temessülü ve bir yansımasıdır. *(Mektubat, s.348)*

Bediüzzaman, özellikle elli-altmış kadar risalelerin telif tarzlarının, Allah'ın ilham ve ikramından başka bir şekilde izah edilemeyeceğini şu sözleriyle belirtmektedir: "Elli-altmış risaleler öyle bir tarzda ihsan edilmiş ki, değil benim gibi az düşünen ve zuhurata tebaiyet eden ve tetkikata vakit bulamayan bir insanın; belki büyük zekâlardan mürekkep bir ehl-i tetkikin sa'y ve gayretiyle yapılmayan bir tarzda telifleri, doğrudan doğruya bir eser-i inayet olduklarını gösteriyor." *(Mektubat, s.348)*

Özet olarak denilebilir ki: Bediüzzaman'a göre, Risale-i Nur'un telifindeki fevkalâde sürat ve sühûlet; nüshalarının çoğaltılması işleminde ve yazılmasında gösterilen fevkalâde iştiyak ve kolaylık; okunmasında dahi usandırmaması ve zevkle okunması, Kur'ân-ı Kerîm'in bir kerametidir ki, Kur'ân'ın nurları olan Nur risalelerinde kendini göstermiştir. *(Mektubat, s.334)*

Risale-i Nur'un Kur'ân'dan mülhem olduğunu gösteren delillerden biri de bu eserlerin değişik yerlerinde ifade edilen düşüncelerin, birden fazla âyetin açıklaması olarak değerlendirilmekle ortaya konulmasıdır. Misal olarak 22. Söz'ün birinci makamı, şu iki âyetin başlığı altında yazılmıştır. "Öğüt alsınlar diye Allah, insanlara misaller getirir." *(İbrahim, 14/25)* "Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz." *(Haşir, 59/21)*

Tahdis-i nimet kabîlinden Allah'ın kendisine yaptığı ikram ve yardımı açıklamasının sebepleri üzerinde dururken de müellif "Üçüncü sebep"i şöyle açıklıyor: "Sözler (bu tabir, Risale-i Nurun tümüne şamildir) hakkında tevazu suretinde demiyorum; belki bir hakikati beyan etmek için derim ki, sözlerdeki hakaik ve kemâlât, benim değil, Kur'ân'ındır ve Kur'ân'dan tereşşuh etmiştir. **Hattâ Onuncu Söz, yüzer âyât-ı Kur'âniye'den süzülmüş bazı katarattır. Sair risaleler dahi umumen öyledir**. Madem ben öyle biliyorum ve madem ben fâniyim, gideceğim; elbette bâkî olacak bir şey ve bir eser, benimle bağlanmamak gerektir ve bağlanmamalı. Evet, lezzetli üzüm salkımlarının hasiyetleri, kuru çubuğunda aranılmaz. İşte ben öyle bir kuru çubuk hükmündeyim." *(Mektubat, s.344)*

Münacat Risalesi'nin fihrist kısmında bu risalenin "… Resul-i Ekrem'in (a.s.m) münacatından ve Kur'ân-ı Mucizu'l-Beyan'ın tesbih, tahmid ve sena ve duaya münhasır **yedi yüz adet** âyâtından mehuz (alınmış).." olduğu belirtilmiştir *(bk. Lem'alar, s.442, Münacat Fihrist kısmı)*.

Üstadın talebelerinden hâlâ hayatta olan Mustafa Sungur Efendi'nin bildirdiğine göre, Bediüzzaman "Ben hakaik-ı imaniyeye müteveccih olduğum zaman **Kur'ân'dan iki yüz âyet** yarışırcasına imdadıma koşuyor" demiştir.

Bediüzzaman'ın bir talebesine "bir sır" kaydıyla kaleme aldığı bir yazısından anlaşıldığına göre, bir kısım ehl-i hakikat "Vedûd" ismine mazhar oldukları gibi, kendisine de Kur'ân'ın hakikatlerine yaptığı dellâllık hizmeti esnasında, "Rahîm" ve "Hakîm" isimlerine medar bir vaziyet verilmiştir. Ona göre bütün Nur risaleleri, o mazhariyetin birer cilvesi olup "Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, şüphesiz ona pek çok hayır verilmiş demektir." *(Bakara, 2/269)* âyetinin sırrına mazhardırlar. *(Mektubat, s.18)*

Bediüzzaman'ın, Risale-i Nur'un Kur'ân'dan mülhem olduğu yolundaki kanaatini gösteren aşağıdaki ifadeleri de bir belge mahiyetindedir: "Risaletü'n-Nur, sair telifat gibi ulûm ve fünundan ve başka kitaplardan alınmamış, Kur'ân'dan başka me'hazi yok, Kur'ân'dan başka üstadı yok, Kur'ân'dan başka mercii yoktur. Telif olduğu vakit hiç bir kitap müellifinin yanında bulunmuyordu. Doğrudan doğruya Kur'ân'ın feyzinden mülhemdir ve semâ-i Kur'ânîden ve âyâtının nücûmundan, yıldızlarından iniyor, nüzul ediyor." *(Sikke-i Tasdik-i Gaybi, s.95)*

Netice

Sonuç olarak diyebiliriz ki, binden fazla âyetin açıkça yazıldığı, müellifin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, bir o kadar âyetin de –lâfzı zikredilmeden- açıklamasının yapıldığı, Risale-i Nur Külliyatı, orijinal bir üslûpla orijinal tespitler yapan, telifi harikulâde bir şekilde gerçekleşen, Kur'ân'dan mülhem, nevi şahsına münhasır Kur'ân'ın orijinal manevî bir tefsiridir.

*Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. E. Öğretim Üyesi
nbeki@yeniumit.com.tr

Not: Dipnot ve kaynaklar için bkz: http://www.yeniumit.com.tr

Prof. Dr. Mesut ERDAL*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Kendisiyle tevessül edilen şahıslar esas gaye ve maksat yerine geçirilmediği ve onların sadece bir vesile ve vasıta olmaktan öte hiçbir salâhiyetlerinin bulunmadığı unutulmaz ve bütün bunlarda meşîet-i ilâhiyenin esas olduğu nazardan kaçırılmazsa tevessül vardır ve olmuştur. Bunun şirkle, uzaktan yakından herhangi bir alâka ve irtibatı da yoktur.

KUR'ÂN'DA
VESİLE KAVRAMI VE TEVESSÜL MESELESİ

Tevessül' Arap dilinde '*vesile*'den gelen bir kelimedir. *Vesile* ise Arapça'da hacet/ihtiyaç anlamında kullanılmıştır. Nitekim Antere bir şiirinde vesile kelimesiyle ihtiyaç (hâcet) anlamını kastetmiştir.[1] Vesile kelimesine çoğu kaynaklarda ise yakınlık anlamı verilmiştir.[2]

Kur'ân'da "tevessül" tabiri geçmemekle birlikte, aynı kökten gelen "el-vesile" kelimesi Mâide Sûresi 35. ve İsrâ Sûresi 57. âyetlerde geçer. Bu âyetlerden konumuzla doğrudan ilgili olan birincisinin tefsiri üzerinde genişçe durulacaktır.

Bazı Arap dili sözlüklerinde "vesile" için özet olarak şu anlamlar verilmektedir: Sultanın yanındaki makam, derece, yakınlık. Meselâ:

وَسَلَ فُلاَنٌ إِلَى اللهِ وَسِيلَةً denildiği zaman "kişi Allah'a yaklaşabildiği bir iş yaptı" anlamı kastedilir. تَوَسَّلَ إِلَيْهِ بِوَسِيلَةٍ sözüyle de "Allah'a bir amel ile yakınlaştı" denilmek istenir.[3] Diğer bir deyimle vesile, kendisiyle başkasına yaklaşılan şeydir. Çoğulu, "vüsül" ve "vesâil" gelir. Hadîslerde ise bu kelimeyle Allah'a yakınlık, bir kavle göre şefaat, bir diğer görüşe göre de cennetteki konaklardan biri kastedilmiştir.[4]

Râğıb el-Isfahânî'ye göre, vesile, bir şeye istekli ve arzulu olarak ulaşmaya gayret etmektir. Bu kelime, yani vesile, sad harfiyle yazılan vasîle'den daha özel bir anlama sahiptir. Çünkü vesile kelimesinde arzu ve rağbet anlamı mevcuttur.[5]

'Vesile'den türetilen ve kavramlaşan 'tevessül'ün terim anlamı ise Allah katında kıymet ve makam

sahibi olan birini, duanın kabulü için vesile kılmaktır. Yani Allah'ın isim ve sıfatlarını, Allah ve Resulü'ne olan imanı, sâlih amelleri, Peygamberleri ve salih zatları vesile kılmaktır.[6]

Vesile ile alâkalı olarak, yukarıda işaret ettiğimiz iki âyetten, konumuzla doğrudan ilgili birincisini, yani Mâide Sûresi 35. âyeti ve tefsirini vereceğiz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve O'na yaklaşmaya vesile arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."

Âyet iki cümleden teşekkül etmekte; ilkinde, takva dairesine girmemiz, ikincisinde ise Allah'a götüren/ulaştıran vesile aramamız ve cihad etmemiz istenmektedir. Buna göre âyette üç ana husustan söz edilmektedir: Takva, vesile aramak ve cihad. Netice ise dünyevî/uhrevî felah veya kurtuluş.

Kimi müfessirlerimiz âyetteki takva ve vesile arama eylemlerini aynı çizgi üzerinde mütalâa ederek, âyeti, "Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve O'na (ulaştıran) vesile arayın. Yani kendisiyle sevaba nail olacağınız şeyleri ve sizi ona yaklaştıran itaatleri yerine getirip isyanlardan da kaçının."[7] şeklinde tefsir etmişlerdir.

Bazıları ise vesile için "sevgi" anlamı vererek âyeti, 'Allah sevgisine ulaşın, ya da kendinizi Allah'a sevdirin."[8] tarzında izah etmişlerdir. Bu izah da makuldür zîrâ, insanların gönlüne girebilmenin en iyi yolu ve yöntemi sevgidir. Sevginin açamayacağı kapı pek nadirdir.

Kimi de söz konusu âyeti, "İtaatte bulunarak ve hoşnut olduğu amelleri yaparak Allah'a yaklaşınız." şeklinde tefsir etmektedir.[9]

Daha farklı bir yorum ise Seâlibî tarafından yapılmıştır; şöyle ki:

"Bu âyet Allah ve Rasulü'nün emir ve yasaklarına karşı harp eden kimseleri zikrettikten sonra gelmiş olup, Allah'tan bir öğüt ve nasihattir. Bu hitap, mücerret vaazdan daha beliğ ve etkilidir. Çünkü buradaki öğüt, insanlara, (önceki âyetin tehdidi ile) korkar ve titrer vaziyette oldukları hâlde gelmektedir. وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ifadesinin anlamı, Hz. Muhammed (s.a.s.) için, O'nun Allah'a daha yakın bulunması ve O'nun katında faziletli olmasını istemektir. O'nun hakkındaki bu talep, dünyada iken yakınlık ve fazilet verilmesine yöneliktir. Bunun âhiretteki meyvesi ise makâm-ı mahmûdda şefaat sahibi olmasıdır."[10]

Zemahşerî, *el-Keşşâf* isimli tefsirinde 'vesile'yi şöyle tarif etmiştir: "Vesile, kendisiyle tevessül edilen ve yaklaşmaya araç kılınan her türlü fiil ve davranıştır. Burada kendisiyle Allah'a yaklaşılan itaatleri yapmak ve isyanlardan kaçınmak anlamlarından mecaz olarak gelmiştir."[11] Hulâsa, vesile kelimesi ihtiyaç, yakınlık ve kurbiyet, hedefe ulaştıran vasıta ve Zemahşeri'nin dediği gibi yakınlaşma vasıtası olan her türlü fiil ve davranıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır ise âyeti şöyle tefsir etmekte ve değerlendirmektedir: "Biz mü'miniz, Allah bizi sadece kendisine iman etmemizle sever deyip de lâubali olmayınız, Allah'tan korkunuz, kötü ahlâktan ve çirkin işlerden sakınınız. Sonra yalnız korkmak ve sakınmakla da kalmayınız, iradenizi sarf edip sebeplere de başvurunuz. Allah'ın emirlerini yerine getiriniz ve bununla da kalmayıp Allah'a yaklaşmak için daima vesile arayınız. Her fırsatı değerlendirerek kendi gönlünüz ve isteğinizle farz ve vaciplerin dışında güzel güzel işler ve Allah'ın rızasına uygun ameller yaparak kendi tarafınızdan da kendinizi Allah'a sevdirmek isteyiniz. İsteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız (…) Hâsılı vesile lüzumludur. Ve onu bulmak için isteyip aramak ve tevessül etmek de lâzımdır. Çünkü vesilenin vesilesi de iman ve ittika ile talebi sevdirme arzusudur. Ve işte "O'na vesile arayınız." Bu kasd ü niyet ile esbabı araştırmak ve sevilen huylar, salih ameller gibi rıza-i ilâhîye muvafık güzel vesileler edinerek kulluğa yönelik sa'y ü gayret göstermeyi emreder. Ve bunun içindir ki bunun peşinden mücahede emri getirilmiştir. İman, ittika ile; ittika, vesileyi aramak ile; vesileyi aramak ise mücahede ile kemale erer."[12]

Allâme Hamdi Yazır burada 'vesile'nin İslâm'ın meşru dairesinde aranması gerektiğini vurgulamakta, ilâhî hoşnutluğa ve muhabbetullaha da ancak meşru çerçevede ulaşılabileceğine işaret etmektedir. Vesile kavramı, işârî tefsirlerden 'Rûhu'l-beyân'da da şöyle izah edilmektedir: "Bil ki bu âyet-i kerime açıkça vesile aramanın ve peşine düşmenin gerekli olduğunu emreder. Çünkü Allah'a ancak vesile ile vâsıl olunur. Vesileler ise hakikat bilginleri ve tarikat meşâyihidir. Kişinin mürşid olmadan kendi kendine amellerde bulunması nefsini büyütür, ziyadeleştirir. Ama bir mürşidin işaretine uygun olarak ve peygamberlerin ve evliyanın rehberliği ile amel eden kişi ise nefsi varlıktan kurtarır, perdeyi kaldırır ve talibi Rabbu'l-erbâb'a ulaştırır."[13] Bursevî vesileye kendi meşrebi açısından bakmış ve alanını daraltmış olsa da kâmil mürşitlerin

önemine dikkat çekmiş olmakla rıza-i ilâhîye ulaşmanın en önemli ve esaslı dinamik vesilelerinden birine işarette bulunmuştur.

Vesile kavramına ilişkin bilgi ve yorumları serdettikten sonra Kur'ân ve Sünnet'in engin ufkundan yararlanarak tevessülün konusunu daha açık şekilde ve kısımlarıyla şöyle ifade edebiliriz:

1. Allah'a İsim ve Sıfatlarını Vesile Kılarak Yalvarmak

Bu tevessül şöyle misâllendirilebilir. "Allah'ım, Senin Rahmân, Rezzak vb. isimlerinin hakkı için beni şununla rızıklandırmanı veya bana şunları ihsan etmeni diliyor ve dileniyorum." Bu duada Allah'tan istenenler, O'nun Rahmân ve Rezzak ismi vesile kılınarak istenmektedir.

Efendimiz (s.a.s) de pek çok hadîslerinde Cenâb-ı Allah'a isim ve sıfatlarını vesile kılarak tazarru ve niyazda bulunmuşlardır. Allah Resulü (s.a.s) çok sıkıntılı olduğu anlarda, "Ey Hayy ve Kayyum olan Allah'ım! Sen'in rahmetinden medet bekliyorum."[14] diye yalvarmıştır.

Bir diğer dualarında ise şöyle buyurmuşlardır: "Bir kul başına gelen bir sıkıntı ve üzüntü karşısında, 'Allah'ım, ben Sen'in kulunum, bir kulunun oğluyum, bir cariyenin oğluyum, benim bütün her şeyim Sen'in elindedir. Sen, hakkımda istediğin hükmü verirsin; Sen'in verdiğin bütün hükümler benim için âdilânedir. Kendini bize tanıttırdığın bütün isimlerinin hakkı için, kitabında inzal buyurduğun bütün isimlerinin hürmetine veyahut kullarından birine talim buyurduğun isimlerinin hürmetine yahut da gayb ilmindeki bize açıklamadığın isimlerinin hürmetine, Kur'ân'ı kalbime bahar kılmanı, gönlüme ışık yapmanı, onun vasıtasıyla sıkıntı ve üzüntümü gidermeni diliyorum.' derse, Allah onun sıkıntı ve üzüntüsünü giderir ve o sıkıntılar yerini sevinç ve feraha bırakır."[15]

2. Allah'a, Geçmişte Yapılan Salih Amelleri Vesile Kılarak Dua Etmek

Bu şekilde tevessül ile duaya örnek olarak, Allah Resulü'nden nakledilen, mağarada mahsur kalan üç adamın kıssası verilebilir. Hazreti Enes Allah Resulü'nden şöyle işittiğini anlatıyor:

"Üç kişi birlikte yürürken yağmura yakalanınca dağdaki bir mağaraya sığındılar. Dağdan kopup yuvarlanan bir kaya parçası, sığındıkları mağaranın ağzını kapattı ve onları mağaraya hapsetti. Birbirlerine şöyle dediler: 'Allah için yaptığımız amelleri araştıralım ve o amellerle Allah'a dua edelim. Ümit edilir ki, Allah o amellerimizin hürmetine bizi bu sıkıntıdan kurtarır.'

Biri yaşlı ve ihtiyar anne ve babası olduğunu, eşi ve küçük çocuklarından önce onları doyurmak için sabaha kadar başlarında uyanmalarını beklediğini ifade ettikten sonra, 'Allah'ım, eğer biliyorsan ki bunu yalnız senin rızan için yaptım, mağaranın ağzını birazcık arala da gökyüzünü görebilelim.' diyerek yalvardı. Allah da bunun üzerine mağarayı biraz açtı, o aralıktan göğe baktılar.

İkincisi çok sevdiği bir amcakızından bahisle, onu çok sevdiğini, bir gün onunla yalnız kalarak evlilik dışı ilişki kurmayı talep ettiğini ve sonunda kızın direnmesi ve Allah'tan kork demesiyle vazgeçtiğini anlattıktan sonra, 'Allah'ım, eğer bunu Sen'in için yaptığımı biliyorsan, mağaranın ağzını biraz daha arala.' diyerek yalvardı. Allah da bu duaya mukabil mağaranın ağzını biraz daha açtı.

Üçüncü kişi de ücret mukabilinde işçi tuttuğunu ama işçinin hakkını almadan ayrılıp gittiğini, ancak o ücreti çalıştırarak nemalandırdığını, yıllar sonra o işçi yanına gelip de hakkı olan ücreti istediğinde sürülerle hayvanların ona ait olduğunu ve sonunda adamın o sürüleri götürdüğünü ifade ettikten sonra 'Allah'ım, eğer bunları senin rızan için yaptığımı biliyorsan, mağaranın geri kalan kısmını da açıver.' dedi. Akabinde Allah mağaranın geri kalan kısmını da açıverdi."[16] Anlaşıldığı üzere her üç mağara arkadaşı yaptıkları Salih bir işi Allah'a arz ederek o amellerle tevessülde bulunmuşlardır.

Hakikatte tevessül, Allah'ın belirlediği ve takdir ettiği neticeler için yerine getirilmesi gereken sebeplerden sadece biridir. Hakiki tesir Allah'tan olmakla birlikte, Allah, varlık âleminde sebeplerle sonuçlar arasında bir mukarenet (birliktelik, yakın sebeplilik) kılmıştır. Buna göre tevessülün hükmü diğer sebeplerden farklı değildir.

3. Allah'la İrtibatının Kuvvetli Olduğuna İnanılan Birini Vesile Kılarak Allah'a Dua Etmek

Bu tarz tevessül şöyle izah edilebilir: Birisi salih bir zâta gider ve ondan mevcut sıkıntısını gidermesi için Allah'a dua etmesini istirham eder. Hadîslerden buna misâl olarak Hazreti Ömer'in naklettiği şu rivayet zikredilir: "Allah Resulü'nden şöyle derken işittim: 'Tâbiînin en hayırlısı, Üveys adındaki şahıstır. Onun bir annesi vardır. Vücudunda da beyazlık vardır. Ona

söyleyin de sizin için Allah'a istiğfarda bulunsun.'" Diğer bir rivayette ise "Sizden kim onunla karşılaşırsa, sizin için dua etmesini istesin." demiştir.[17] İmam Nevevi bu hadisin şerhinde şöyle der: "Bu hadîsten, dua talep eden daha faziletli de olsa, salih zâtlardan dua istemenin müstehap olduğu anlaşılmaktadır."[18]

Osman İbn Huneyf nakleder: Gözünden rahatsız olan bir adam Allah Resulü'ne geldi ve "Ey Allah'ın Resulü, bana afiyet ve sıhhat vermesi için Allah'a dua et." Efendimiz, "İstersen dua edeyim ya da istersen sabret, bu senin için daha hayırlıdır." Adam "Dua et" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü ona mükemmel ve kusursuz bir abdest almasını ve şu dua ile yalvarmasını tavsiye etti: "Allah'ım, rahmet peygamberi olan Sen'in peygamberin Muhammed'in hürmetine sana teveccüh ediyor ve senden istiyorum. Sen'inle bu ihtiyacımın giderilmesi konusunda Rabbime teveccüh ettim. Allah'ım, o Rahmet Peygamberi'ni benin iyileşmem için vesile eyle."[19]

4. Dua Esnasında, Bekâ Yurduna İrtihal Eden Peygamber, Veli ve Diğer Salih Kulları Vesile Kılmak

Bu nevi tevessül de önceki üç türde olduğu gibi, İslâm bilginlerinin çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Yani cumhur-u ulemanın kâhir ekseriyetinin genel görüşü budur. Buna göre bir peygamber, bir şehit veya velinin kabri ziyaret edildiğinde ziyaret edenle kabirde medfun olan zât arasında mânevî alışveriş söz konusudur. Karşılıklı istifade ve istifâza bahis mevzudur. Nitekim bu konuyu Allâme Fahreddin Razi şöyle izah etmektedir:

"İnsanın ruhu bedeni öldükten sonra ebedî olarak kalıcıdır. Bedenlerini terk eden ruhlar henüz bedenlerden çıkmamış ruhlardan pek çok yönden daha güçlüdürler. Şöyle ki ruhlar bedenlerini geride bıraktıkları zaman perdeler kalkar, onlara gayb perdesi ve âhiret menzillerine ait sırlar ayân olur. Ruh bedende, yani hayatta iken delille elde edilen bilgiler bedenden ayrıldıktan sonra zaruri/kesin bilgiye dönüşür. Beden kaybolunca bu ruhlar aydınlanır, nurlanır ve bir nevi kemale erer. Diğer taraftan henüz bedende olan ruhlar da bazı yönlerden bedenlerini terk etmiş ruhlardan daha güçlüdürler. Çünkü onlar talep etme/araştırma ve kazanma vesileleri olan tefekkür ve nazar sayesinde her gün yepyeni bilgilere ulaşırlar. Bu durum ölenlerin ruhlarında olmaz.

İkinci mesele ise şudur: Ruhların bedenleriyle olan ilişkisi şiddetli bir aşka ve tam bir sevgiye benzer. Bu sebeple, dünyada elde etmek istediğin her şeyi bu be-

denini rahat ettirmek ve ona iyilik etmek için yaparsın. İnsan öldüğünde ve ruhu bedenini terk ettiğinde o muhabbet ve aşk kaybolmaz. Böylece ruhlar geride bıraktıkları bedenlerine meyilli ve müncezip olarak kalırlar. Bunların üzerine şunu bina edebiliriz: İnsan, kâmil ve etkili bir ruha sahip bir zatın kabrine vardığında ve orada bir süre durduğunda onun nefsi/ruhu o topraktan etkilenir. Ölen zatın ruhunun o toprakla olan ilişkisi malumunuzdur. İşte ziyaret esnasında canlı bedenin ruhu ile orada yatan zatın ruhu o toprak vesilesiyle karşılaşırlar. Sanki cilalanmış aynaya benzeyen bu iki ruh ışıklarını birbirine aksettirmeye başlarlar. Ziyaret edenin ruhunda hâsıl olan ilim, mârifet, fazilet, Allah'a boyun eğme ve kadere teslimiyet gibi güzellikler oradaki meyyitin ruhuna akseder. Diğer taraftan o meyyitin ruhundaki parlak ve kâmil ilimler de nur olarak ziyaret eden kişinin ruhuna akseder. Böylelikle bu ziyaret hem ziyaretçi hem de ziyaret edilen hakkında büyük bir menfaate ve güzelliğe vesile olur. Kabir ziyaretinin meşruiyetindeki asıl hikmet de budur. Burada zikrettiğimizden daha ince, daha esrarengiz sırlar da hâsıl olabilir; ama eşyanın hakikatlerini kuşatıcı şekilde bilmek Allah'a mahsustur."[20]

Aynı şekilde Sa'duddin Teftâzânî de dünyada iken aralarında muârefe olan kişiler arasında kabir ziyareti anında mânevî alışveriş olacağından söz eder ve şöyle der: "Kabirleri ziyaret faydalıdır. Dünyada hayır yörüngesinde yaşamış olan şahsiyetlerin ruhlarından iyiliklerin celp edilmesi ve birtakım musibetlerin defedilmesi konusunda yardım istenebilir. Zîrâ insanın ruhu bedeninden ayrıldıktan sonra bedeni ve onun

Kendisiyle tevessül edilen şahıslar, esas gaye ve maksat yerine geçirilmemeli ve onların sadece bir vesile ve vasıta olmaktan öte hiçbir yetkilerinin bulunmadığı unutulmamalıdır. Bütün bunlarda İlâhî iradenin esas olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

defnedildiği toprakla sımsıkı bir alâkası olur. Hayatta olan kişi o toprağı ziyaret ettiğinde iki ruh arasında bir mülâkat ve karşılıklı bir feyiz alışverişi olur."[21] Sözün tam burasında Allâme Kevserî der ki: "Büyük imamın bu meselede vardığı sonuç böyledir. Acaba bu imam da tevhid ile şirki ayırt edemeyen kimselerden midir? Tuh böyle tahayyül edenlerin yüzüne!"[22]

Konuyu tevessüle dair bazı ölçü ve prensiplerle bağlamak ve sonuçlandırmak istiyoruz:

a. Allah her şeyin yaratıcısıdır. Her şey O'nun kudret elindedir. Hakiki anlamda bütün işleri evirip çeviren O'dur. O'ndan başka Hâlık, Mûcid ve Müdebbir yoktur. Nebiler ve veliler ise kendilerinden yardım istenilen ve O'nun inayetine davetiye anlamında birer vesile-sebeptirler.

b. Bizim Allah'a ve Peygamber Efendimiz'e yönelik sevgimiz ve muhabbetimiz, O'nun dışındaki her şeyden bize daha sevimli olmalıdır. Allah'tan ötürü Efendimiz'i, velileri, şehitleri, sıddîkleri vs. severiz.

c. Hakiki anlamda Allah'ın dışında medet ve yardım edecek hiç kimse yoktur. Her ne kadar o yardımlarını yaratıklarının eliyle veya vasıtasıyla bize ulaştırıyorsa da bütün yardım ve medetler O'ndandır.

d. Bizler, dua ederken, "Nebinin hakkı için, onun yüzü suyu hürmetine veya filan veli kulunun hürmetine" dediğimizde, bu ifadelerle Allah'a daha yakınlaşmayı ve o zatların Allah katındaki mevkilerinin hürmetine dualarımızı kabul etmesini istiyoruz.

e. Tevessülün cevazı konusunda yaşayan biriyle vefat eden biri arasında ayrım yapmak, yani yaşayan biriyle tevessülü kabul edip de bekâ yurduna intikal edenlerle tevessülü reddetmek temelsiz bir iddiadır. Kaldı ki peygamberler ve şehitler bu dünyadan irtihal etmiş olsalar da, belirli bir hayat mertebesinde yaşamakta ve dünya ile alâkaları devam etmektedir. Dünya ile irtibatlı olan peygamber ve şehitleri vesile kılmakla bedeni ile hayatta olanı vesile kılmanın ne farkı olabilir ki?

f. Hakikatte tevessül, Allah'ın belirlediği ve takdir ettiği neticeler için yerine getirilmesi gereken sebeplerden sadece biridir. Hakiki tesir Allah'tan olmakla birlikte, Allah, varlık âleminde sebeplerle sonuçlar arasında bir mukarenet (birliktelik, yakın sebeplilik) kılmıştır. Buna göre tevessülün hükmü diğer sebeplerden farklı değildir. Zîrâ Allah'ın bir hastalığın iyileşmesini ve şifa bulmasını yahut herhangi bir ihtiyacın giderilmesini veya rızık genişliğine kavuşmayı salih kullarından birinin duasına bağlamış olabilir.[23]

Sonuç olarak, kendisiyle tevessül edilen şahıslar, esas gaye ve maksat yerine geçirilmemeli ve onların sadece bir vesile ve vasıta olmaktan öte hiçbir yetkilerinin bulunmadığı unutulmamalıdır. Bütün bunlarda İlâhî iradenin esas olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bu kıstaslara uyularak yapılacak bir tevessülün, şirkle ilgisi yoktur. Ancak her masum düşüncenin kötüye kullanımı mümkün olduğu gibi, bunu da suiistimal eden bir kısım cahiller bulunabilir. Bu, meselenin özüne zarar vermez.

* Dicle Üniv. İlâhiyat Fak. Öğretim Üyesi
merdal@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Ğazzî, İtkânu mâ Yahsünü mine'l- Ahbâri'd- Dâirati ale'l- Elsün, Kahire, 1415, I, 348; Suyûti, ed-Dürrü'l- Mensûr, Dâru'l- fikr, Beyrut, 1993, III, 71, Divanü Antere ibn Şeddad, www.adab.com; Ez-Zebidi, Tacü'l- Arûs, I, 6467
2. Şihâbuddîn Ahmed ibn Muhammed, et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l- Kur'ân, Tah: Fethi Enver, Dâru's- sahâbe, Kahire, 1992, I, 182.
3. İbn Manzûr, XI, 724.
4. İbn Manzûr, XI, 725. Ayrıca bkz. er-Râzî, Ebû Bekr, Muhtâru's- Sıhâh, s. 300; el- Münâvî, Muhammed Abdurraûf, et-Tevkîf alâ Mühimmeti't-Teârîf, I, 726.
5. Râğıb el-Isfahani, el-Müfredat fi ğaribi'l-Kur'an, Kahraman yay., İstanbul, 1986, وسل mad.
6. Abdullah el-Hümeyri, et-Teemmül fi hakikati's- tevessül, Dâru Kurtuba, Beyrut, 1422, s.11.
7. Beydâvî, Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl, I, 321.
8. Taberî, VI, 227.
9. İbn Kesîr, II, 53.
10. Abdurrahmân es-Seâlibî, el-Cevâhiru'l- Hisân fî Tefsîri'l- Kur'ân, I, 460.
11. Zemahşeri, el-Keşşaf an hakaiki ğavamidi't-tenzil, Beyrut, 1995, I, 615.
12. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, III, 1670.
13. İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l- Beyân, II, 388.
14. Tirmizi, Sünen, Daru ihyai't-türasi'l-arabi, Beyrut, Tarihsiz, V, 539, Hadis no: 3524.
15. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, Tarihsiz, I, 452; Taberani, el-Mu'cemü'l-Kebir, I-XX, Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem, Musul, 1983, X, 169.
16. Müslim, Zikir, 27, Hadis no: 2743.
17. Müslim, Fedâilü's- sahâbe, 55, Hadis no: 2542.
18. Ebu Zekeriyya en-Nevevi, Şerhu Sahihi Müslim, I-XVIII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, 1392, XVI, 95.
19. Tirmizi, Sünen, V/ 569; Nesâî, Sünen, VI/169.
20. Kevseri, Makâlât, s.383-384.
21. Et-Teftazânî, Şerhu'l- mekâsıd fî ilmi'l- kelâm, Pakistan, 1981, II/ 43.
22. Makâlât, s.385.
23. Abdullah el-Humeyri, *et-Teemmül fi hakikati't-tevessül*, Dâru Kurtuba, Beyrut, 1422, s.50 vd.

Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Ruh ve Mânâ MEDENİYETİNE DOĞRU

Medeniyet, Arapçada şehir anlamına gelen 'medine' kelimesinden alınmış yeni bir isimdir. Me-de-ne fiil kökünden gelen medine, ikamet etmek mânâsındadır. Sınırları belirli yerleşim yerlerine veya düşmanlardan korunmak maksadıyla yüksek yerlere inşa edilen kalelere 'medine' denmiştir. Arapçada yerleşim yerlerinin küçükleri 'belde', büyükleri ise 'medine' diye adlandırılır. Yesrib şehri, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), hicretinden sonra 'Medine' ismiyle anılmıştır. Ayrıca İslâm dünyasında zaman içinde Medine-i İsfahan, Medine-i Mansûr (Bağdad) ve Kisra'nın şehri Medâin (şehirler) gibi on altı farklı şehir Medine adıyla anılmıştır.

Bazı dilciler, Medine'nin "dâne" fiil kökünden isim olduğunu söylemişlerdir. Bu kök, itaat, mülk, hüküm ve sultan gibi mânâlara sahiptir. Bu durumda 'medine' kelimesi, dîn ile aynı kökten gelmektedir ve belirli bir idare gücünü kabul edip ona itaat eden insanların yaşadığı yer anlamını ifade etmektedir. Nitekim Arapçada belirli bir idare gücünü kabul ettiği için şehirde yaşayanlara 'medenî', çölde yaşayanlara ise 'bedevî' denilmiştir. 'Bedevî' kelimesi aynı zamanda 'hadarî' (yerleşik) kelimesinin zıt anlamlısıdır. Ayrıca yine 'dâne' fiilinden gelen 'deyn' (borç) kelimesi ile de 'medine' arasında sorumluluk açısından bir alâka kurulması mümkün görünmektir.

Medine kelimesinin ifade ettiği olumlu çağrışımlar, Müslüman ilim adamlarını şehirde yaşamanın faziletleri üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Hattâ ünlü filozof Farabi (ö. 339/950), felsefî sisteminin bir özetini yaptığı ve son kısmında siyaset felsefesine dâir fikirlerini ele aldığı eserine *Mebâdiu ârâi ehli'l-medîneti'l-fâzıla* (Faziletli şehir halkının görüşlerinin ilkeleri) adını koymuştur. O, Medine kelimesi ile belirli bir şehri kastetmemiş; kelimeyi kök anlamına uygun olarak hem 'şehir' hem de 'yönetim/devlet' mânâlarını çağrıştıracak şekilde kullanmıştır. İdeal devlet ve yönetim modelini ise şehirde yaşamanın erdemlerinden hareketle belirlemeye çalışmıştır. Ona göre her insan yaratılıştan birçok şeye muhtaçtır. İhtiyaçlarını karşılamak ve mükemmel bir insan olabilmek için başka insanların yardımına ihtiyaç duyar. İnsanlar arasındaki yardımlaşma ve iş bölümü şehirlerde daha kolay mümkün olduğundan, en üstün iyiliğe ve tam mükemmelliğe ancak şehirlerde ulaşılır. İnsanların mutluluğu elde edebilmek için birbirine yardımcı olduğu şehirler, 'el-medînetu'l-fâzıla'dır; yani erdemli ve mükemmeldir. Erdemli şehirdeki insanlar, iyiliği elde etmek için iradelerini kullanır ve birbirine yardımcı olurlar. İyilik ortak paydasında birbiriyle yardımlaşan insanlar, erdemli şehirleri, mutluluğu gerçekleştirmek için şehirleri birbiriyle yardımlaşan milletler, erdemli milletleri, ortak özelliklere sahip milletler de evrensel faziletli yönetimi meydana getirirler. Böylece Farabi, faziletli şehir kavramından hareketle evrensel bir medeniyet telâkkisi ortaya koymaya çalışır.

Medeniyet kelimesi ile ifade etmemiş olsa da 'medeniyet' kavramını sistemli bir şekilde ilk ele alan tarihçi İbn Haldun'dur (ö.808/1405). O da Farabî gibi insanların bir arada yaşamalarının fıtrî olduğu düşüncesinden hareket eder. Filozofların "İnsan, yaratılış itibarıyla medenîdir" (Medeniyyün bi't-tab') sözünde belirttiği gibi insanların kendilerini korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için toplum hâlinde yaşamalarının zarurî olduğunu söyler. Ona göre, toplum hayatının devamı için gerekli bir başka unsur ise 'egemenlik' kavramıdır. Zîrâ insanların bir arada yaşayabilmeleri belirli kurallara uymalarına bağlıdır. İnsanların birbirine zarar vermemesi için kuralların uygulanmasını temin edecek bir idare etme gücüne (mülk) ve toplumu bir arada tutan ortak bir dayanışma duygusuna ihtiyaç vardır. İşte bu dayanışma duygusu bedevilerde 'asabiye' yani kan bağıdır. Ancak asabiye yalnızca kan bağından ibaret değildir. Bir topluluğu belirli bir gayede birleştiren onları topluluk kılan her bağ asabiye kavramı içinde değerlendirilebilir. Bu durumda asabiyeyi 'içtimâî dayanışma duygusu veya şuuru' şeklinde tanımlamak mümkündür.

İçtimâî dayanışma duygusu (asabiyye) bütün insan topluluklarında ortaktır. İbn Haldun, toplumsal dayanışma duygusu ile hareket eden toplulukların hadarî/şehirli, bedevî/göçebe olmak üzere iki ayrı ekonomik-toplumsal örgütlenme biçimine sahip olduklarını öne

sürer. Hadarî olsun bedevî olsun her toplumun bir umranı vardır; bedevî umran zamanla gelişerek hadarî umran hâline gelir. Hadarî/şehirli umran ifadesi ise bugün bizim medeniyet dediğimiz kavrama yakın bir mânâ ifade etmektedir. Bu takdirde İbn Haldun'un medeniyet telâkkisinin temelinde Farabî'de olduğu gibi şehir yani medine olduğu söylenebilir. O şehirli olmayı topluluk bilinci üzerinden temellendirerek, şehirlilerin ortaya koyduğu maddî-mânevî gelişmişliği umran (imar etmek) olarak ifade etmiştir.

Batı dillerinde medeniyet anlamına gelen civilization (şehirleşme) 1835 yılından itibaren sözlüklerde yer almış yeni bir kelimedir. Başlangıçta İslâm geleneğine bağlı olarak civilization/medeniyet, 'kültürün şehirlerde ortaya çıkan şeklidir' diye tanımlanmıştır. Medeniyet konusunu tarih araştırmalarının merkezine yerleştiren ünlü tarihçi Toynbee, bu tanımı kapsayıcı bulmaz. Zîrâ tarihte şehir kurmamış medeniyetler de vardır. Ona göre her medeniyetin arkasında vahiyle belirlenmiş bir vizyon vardır. Bu sebeple o, medeniyetleri din eksenli sınıflandırmayı tercih eder. Ona göre kültür "bir toplumun üyelerinin, açıkça soya çekimden gelen düzenli davranışları dışında kalan içsel ve dışsal davranış düzenlilikleri"; medeniyet ise "içinde bütün insanlığın, herkesi kapsayan tek bir ailenin üyeleri olarak, tam bir uyum halinde yaşayabilecekleri bir toplum durumunu ortaya koymak için girişilmiş bir çabadır." *(Toynbee, 1/45, 46)* Ancak Toynbee'nin arzu ettiği bu ideal durumun gerçekleşmesi için diğer medeniyetlerin her türlü iddiasından vazgeçerek Batı medeniyeti içinde eritilmesi gerekmektedir. Nitekim o, Batı Medeniyeti ile İslâm Medeniyeti'ni karşılaştırdığı bir makalesinde, İslâm'ı tarihten tamamen silinmesi gereken bir rakip olarak değerlendirir. *(Canan, s. 40)*

Farabi ve İbn Haldun'un yaklaşımlarında birleştirici ve mücerret bir medeniyet tanımı yapılmışken Toynbee, özellikle farklı medeniyetler arasındaki ilişkileri incelediği yazılarında medeniyetlerin ayrıştırıcı nitelikleri üzerinde durmuştur. Ayrıca medeniyet, Batı'nın maddî refah ve teknik açıdan ileri olduğu bir dönemde tedavüle sokulmuş bir kavram olduğundan, kısa zamanda teknoloji ve kalkınmışlık anlamları ile özdeşleştirilmiştir. Böylece seküler Batı dünyası hem kendi farklılığını ifade edecek hem de kendi dünya görüşüne evrensel bir imaj sağlayacak sihirli bir kavrama kavuşmuştur. Bu düşünceden hareketle bazı yazarlar, Batı medeniyetinin insanlığın ulaştığı nihai zirve olduğunu iddia ederek, diğer medeniyetleri geri ve çağdışı saymışlardır. Hattâ Huntington, tarihin sonunun medeniyetler çatışması ile gerçekleşeceğini iddia ederek, kültür ve medeniyet farklılıklarını siyasî hedeflerin gerçekleşmesine engel teşkil eden ve ortadan kaldırılması gereken hususlar olarak iddia etmiştir.

Kendi Medeniyetimize Doğru

Medeniyet yeni bir kavram olmakla birlikte modern dönemlerde siyaset ve tarih felsefesinde son derece önemli hâle gelmiştir. Bu sebeple İslâm dünyasında da birçok âlim ve aydın medeniyet kavramına ilişkin tahliller yapmışlardır. Meselâ Cezayirli düşünür Malik b. Nebi'nin (ö. 1973) fikirlerinde medeniyet kavramı önemli bir yer tutar. O, medeniyeti, antropolojik açıdan ele almak yerine fonksiyonel açıdan ele almak gerektiğini söyleyerek, kendi medeniyet anlayışını şöyle dile getirir: "Medeniyet, maddî ve mânevî şartlar bütünüdür. Bu şartlar, bir cemiyete ve o cemiyetin her ferdine çocukluktan ihtiyarlığa, hayatının her devresinde, gelişmesinin her safhasında, ona lâzım olan desteği sağlarlar." Ona göre, medeniyet birtakım ürünler meydana getirir, fakat ürünleri onu meydana getiremez. *(Malik b. Nebi, 30, 31)*

Günümüz âlimlerinden Fethullah Gülen Hocaefendi, medeniyetle alâkalı görüşlerini "Medeniyet veya Mefhum Karmaşası" ve "Kendi Medeniyetimize Doğru" adlı makalelerinde, ayrıca farklı eserlerindeki yazılarında dile getirmiştir. Hocaefendi, eskilerin medeniyeti "köy, kasaba, şehir nerede olursa olsun, insanî duygu ve düşünce etrafında toplanmış ruhların, insan olmalarını idrak şuuruyla bir arada yaşamaları" şeklinde tarif ettiklerini söyleyerek, birçok konudaki görüşlerine katılmadığı hâlde Farabi ve İbn Haldun'un yaklaşımlarına atıf yapmıştır. Böylece o, medeniyet kavramının kendi kültür dünyamızdaki köklerine işaret ederek, medeniyet kavramının Batı kökenli bir kavram olmadığına dikkatlerimizi çekmiştir.

Hocaefendi, değişik telakki, anlayış ve felsefelere göre pek çok varyasyonu olduğunu belirttiği medeniyet kavramının antropolojik bir yaklaşımla, "gelişmişlik veya az gelişmişlik açısından herhangi bir toplumda, insan hayatının her türlü organizasyonu ya da bir milletin düşünce, inanç, sanat telakkisi veya o milletin maddî-mânevî varlığına has evsâfın bütünü" şeklinde basitten mürekkebe doğru bütün tanımları kapsayacak şekilde üç farklı açıdan ele alarak tanımlamıştır. Ancak Hocaefendi de Malik b. Nebi gibi bu tür antropolojik tanımların meseleyi izahta yetersiz kalacağı düşüncesinden hareket ederek "bir medeniyetin bütün muhassalası ve verileri, o medeniyetin ta kendisidir." diyerek,

medeniyeti, amelî (fonksiyonel) bir fenomen olarak ele almak gerektiğine dikkat çeker. Bu takdirde medeniyeti onun kanaatine göre "maddî-mânevî bir kısım şartların bütünü ve bu şartlar da herhangi bir toplumda, o toplumu meydana getiren çocuk-genç-ihtiyar hayatın her basamağında ve gelişmenin her safhasındaki fertlere lâzım her şeyi vaadetmenin ve vaadettiklerini yerine getirmenin adı ya da kaynağıdır." şeklinde ele almak daha yararlıdır. (Medeniyete yaklaşımları ve tanımları arasındaki benzerlik, Hocaefendi ile Malik b. Nebi'nin ıslahat projelerini karşılaştırmalı olarak incelemenin lüzumunu göstermektedir.) Medeniyet, bir fenomen olarak ele alındığı takdirde medeniyetin ne olup-olmadığına ilişkin mücerret tartışmalardan ve kavram kargaşasından da kurtulmak mümkün olacaktır. Ayrıca Hocaefendi, medeniyeti yalnızca teknik ilerlemeye ve maddî gelişmeye bağlamanın ve ondan ibaret görmenin doğru olmadığını medeniyetin ruhî ve zihnî bir vak'a (fenomen) olduğunu söyler. Bu sebeple medeniyet, "zenginlik, lüks, saray ve apartman gibi cismanî refah unsurlarında; istihsal ve istihlâk gibi bedenî duygu gayyâlarında aranmamalı, belki, görüş tarzı, düşünce sistemi gibi zihnî vak'alarda aranmalıdır" der. Maalesef dünden bugüne bir kısım kimseler, medeniyeti, refaha hizmet eden vasıtaların bolluk ve modernleştirilmesinde aradıklarından dolayı kitleleri hep aldatmışlardır. O, bu konuda şöyle der:

"Medeniyet başka, modernleşme başkadır. Birincisinde insan; görüşleri, düşünce tarzı, insanî yanlarıyla; ikincisinde ise bedenî hazları, yaşama vasıta ve imkânlarıyla değişip yenilenmektedir. Medeniyet ayrı, hayat standartlarının yükseltilmesi veya modernize edilmesi ayrı şeylerdir. İlim-teknik, giyim-kuşam medeniyet değildir; medeniyet zihnî ve ruhî bir vak'adır. Medeniyet, "ruhda, ruhun tekâmülünde ve insanın kendini yenilemesinde aranmalıdır."

Din-Medeniyet İlişkisi

Dinî esaslar ve gayeler çerçevesinde gerçekleştirilen beşerî faaliyetler medeniyet olarak kabul edilse de medeniyet, bizzat dinin kendisi değildir. Dinin belirli bir zaman dilimi ve muayyen bir tarih diliminde hayata yansıması ve sosyal hayatı şekillendirmesi medeniyet olarak kabul edilebilir. Medeniyetin temel unsurları inanç, duygu ve davranış biçimleri ile teknolojidir. İnanç ve duygu davranış biçimlerini şekillendirir. İnanç ve duygu biçimlerinin kaynağı ise dindir. Bu sebeple bir medeniyetin bütünlüğünü sağlayan temel unsur dindir. *(Whitehead, s. 194, 195)* Ancak dinin esasları evrensel ve nihai olmasına karşılık medeniyet, zaman ve mekân ile kayıtlı beşerî bir faaliyet ve fenomendir. Nitekim Hocaefendi, "Medeniyet, zaman-şartlar-insan üçlüsü içinde ele alınarak, aklî ve mantıkî bir çizgide idealize edilmelidir" diyerek, medeniyetin her dönemin kendi şartları içinde yeniden şekillendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ancak o, yenilenme adına her hareketin ancak dinin ruh ve mânâsıyla beslenerek istikbal vaad edici olabileceğini de özellikle belirtir ve "Her yeni medeniyet, yepyeni bir aşk, yepyeni bir iman hamlesiyle ortaya çıkar. Bu aşk ve imanın olmadığı yerde medeniyetten de eser yoktur." der. Zîrâ İslâm, tarih boyunca gerçekleştirilen her müspet hareketin ve hamlenin hep merkezinde olmuştur. Bu sebeple ilerleme ve kalkınma hamlelerimizin gerçekleşmesinde dinin merkezi bir misyonu olduğu unutulmamalıdır. Hocaefendi, kendimiz olarak yeniden yapılanmada ve medeniyet adına kendi üslûbumuzu bulmada dinin önemini şöyle vurgular:

"Bugün toplumumuz, o muhteşem geçmişini üzerine bina ettiği kendi temel dinamiklerine yönelerek yeniden hayata "bismillah" deme mecburiyetindedir. Aksine, eğer o, dînî ve millî değerlerini canlandırıp hayata geçiremez ve kendi kültür mirası itibariyle dirilemezse, bugün içine sürüklenmiş olduğu kaoslardan, sırf bir kısım maddî imkânlar ya da teknolojik güç ve ilmî aktivitelerle sıyrılması zor görünmektedir. Bence bugün içinde bulunduğumuz değişik krizlerden sıyrılabilmek için, milletimizin hemen her kesiminde yeniden bir iman, bir aşk, bir heyecan ve bir ümit duygusu uyarmaya ve dinin kendi orijinalitesine uygun, çağın idrakine göre yeniden seslendirilmesine ihtiyaç vardır."

Medeniyet, belirli bir dünya görüşü ya da inanç etrafında toplanmış insanların bütün faaliyetlerini ve ürettikleri eşyayı kapsar. İnsanları birbirine bağlayan görünmeyen bir bağın görünen yüzü gibidir. Medeniyet, yalnızca toplum hayatının sürdürülebilmesi için gerekli maddî imkânlardan ibaret değildir, o aynı zamanda ortak değerlerin inşa edilmesine imkân tanıyan bir güç kaynağıdır. İşte bu güç kaynağının merkezinde din duygusu vardır. Zîrâ Hocaefendi'ye göre bizim medeniyetimiz "dünya-ukbâ düşüncesini birden kucaklar." Bu sebeple bizim medeniyetimizin en önemli şaheserleri mâbedlerdir. Medeniyet telakkimiz sanki mâbedlerde tecessüm etmiştir.

Duygu ve Düşüncede Yenilenme

Medeniyetlerin ortaya çıkışında insan unsuru çok önemlidir. Medeniyet, zaman ve mekân algısı kadar

insan telâkkisi ile de diğer medeniyetlerden ayrılır. Batı medeniyetinin ortaya koyduğu maddî kalkınma ve modernleşmenin yanında insan benliğini azgınlaştırması neticesinde sınır tanımayan zulüm ve taşkınlıklar ortaya çıkmıştır. İslâm'a göre insan bir kul olarak, Yaratıcısına, bütün varlıklara ve diğer insanlara karşı sorumludur. Leonid Sykianien, Fethullah Gülen Hocaefendi'nin medeniyet telâkkisini "Onun fikirlerinin temel prensibi; İslâm'ın geleneksel kaynaklarından süzülen entelektüel ve mânevî aydınlanmadır. Onun metodolojisi aşağıdan yukarıya doğru ve birey merkezlidir" şeklinde değerlendirmektedir. *(Bir Medeniyet Öngörüsü, s. 34, 35)* Nitekim Hocaefendi, medenileşmenin ancak hakiki insanî değerlerin diriltilmesi ile gerçekleşeceğini ifade eder. Ona göre, insanın gerçek mânâda medenileşmesi, duygu, düşünce, his ve irade gücüyle kendini gösterdiği anlara rastlar.

Medeniyet yalnızca nazarî ve maddî unsurlardan ibaret değildir; medeniyetin bir de ahlâkî yönü vardır. İslâm medeniyetinin en önemli ahlâkî ilkesi Hocaefendi'nin "yaşatma ideali" şeklinde ifade ettiği diğergamlık ve fedakârlık duygusudur. Ona göre gelecekte parlak bir medeniyet inşâ edebilmenin "En birinci yolu da mesuliyet şuuru ve mesuliyet ahlâkıdır. Tamamen hareketsizlik bir ölüm ve çözülme, hareketteki sorumsuzluk ise bir kargaşa olduğuna göre bize, davranışlarımızı mesuliyetle disipline etmekten başka seçenek kalmıyor." diyerek, medeniyetlerin inşasında ahlâk ve iradenin önemine vurgu yapar.

Hocaefendi, geçmiş medeniyetlerin inşâsında ferdî dehaların önemli bir yeri olduğunu, söyler. "Evrensel medeniyet havuzları ve kültür zenginlikleri" hayatı düşünerek yaşayan ve her anının kıymetini bilen hikmet erlerinin tefekkür harmanlarının ürünüdür. Bu sebeple "bugünkü nesillerin yetiştirilmesinde en önemli hususlar, onlarda sistemli bir tefekkür azmi uyararak, onların kendi iç dünyalarıyla varlık arasında gelip-gitmelerini, âfâk ve enfüsü bir kitap gibi mütalâa etmeyi öğreterek, onlara inanmayı, bilmeyi, araştırmayı, düşünmeyi sevdirmektir." der. O, "hakikat aşkı ve sistemli düşünce zamanı gelince bir bir semerelerini verecektir." der. Zamanı iyi değerlendirme, metotlu düşünme, aşk ve şevkle ilme sarılma medeniyetin ortaya çıkışında önemli esaslardır. Yeni nesillerin bu esaslar çerçevesinde yetiştirilmesi ile kendi medeniyetimizi inşâ etmemiz mümkün olacaktır.

Çevre ve Ortam

Medeniyetlerin ortaya çıkışında çevre ve toplumun önemli bir yeri olduğu kanaatinde olan Hocaefendi, milletlerin "iman, aşk, metafizik mülâhaza beşiğinde sallana sallana toprağa, insana ve zamana âdeta cennetlik değerler kazandırarak" kendi medeniyetlerini inşâ ettiklerini söyler. O, toplumun medeniyetin ortaya çıkışındaki yerini "Evet, dünkü ve bugünkü harika başarılar ve dünya çapındaki büyük oluşumlar, ferdî dehâların yanında, dehâ doğuran toplum yapısı, kâşifler yetiştiren müsait ortam ve kabiliyetlerin ortaya çıkmasını sağlayan genel atmosferle yakından alâkalıdır." sözleriyle dile getirir. Toplum yapısı ile dehâların ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi kimsenin değiştiremeyeceği şeriat-ı fıtriye olarak nitelendirerek, zirveleşmelerin gerçekleşmesinde "vasat ve umumî atmosfer"in belirleyici etkenlerden birisi olduğunu şöyle ifade eder: "Hatta büyük istidat ve yüksek dehâların kabiliyet ve dehâlarını ortaya koymaları, çok defa umumî atmosferin müsaadesi ölçüsünde mümkün olabilmiştir."

Medeniyete geçmek için toplumun hür ve bağımsız olması gerektiğini özellikle vurgular. Uyuyan milletimizin gafletten uyanmasının, üzerindeki baskılardan kurtulmasına bağlı olduğunu belirtir. Ona göre, medeniyet vak'asının en temel rüknü yetişmiş insan, en hayatî esası hür ve müstakil bir ülke, en kıymettar sermayesi de zamandır.

Geçmişte İslâm dünyasındaki büyük mütefekkir ve ilim adamları ile Batı Medeniyeti'nin gelişimine katkısı olan bilim adamlarını yetiştiren ortama dikkat edilmesi gerektiğini belirterek, "Hava, su ve kuvve-i inbâtiye ile beslenmeyen tohum çürümeye mahkûm olduğu gibi zeminini bulamamış dehâ da zebil olmaya mahkûmdur." der. Toplum ile dahiler arasındaki ilişkinin karşılıklı birbirini besleyen bir ilişki olduğuna "Medenî insan, o vasatta, duygu ve düşüncesi itibariyle inkişâf edip gelişen ve geliştirdiği yüksek duygularıyla toplumun emrine giren insandır." diyerek dikkat çeker. Gelişme ve ilerlemenin birkaç dâhinin ortaya çıkışına bağlanmasının tenasüb-i illiyet (sebep-sonuç arasındaki uyum) açısından doğru olmadığını şöyle ifade eder:

"O hâlde, yarınlar adına beklediğimiz şeyleri, müsait ortam, ilim aşkı, çalışma azmi ve metodolojinin birleşik noktasında aramalıyız. Vasat, ilim aşkını coşturup çalışma azmini de şahlandırınca, duyarlı gönüller bunu olağanüstü bir imtisasla bütün benliklerinde duyacak, değerlendirecek ve belli disiplinlerle hayata geçirecektir. Ardından yeni ilhamlar, yeni çağrışımlar, yeni terkipler, yeni tahliller "sâlih daire"si işlemeye başlayacaktır ki, bunu da entelektüel gayretlerin ve temel

dinamiklere uygun, kendi doktrinine muvafık sistemlerin teâkubî bir ivme ile sürüp gitmesi takip edecektir..”

Aşılanma ve Değişim

Hocaefendi'ye göre bir medeniyet sadece insanların seçim ve iradelerine dayalı bir husus olarak şekillenmez. Aksine, medeniyetlerin, zamanın akışı içerisinde, eskilerin “telakkuh” dedikleri bir aşılanmadan geçmeleri söz konusudur. Zira her toplum, şöyle-böyle bir bedevîlik dönemi yaşadıktan sonra ilim çağına geçer. Bu devrede ya vahiy mahsulü Tevrat, İncil, Kur'ân gibi hazır kaynaklardan alarak ya da bizzat kendileri, zamanla birtakım ahlâkî ve içtimaî kanun, kural ve prensipler edinirler. Bu merhaleden sonra ise işgal, istilâ veya fetih gibi değişik vesilelerle başkalarıyla kaynaşıp bütünleşerek farklı boyutlara ulaşırlar. İşte, milletlerin düşüncelerinde böylesi değişmeler ve farkına varılsın varılmasın, medeniyet telâkkilerinde ve kültürlerde bu türlü aşılanmalar hep olagelmiştir. O bakımdan da medeniyetlerin sınırlarını ülkelerin coğrafî sınırları gibi birbirinden ayırmak epeyce zordur.

Medeniyette aşılanma ve değişim kadar önemli bir husus da değişmez ilkelerin ve özün korunmasıdır. Hocaefendi, geçmiş ile gelecek arasında, değişmez sabitelerle değişmeye açık hususları “bir taraftan özü korurken, diğer taraftan da zamanın tefsirlerini de yanımıza alarak, çağın sesini bulmaya çalışmak îcap ediyordu.” sözleriyle dile getirir. Hz. Osman (r.a) döneminde Şam'a giren Müslümanların hayatında meydana gelen ve İslâmî kurallara aykırı bulunmadığından dolayı benimsenen değişiklikleri örnek gösterir ve bu tür etkileşimlerde dikkat edilmesi gereken hususları şöyle ifade eder:

“Dolayısıyla, gelecekte de eğer yeni bir medeniyet adına yeni oluşumlar meydana gelecekse, yine bütün bunlar kendi tabiî seyirleri içinde gerçekleşecektir. Zira kültürümüz içine yerleşmiş her hususta teker teker ayırıma gidip, “şunu yerinde bırakalım, bunu terk edelim veya o gitsin, bu kalsın” demeye gücümüz yetmeyecektir. Bazı şeyler, belki de bize rağmen yaşamaya devam edecek ve yaşayan şeyler arasında biz bilmesek de belki Bizans, Roma, Grek ve daha başka kültürlerin damgasını taşıyan unsurlar her zaman bulunacaktır. Ancak burada önemli olan bir husus varsa o da diğer kültürlerden alacağımız şeylerin kendi ahlâk ve kültürümüzün temel kaideleri açısından toplumu değişik çelişki ve bunalımlar içine itmeyecek türden olmasına azamî derecede dikkat gösterilmesi gerektiğidir.”

Sonuç

İnsanoğlunun Allah'ın halifesi olarak kendisine verilen eşya ve hâdiselere müdahale imkânını inanç ve duyguları istikametinde kullanması neticesinde medeniyet ortaya çıkar. Her toplumun geçmişte medeniyet ölçüsü olarak kabul ettiği ideal örnekleri vardır. Her medeniyet bir yönüyle insanlık medeniyetinin parçası bir yönüyle de aynıyla tekrarı mümkün olmayan tarihi bir vâkıadır. Geçmişteki ideal örneklerini dikkate alarak geleceğe yürümeyi hedeflemeyen toplumların yeni bir medeniyet inşâ etmesi mümkün değildir. Ashab-ı kiram, saadet asrını örnek alarak yepyeni bir medeniyetin kuruluşunda insanlığa “medeniyet muallimleri” olmuşlardır.

Hocaefendi'nin medeniyet telâkkisi statik değil dinamiktir, geleceğe doğru bir vetiredir. O, gelecekte gerçekleşmesini ümit ettiği köklerimize bağlı medeniyeti “Kendi Medeniyetimize Doğru” makale başlığı ile ifade etmiştir. Ona göre, kendi medeniyetimiz, “medeniyet devr-i daimlerinin doğum, ölüm ve göçüşlerini” iyi bilen ve “kendi medeniyet telâkkimiz ve kendi kültürümüzle dirilme gibi yüksek bir gaye-i hayale” inanmış ve bu gayeye kendini adamış insanlar tarafından kurulacaktır.

Hocaefendi'ye göre medeniyet ideali, ayrıştırıcı ve çatışmacı bir unsur değildir. Zira insanlık tarihini medeniyetler çatışması ekseninde ele almak gelecek adına hiçbir şey vaad etmemektedir. Nitekim Hocaefendi, Huntigton'un medeniyetler çatışması tezinin hayalî bir kurgu olduğunu ve birtakım temennileri yansıttığını belirtir. Bazı güç odakları, din ve kültür farklılığı üzerinde bir medeniyetler çatışması arzu etmekte ve böylece hâkimiyetlerinin devamı için yeni bir zemin oluşturmaya çalışmaktadırlar. Hâlbuki geleceğin dünyasında medeniyetlerin çatışması değil ortak değerler üzerinde beraber hareket etmesi esastır. Zîrâ medeniyet tek boyutlu bir vâkıa değildir. Onun medeniyet anlayışı “ukbâ derinlikli bir müşterek medeniyet”tir. Gelecekte gerçekleşmesini hayal ettiği medeniyeti de “gölgesinde insanlığa bir altın çağ daha yaşatacak ilim, sevgi, aşk, şefkat ve merhamet medeniyet”i şeklinde ifade eder.

*Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğretim Üyesi
atekines@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

- M. Fethullah Gülen, *Kendi Dünyamıza Doğru*, İzmir 2005 ve diğer eserleri.
- Ahmet Arslan, *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*, İstanbul 1987.
- Alfred North Whitehead, *Düşüncelerin Serüvenleri*, İstanbul 2008.
- Arnold Toynbee, *Tarih Bilinci*, İstanbul 1978.
- Farabî, *Risâle fî ârâi ehli'l-medîneti'l-fâzıla*, (*el-Felsefetu'l-İslâmiyye* içinde 14.cilt), Frankurt 1999.
- İbrahim Canan, *Hangi Medeniyet Hangi Kültür Hangi Dünya*, İstanbul 1996.
- Leonid Sykianien, *Bir Medeniyet Öngörüsü*, İstanbul 2006.
- Malik b. Nebi, *Çağdaş Temel Konular*, çev. Veysel Uysal, İstanbul 1983.

Mustafa YILMAZ*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

Fatiha, Kur'ân-ı Kerim'in, dolayısıyla bütün semavî kitapların ana gayesini, temel esaslarını ihtiva eden, tam bir kitap genişliğinde mübarek bir sûredir.

FÂTİHA SÛRESİ VE DUA ÂDÂBI

Fâtiha Sûre-i Celîlesi değişik hususiyetleriyle, Kur'ân-ı Kerîm'in bir fihristi ve özeti gibidir. Onda, Kur'ân'ın tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ve ibadet gibi temel konularının tamamına ya sarahaten temas edilmiş ya da bir işaret ve delâlette bulunulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in dünya ve ahiretle alâkalı hikmet, hüküm ve maksatları ve Cenâb-ı Allah ile kâinat ve insanlar arasındaki nispet ve rubûbiyet alâkası da çok belâgatli bir şekilde Fâtiha Sûresi'nde icmâlen yerini almıştır. Öyle ki, bu sûrenin ilk yarısı Mekkî, son yarısı da Medenî hükümleri temsil eder gibidir. Bu ölçüde geniş bir muhtevaya sahip olan Fâtiha Sûresi'nin o genişlik nispetinde pek çok hususiyet ve faziletleri olması da pek tabiîdir.

Fâtiha Sûresi'nin, engin muhteva ve çok hususiyetlerine işaret eden değişik isimleri vardır. Şüphesiz bu isimler de Kur'ân'ın bu ilk sûresinin üstünlük ve şerefine delâlet ederler. Zîrâ isimlerin çokluğu müsemmanın faziletine ayrı bir delildir. Örnek olarak bu isimlerden birkaç tanesini zikredecek olursak, ona her şeyin başı ve esası mânâsında "Fâtiha" denilmiştir. Maddî-mânevî, ferdî-içtimâî pek çok dertlere derman olması itibariyle "Şâfiye", insanlığın bütün problem ve sıkıntılarına yeterli bir reçete olması cihetiyle "Kâfiye", bütün kitapların fihristi ve Kur'ânî hakikatlerin ezelî bir hülâsası olması yönüyle de "Ümmü'l-Kitâb" isimleri verilmiştir.[1] İmam Süyûtî (rahmetullahi aleyh) Kur'ân ilimlerine dair kaleme aldığı el-İtkan adlı eserinde bu mübarek isimlerin sayısını yirmi beşe kadar çıkarmış ve "Tespit edebildiklerim bunlardır; bu zamana kadar da hiçbir kitapta bu kadar isim yer almamış." demiştir.[2]

Fâtiha Sûresi'nin isimlerinden "Dua, Münacaat, Hamd, Şükür, Rukye, Şifa, Şâfiye, Suâl (isteme) ve Ta'lim-i Mes'ele" gibi pek çoğunun dua ile doğrudan alâkalı olması ayrıca dikkatleri çeken bir husustur. Dua-

nın, Kur'ân-ı Kerîm'deki ehemmiyetli yerine işaret etmesi bakımından üzerinde durulması icap eder. Fakat, biz burada Fâtiha Sûresi'nin isimlerinden biri olan "Ta'lim-i Mes'ele"[3] üzerinde durmaya çalışacağız.

Ta'lîm-i Mes'ele

Bu ismin Fâtiha Sûresi'ne verilmiş olması, onun okuyup tefekkürde bulunanlara, Cenâb-ı Hakk'a dua etmeyi ve dua âdâbını öğretiyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ta'lîm; öğretme, ders verme ve yetiştirme gibi mânâlara gelir. Mes'ele ise "suâl" ile aynı kökten olup istemek ve dilenmek mânâsındadır. Türkçemizde soruya suâl denmesi de cevabını istemek münasebetiyledir. Nitekim, Duhâ Sûre-i Celîlesi'nin onuncu âyet-i kerîmesinde geçen "es-sâil" kelimesi hem dilenen hem de soran mânâsına tefsir edilmiştir.

Dua âciz ve muhtaç durumdaki bir kulun, Kudreti Sonsuz Ğaniy-yi Mutlak'a yönelişini ve O'ndan taleplerini ifade eden çok cami bir ibadetin ismidir. Bu yöneliş ve talepte kulun bir edep dairesinde hareket etmesi, tavır ve davranışlarını o edebin gereklerine göre ayarlaması –ki biz ona dua âdâbı diyebiliriz- o teveccüh ve isteklerin icabetle karşılanması için en önemli şarttır. Aksine en büyük huzurda yapılan edebe muhalif küçük gibi görünen bir inhiraf bile o huzura karşı büyük bir saygısızlık addedilir/addedilmelidir. Binaenaleyh kul, Rabbinin huzurunda nasıl duracağını bilmek ve o mârifete göre hareket etmek durumundadır.

Mârifet ya da Allah Bilgisi

Fâtiha Sûre-i Celîlesi'nin ilk âyeti, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ dir. Besmelenin anlamı, "Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla" şeklindedir ki, biz konumuzla alâkalı olarak bu âyet-i kerîmeden, her hayırlı işimizde olduğu gibi duaya başlarken de Allah'ın (azze ve celle) mübarek ismini zikretmemiz gerektiğini öğreniriz. Zîrâ, bilir ve inanırız ki, Allah'ın ismiyle başlanmayan her iş neticesiz kalmaya mahkûmdur.

Fâtiha Sûresi'nin iki, üç ve dördüncü âyet-i kerîmelerinde, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Bütün hamdler, Âlemlerin Rabbi Allah'adır. O Rahmân'dır, Rahîm'dir. Din (hesap) gününün tek mâliki de O'dur" buyrulmuştur. Cenâb-ı Hak, arz-ı hâlde bulunacağımız hususlarla Dergâh-ı İzzet'ine varmadan önce bu hakîkatleri ikrar etmemizi, yani dilimizle söylememizi ve o hakîkatlerin özüne muttali olmamızı emretmektedir. Bu bir ta'limdir. Zaten pek çok müfessire göre sûrenin başında, zikredilmeyen ama takdir edilen bir "قُلْ/Söyle" emri vardır ki, ta'lime işaret eder.

Bu âyetleri okuyan mü'min, Allah Teâlâ'nın, bütün âlemlerin yegâne Rabbi olduğunu, topyekün varlığın O'nun emri ve izniyle vücut bulduğunu ve yine O'nun Kayyûmiyetiyle ayakta durduğunu anlar. Dolayısıyla o varlığın bir cüz'ü olarak içindeki şükran ve hamd ü sena hislerini sadece O'na tevcîh eder. Yine, âlemlerin O Yaratıcı'ya işaret eden alemlerle (işaret) lebâleb dolu olduğunu, binaenaleyh bütün mahlûkatın kendi lisanlarıyla Allah'a (celle celâlüh) teşekkürlerini sunduğunu anlar. Zaten kâinattaki mevcûdatın yaratılmasından maksat da Hakk'a ibadettir.

Sonra Yüce Yaratıcı'nın Rahmâniyet ve Rahîmiyetini tefekkür eder. Anlar ki, bütün kâinatla birlikte kendisini vücut sahasına çıkaran zât, vücut vermekle daha başta rahmet ve şefkatini göstermiştir. Ayrıca o rahmet, re'fet ve şefkat kesilmemiş, devam etmektedir. Rahmet tecellîlerinin akışında bir kesinti gözükmemekte, aksine bütün varlık âlemi o merhametin cilveleriyle şenlenip durmaktadır. Bu kısacık dünya hayatındaki Rahmâniyet tecellîleri, arz-ı hâlde bulunacak mü'min için ahirette Rahîmiyet tecellîleri olarak devam edecek ve rahmet ve merhametin aslı o bekâ yurdunda görülecektir.

Rahmân, Rahîm ve Âlemlerin Rabbi Allah, aynı zamanda Din Gününün de Mâliki, Sahibidir. Sevdiği kullarını rahmet ve şefkatiyle asıl orada sevindirecek, burada tattırdığı nimetlerinin asıllarını orada yedirecektir. O'nun, izzet ve azametine perde vazifesi gören sebeplerin aradan çekilmesiyle, dünya ve ukbâ âlemlerinin yegâne Sahibi olduğu herkes tarafından ayan-beyan görülecek, işte o zaman inanmayanlar âh u vahlarla inlerken, inananlar imanlarının hazlarını gönüllerinde bir kez daha hem de en derinden duyacaklardır.

Allah Teâla'nın Rabb, Rahmân, Rahîm, Mâlik gibi güzel isim ve sıfatlarını duyan ve onların tecellîlerini görüp hisseden bir mü'min, elbette O Zât-ı zü'l-Celâl ve'l-Cemâl'in daha başka birbirinden güzel isim ve sıfatları ve o isim ve sıfatların farklı farklı tecellîleri olduğunu anlar. Bundan hareketle O Zât-ı Akdesi, kâinatı cilveleriyle dolduran esmâsıyla tanımaya çalışır.

Bu ve emsali mülâhazalar, inanç ve düşünceler Fâtiha Sûresi'nin ilk üç âyetinde inananlara ta'lim buyurulan mârifet bilgileridir. İşte, Hakk'ın yüce huzuruna varıp da tezellülde bulunup ihtiyaçlarını arzedecek olan kulun, önce bu mârifet bilgileriyle kalbini doldurması ve Cenâb-ı Hakk'ın ululuğuna yakışır hamd ü sena ifadeleriyle duasına başlaması icap eder.

Yalnız O'na Kulluk ve Dua

Fâtiha Sûresi'nin beşinci âyet-i kerîmesinde de Cenâb-ı Hak, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ buyurur. Meâl-i münîfi, "Yalnız Sana kullukta bulunur, yalnız Senden yardım dileniriz." şeklindedir. Bu âyet-i kerîmeyi okuyan mü'min, Cenâb-ı Hakk'ın ilk üç âyette zikrettiği esmâ-i hüsnâ ve sıfât-ı ulyâsını hatırlar ve Rabbine yönelişini "Yalnız Sana kullukta bulunuruz." diyerek gerçekleştirir. Zîrâ bilir ki, Ma'bûd-u bi'l-hak yalnız Allah'tır. Eksiği-gediğiyle kulluğunu kabul edecek rahmet ve merhametin sahibi de O'dur. Yapılan kulluğa mükâfat verebilecek yegâne zât da ancak Âhiretin sahibi Mâlikü'l-Mülk Allah olabilir. Burada, Yüce Yaratıcı'nın her şeyin mâliki olduğu bir kez daha hatırına gelir ve yardımı, güç ve kuvvetleri sınırlı vâsıta, vesîle ve sebeplerden değil de bitmez, tükenmez, galebe edilemez havl ve kuvvetin sahibi Cenâb-ı Allah'tan ister. "Yalnız Senden yardım dileniriz." diye Rabbine yalvarır. Evet, kat'iyen ara-sıra açılıp kapanan kapıların eşiğine yüz sürmez. Her zaman kapıları açık bir Fâtihü'l-Ebvâb olan Allah'ın Yüce Dergâh'ının eşiğine baş koyar. Zîrâ o kapıdan hiçbir zaman eli boş, haybet ve hüsran içinde dönmeyeceğini bilir. "Yalnız Sana…" demek aynı zamanda ihlâslı olmanın da ifadesidir ve ihlâs her ibadette olduğu gibi duanın kabulü için de olmazsa olmaz bir şarttır.

Dergâh-ı İzzet'in önünde duran kul, bu mülâhazalarını seslendirirken Rabbi'nin ta'limine uyarak, "ben" yerine "biz" der. Âdeta tek başına huzur-u İlâhi'ye varmaktan hicab eder. Eder de ya vücudundaki bütün uzuvları mülâhazaya alarak hepsinin hesabına "biz" der. Ya kendisini, Allah'a inanan kullardan müteşekkil çok geniş bir dairenin içerisinde düşünerek "biz" diye seslenir. Ya da mevcudatta, Allah'ı tesbîh edip duran bütün yaratılmışlarla beraber huzur-u âlîde bulunduğunu tefekkür eder ve "biz" der.[4] Burada duaların külliyet kesbetmesi ve külliyet kesbetmiş olan yakarışların Hak nezdinde daha çok ve daha çabuk kabul gördüğü mülâhazası da düşünülebilir.

Diğer bir husus da şudur: Kulluk bilindiği üzere çerçevesi çok geniş bir kavramdır. "Yalnız Sana kulluk ederiz." beyanıyla Cenâb-ı Allah'a kulluğunu ikrar eden mü'min, duasına mevzu' yaptığı konu ya da konularda sebepler adına ortaya koyması gereken amelleri yaptığını ifade etmiş ya da yapacağına söz vermiş demektir. Çünkü kavlî (dille yapılan) duanın makbûliyeti sebepler açısından düşünüldüğünde fiilî duanın yapılmış olmasına bağlıdır. Tarlasına tohum ekmeden ürün isteyen bir çiftçiye de Cenâb-ı Hak hususî hazinelerinden ürün verebilir; ama âdet-i İlâhiye açısından ürün alabilmek için önce toprağa tohum atmak, sonra da Cenâb-ı Hakk'a el açmak gerekir.

Ayrıca, "yalnız Sen'den yardım dileriz." diyen mü'min bir istiânede bulunmuş olmaktadır. İstiâne de anlaşılacağı üzere yardım istemektir. Cenâb-ı Allah isteme duygusunu kullarının içine atmıştır. Mü'mine düşen irâdî olarak bu isteği işler hâle getirmesidir. İşte bu isteme de duanın bir yönünü teşkil eder. Cenâb-ı Hak Kur'ân'ın ve Rasûlü'nün lisanıyla, dua etmelerini başka yerlerde kullarına açıkça ferman buyurduğu gibi Fâtiha Sûresinde de bu şekilde emretmiş olmaktadır.

Taleplerin En Yücesi

Altıncı âyet-i kerîmede, اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ buyurulmuştur ki, "Bizi sırat-ı müstakîme hidayet et." mealindedir. Dosdoğru yol da diyebileceğimiz sırat-ı müstakîme hidayet, kulun bir mânâda Rabbinden ilk talebi olmaktadır. Rabbinin mârifetine eren, ne kadar yüce bir huzurda bulunduğunu anlayan ve esmâ ve sıfatlarıyla O'nu senâ eden mü'min kul, bu şuur içerisinde artık dileklerini dillendirmeye başlamıştır. Şüphesiz bu hidayet talebi, taleplerin en güzelidir. Zîrâ hidayet ve sırat-ı müstakîm pek çok güzelliği içine alan çok kuşatıcı kavramlardır.

Üstad Bediüzzaman Hazretleri, İşârâtü'l-İ'caz adlı eserinde bu genişliğe şu vecîz cümlelerle işaret eder: نَسْتَعِينُ ile yardım talep edilirken makam gereği, 'ne istiyorsun?' diye takdîr edilen sual اِهْدِنَا ile cevaplandırılmıştır. اِهْدِنَا ile istenilen şeylerin ayrı ayrı olması اِهْدِنَا mânâsının da ayrı ayrı olmasını icap eder. Sanki اِهْدِنَا dört mastardan müştaktır. Meselâ, bir mü'min hidayeti isterse, اِهْدِنَا sebat ve devam mânâsını ifade eder. Zengin olan isterse, ziyade mânâsını, fakir olan isterse verme mânâsını, zayıf olan isterse yardım ve muvaffak kılma mânâsını ifade eder. (…) En büyük hidayet, perdenin kaldırılmasıyla hakkı hak, bâtılı bâtıl göstermektir."[5]

Hidayet talebinin büyüklüğüne, merhum Allâme Elmalılı Hamdi Yazır daha farklı bir açıdan temas etmiştir. Biraz sadeleştirerek onun engin mülâhazalarını da buraya almakta fayda görüyoruz:

"Nimetin yoluna nâil olmak en büyük nimettir. Çünkü herhangi bir nimetin yoluna nâil olmak o nimete bir kere değil daima nâil olmayı netice verir. Cenâb-ı Allah'tan, 'Yâ Rab! Bana şu nimeti ver.' diyerek istiânede bulunmak pek küçük bir talep olur. Hatta 'Her nimeti ver.' demek bile böyledir. Zîrâ bu dua kabul olunmakla o nimetlerin her zaman devamı

temin edilmiş olmaz. Fakat 'Şu nimetin yolunu lütfet ve o yolda sebat nasip eyle.' diyerek talepte bulunulacak olursa, bu dua kabul olduğu zaman o nimet bir kere değil ilânihaye elde edilmiş olur. Yolların en büyüğü de İlâhî yardımı elde etme yoludur. Bunun en kısası da sırat-ı müstakîmdir. Zîrâ o bulununca bütün nimetlerin yolu bulunmuş olur. Nimetlerin yolu elde edildikten sonra da o nimetlerin hepsine erilir.[6]

Yine "sırat-ı müstakîm" de başka kelimelerle ifade edilemeyecek kadar yüce bir taleptir. Çünkü onun muhtevasında Allah'ın yolu, hak yol, orta yol, Kitabullah, iman ve ona tâbi hususlar, İslâm, şeriat-ı İslâm, Peygamberimiz ve ashabının yolu, Sünnet, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in yolu, Cennet'e götüren yol gibi pek çok mânâ vardır. Ayrıca sırat-ı müstakîme nâil olan kimse her meselenin orta yolunu bulur, dolayısıyla da her hususta ifrat ve tefritlere düşmekten kurtulur. Zaten insanoğlu için en önemli mesele de budur. Meselâ, humûd (uyuşukluk/isteksizlik) ve fisk u fücurdan kurtulur, hep iffetli yaşar. Cebanet (korkaklık) ve tehevvürden (kontrolsüz öfke) uzak kalır ve bir yiğit olarak hep şecaatle yaşar. Yine gabavet (hiçbir şeyden haberi olmama) ve cerbezeye (aldatıcı bir zekâya sahip olma) mahkûm olmaz, aksine ömrünü hep hikmet eksenli sürdürür.

Böylece, Cenâb-ı Allah'tan sırat-ı müstakîme hidayet talep eden kul, istenilebilecek nimetlerin en büyüğünü istemiş olur. Zaten talep edenin kıymeti de talebin kıymetiyle doğrudan irtibatlıdır. Öyleyse insan, isteyince büyük şeylere, dahası Büyükler Büyüğü'ne, O'nun rıza ve hoşnutluğuna tâlip olmalıdır. Çünkü O'nun muradı budur. O'nun muradının önüne başka muratları geçirmek duanın âdâbı ile bağdaşmaz.

Fâtiha Sûre-i Celîlesi ile Rabbine teveccüh eden mü'min kul, صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ، غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ifâde-i celîlesinden de dua âdâbı hesabına bazı dersler alır. Şöyle ki, Cenâb-ı Hak'tan dilediği sırat-ı müstakîm, tasavvur ve hayalden ibaret, yaşanmamış ve yaşanamaz bir yol değildir. Bilakis o yol, nebîlerin, sıddîklerin, şehitlerin ve sâlih kulların daha evvel üzerinde yürümüş oldukları ve o yol vasıtasıyla saadete erip her muradlarına nâil oldukları selâmetli bir cadde, bir şehrahtır. İşte bu mülâhazalarla o da "nimet verdiklerinin yoluna hidayet eyle; gazabına uğramış ya da dalâlete düşmüş olanların yoluna değil" diyerek duasını devam ettirmiş olur.

Netice

Cenâb-ı Allah, Kur'ân-ı Kerîm'e âdeta mukaddime yaptığı Fâtiha Sûre-i Celîlesi'nde inanan kullarına dua âdâbını da en vecîz ve belîğ şekilde ta'lim buyurmuştur. Bundan dolayı sûrenin güzel isimlerinden biri de Ta'lîm-i Mes'ele'dir. Dikkat ve tefekkürle tilâvet edildiğinde –tabiî zikredilen bütün mânâları namazda okurken düşünmek namazın ruhuna uygun olmayabilir- Âlemlerin Rabbi Allah'ın bu sûrede kullarını duaya davet ettiği görülecektir. Dua için huzur-u İlâhîye varacak olan kul, huzur sahibi O Zât'ı güzel isim ve yüce sıfatlarıyla, merhamet ve kudretiyle iyice tanımalıdır. Başka bir ifadeyle, Allah bilgisine ulaşmalı, mârifet sahibi olmalıdır. Çünkü herkesin edepten hissesi irfanı nispetindedir. Duanın şartlarından birisi de o hususta gerekli olan esbâbı yerine getirmektir. Peşinden ihtiyaç hissi gelir. Evet, insan O Kudreti ve Merhameti Sonsuz'a olan ihtiyacının farkında olmalıdır. Dolayısıyla duasının kabul olacağına inanmalı ve dua ederken şuurlu bulunmalıdır. Bu ihtiyaç hissiyle huzura vardığında, Rabbini hamd ü senalarla anmalı, "Gelip arz-ı hâlde bulunulabilecek bir tek Senin kapın vardır." mülâhazalarıyla ihlâs ve samimiyetini ortaya koymalı, ondan sonra da taleplerini arz etmelidir. Bunu yaparken de ne isteyeceğini iyi ölçüp biçmeli, a'lâsı var iken ednâya tâlip olmamalı, kendi isteklerini Hakk'ın muradının önüne geçirmemelidir.

Duanın şartlarından birisi de o hususta gerekli olan esbâbı yerine getirmektir. Peşinden ihtiyaç hissi gelir. Evet, insan O Kudreti ve Merhameti Sonsuz'a olan ihtiyacının farkında olmalıdır. Dolayısıyla duasının kabul olacağına inanmalı ve dua ederken şuurlu bulunmalıdır.

Cenâb-ı Allah, Fâtiha Sûre-i Celîlesi hürmetine dualarımızı kabul buyursun ve bizi sırat-ı müstakîm ehlinden eylesin.

*Araştırmacı-Yazar
myilmaz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. M. Fethullah Gülen, Fatiha Üzerine Mülahâzalar, sh. 11
2. Celâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, 1/148
3. Sûreye bu ismin verilmesi ile alâkalı olarak bakılabilecek bazı kaynaklar: el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, 1/151; el-Bahru'l-Muhît, 1/153; et-Tefsîru'n-Neysâbûrî, 1/23; Rûhu'l-Meânî, 1/38; Hak Dini Kur'ân Dili, 1/6, 55
4. Bedîüzzaman Said Nursî, İşârâtü'l-İ'caz, Şahdamar Yayınları, sh. 10
5. Az bir tasarrufla, İşârâtü'l-İ'câz, sh. 20,
6. Hak Dini Kur'ân Dili, 1/130

YENİ ÜMİT
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2010 / 89

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
M. Talat KATIRCIOĞLU

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Selçuk CAMCI

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Kısıklı Mah. Meltem Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Yurtiçi abone bedeli, 04.12.2009 - 30.01.2010 tarihleri arası abone kampanyası olup bu süre içerisinde abone fiyatı 20 TL'dir. Yurtdışı abone bedeli, 1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €, 2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $, 3. Grup Ülkeler (Avustralya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır. Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Yayıncılık. Ticaret A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; TL olarak, TR870020800094000540530040 (54053-40) numaralı, $ olarak, TR600020800094000540530041 (54053-41) numaralı, € olarak TR330020800094000540530042 (54053-42) numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Bağlar Cd. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 444 0 361
Faks: (0 216) 522 11 78

AVRUPA DAĞITIM
WORLD MEDIA GROUP AG- İsmail Küçük
Adres: SPRENDLINGER LANDSTR. 107-109, 630 69 OFFENBACH am MAIN
Müşteri Hizmetleri: 0049 69 300 34 111-112
Dağıtım Telefonu: 0049 69 300 34 103 Fax: 0049 69 300 34 105
dergiler@worldmediagroup.eu - dagitim@eurozaman.de

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Haziran 2010

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • yeniumit@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 TL

YAYIN İLKELERİ

- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2200 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi

Yeni Ümit

Üzerinde ne rüyalar görülmüştü bilsen..!
Farklı meyvelerinle bir sembol olmuştun sen;
Bine bâliğdi emsalin arasında hissen,
Mübalağa sayılmaz "ben farklı idim" desen...

YAYSAT NO: 2010/3
ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 TL